

בצל רוח

ירחון למדע, לספרות ולבעיות הזמן

העורך: חיים טשרנוביץ (רב צעיר)

מנהל המערכת: משה טשרנוביץ

הוצאת ו' (114)

ניסן, תש"ט

שנה ו'

ה ת ו כ ן :

- 1 אוטוביוגרפיה רב צעיר
- 9 המדינה ישעיהו וולפסברג
- 15 חזוני זנבי-אוד (שיר) אפרים א. ליסיצקי
- 16 באניה ההולנדית (רשמי-מסע) ראובן ולנרוד
- 26 הכנה פרופסיונלית למנהיגות יהודית יעקב הארטשטיין
- 30 מחקרי לשון אלתר א. פריד
- 35 ושווייץ מוסיפה להביט כעיני-התבלת שלה (סיפור) עבר הדני
- 42 הערכות ודבריי-בקורת
- (א) לקורות היהודים בוורשה — מארק ווישניצר : (ב) מספרותה של ארץ-ישראל — מ. ר. : (ג) פילוסופית-ההיסטוריה של א. טוינבי — יצחק ברזילי : (ד) הערות לשיטת-בקורת על "הקראים" — רפאל מאהלר : (ה) שואת ישראל ולקחה — אפרים שמואלי : (ו) מסע בארץ הקדם — מאיר פרנקל : (ז) ציונים ביבליוגרפיים.
- 64 רשימות וסקירות
- (א) מעידן לעד — מ. ק. : (ב) ארבעה הסכמים — שלום שווארץ : (ג) לקראת השנה השניה לעצמאות-ישראל — אהרן בלין.
- 74 ידיעות ושמעות
- 75 ספרים שנתקבלו במערכת
- 76 תמצית המאמרים באנגלית
- מפתח ותוכן-הענינים של כרך י"ט.

ב צ ר ו ן
114 ברודווי
יו-יורק

משתה-,,בצרון"

לכבוד מלאת עשר שנים לייסוד הירחון

י ת ק י י ם

ביום ג', ז סיון תש"ט (7 ביוני, 1949)

בשעה 6:30 בערב

במלון „קומודור"

שדרת לבסונגטון ורחוב 42, ניו-יורק

התכנית העשירה של הנשף תכיל בין השאר:

מסירת אותות והצטיינות של „בצרון" למנהיגי התנועה הציונית בארצות-הברית בעד עזרתם הכבירה להקמת מדינת-ישראל — יאלו הם:

• נשיא ההסתדרות הציונית האמריקאית

• א. ל. גלמן, נשיא „המזרחי"

• הגב' רוז האלפרין, נשיאת „הדסה"

• ברוך צוקרמאן, נשיא „פועלי-ציון"

אותות והצטיינות יימסרו לארבעת הנשיאים עלידי באימותה של ממשלת-ישראל.

אברהם מאזר, יו"ר ועד-המשתה

קוראי „בצרון" יודיעו התרבות העברית מתבקשים להזמין מיד כרטיסים למשתה, עלידי משרד „בצרון", 1141 ברווהיי, ניו-יורק.

מחיר המנה — חמשים דולר

(במשתה לא תיערך שום מגבית)

הבנסת-המשתה תוקדש לקרן-ה„בצרון", ואנו בטוחים שכל חובבי ה„בצרון" והכפרות העברית ישתדלו שהנשף יוכתר בהצלחה ויביאו את דברי-המשתה לכל קרוביהם וידידיהם.

בַּצְרוֹן

הוברת ו' (114)

ניסן, תש"ט

שנה י'

„אוטוביוגרפיה“

מאת רב צעיר

חלק א' — הילדות

ציר מולדתי שעביו בפלך וויטבסק ברוסיה הלבנה היתה ידועה בהיסטוריה הרוסית. קודם שבנו את מסילת הברזל, כדרך־המלך בין מוסקווא ופטרבורג, ולא רחוקה מפאלאצק שהיתה מקום מושבם של הקניאזים הרוסים הקדמונים. העיר היתה מוקפת מים משלש רוחותיה והיתה כאי משולש, רחבה בקצה האחד והולכת וצרה בקצה השני. מקוה־המים היה נקרא „אוזירה“ והשם היה משמש גם שם פרטי וגם שם כללי (בגיטין היו כותבים „מתא דיתבא על ימא זוטא דמתקרי אוזרא“). בכל אורך העיר שהשתרעה על החוף היו המים סוערים ומסתובבים בעיגול והיו אומרים שהמים דורשים קרבן, ובאמת כמעט בכל שנה היה מי שהוא טובע שם, ולפיכך אסרו עלנו להתרחץ במקום ההוא בימות הקיץ משום סכנת „התהום“ הנמצאת שם. באמצע ה„אוזירה“ היה אי קטן משולש שהיינו שטים לשם בספינות בלג בעומר לעשות שם את „הסעודה“ ביחד עם הרבי והיינו מטיילים שם כל היום. לפעמים היינו עוברים את כל רוחב האוזירה והיינו יורדים על החוף השני ששם היה דר יתודי המעביר את הספינות והיה מפורסם על ידי זה שהיה לו כלב שהיה „מדבר יהודית“, כלומר בעל הכלב לא גרשהו בלשון רוסית „פאשאל וואן“ כדרך שמגרשים כלב, אלא השתמש בדיבור „גיי אַוועק“ והכלב היה מבין בדיבורו. כך התפאר לפנינו בעל הכלב שהוא „לימדו“ להבין אידית. גם אנחנו נסינו לדבר אל הכלב יהודית ולאט לאט להתקרב אליו ולאחוז באזנו, שמכיון שהוא מבין בלשון הרי הוא „אחד משלנו“, אבל סופו של דבר היה שהתחיל להתנפל עלינו ככל כלבי

הגוים שפחדנו מהם אימת מות. עד שברחנו ממנו בפחי נפש. נמנה ונגמר אצלנו שהכלב הוא גלגול של איזה יהודי רשע ומוטב לבלי להתקרב לרשע.

האוזירה היתה עשירה בדגים והיתה ידועה ביחוד במין דג קטן שהיה נקרא "יארש" המלא עצמות קטנות דוקרות ועל שם הדג הזה היו נקראים אנשי שעביו בסביבה בשם "שעבעזר יארשען". מפני שהיו דוקרים זה את זה כבחרבות. כל אחד ואחד היה לו שם-כנוי של גנאי שהיה מתאים לאופיו או למראהו החיצוני או לאיזה מום שבו. לשכננו ליזר, למשל, שהיה מגושם ופניו היו אדומים ומנופחים כפני תרנגול-הודו, היו קוראים "ליזר דער ענדיק". לאחד שהיה בעל פנים שחורים ביותר היו קוראים לו "א שעה פארטאג", כלומר, חושך — לפני שהאיר היום. לפלוני היו קוראים "דער יצר הרע" משום מעשה שהיה, שאשתו הולידה קצת מוקדם לאחר חתונתה לפי החשבון של הנשים המוזרות בלבנה. ועל כל כינויי-השמות הללו היה ממונה איש ידוע מומחה לאותו דבר שהיה קובע את הכינויים הללו לכל אחד ואחד מבני העיר כמדתו והשם הזה היה נשאר בכיה לדורות. ביחוד היו מזכים בכינוי של גנאי כל חתן שהיה בא לדור בבית חמיו בעירנו והכינוי היה נשאר לכל ימי חייו. אין צריך לומר שכל גוי מן השכונה היה לו שם של גנאי ידוע, ועל פי רוב היו כינויי-השמות שלהם הללו של חיות ועופות טמאים. גם הגלחים ופקידי הרשות היו ידועים כל אחד בכינויו המקובל.

מעשה בגלח אחד שחלה ונטה למות ונתן בצואת שכיב מרע את ביתו כמתנה להכנסיה שלו. לבסוף קם מחליו והתחרט בו ממתנתו, אבל הקונסיסטוריה פסקה שדברי שכיב מרע ככתובים וכמסורים דמו ואי-אפשר לו לחזור בו. התחיל במריבה והלך לערכאות וסוף הדבר היה שגרשוהו מן הבית שלו והחרימו את הבית לכנסיה וגם העבירוהו ממשרתו לשמחת היהודים והוא נעשה כמטורף והיה הולך בשוק ומדבר לעצמו על ה' ועל משיחו. היו היהודים מכנים אותו "אבסטריק" שמשמעו שגזזו את צמות ראשו, כדרך שהגלחים הפרוסלאווים נוהגים לגדל מחלפות ראשם. הנערים היו רודפים אחריו וקוראים אחריו מלא "אבסטריק" והוא היה רודף אחריהם ומשליך עליהם אבנים וכל דבר הבא לידו. כשמרדו את חייו תבע למשפט את כל יהודי שהיה קורא לו "אבסטריק". שופט השלום שם עונש לכל המכנה לו שם זה. היהודים התחכמו עליו וכשפגשו אותו ברחוב לא היו אומרים כלום, אלא היו עושים סימן בידיהם לגזיות שערות כמו שגוזזים במספרים והוא היה צועק וכועס, אבל לא היה יכול לעשות כלום.

שלשה הרים היו סביב לעיר. בקצה העיר מזרחה היה הר-המצודה (שלאס בארג) ששם היתה נגמרת העיר והיו מגיעים לסופה ע"י רחוב "הפריצים" שהיה נקרא כך על שום ששם היו דרים אנשי העליה. הגוים העשירים ופקידי המלכות. לקצה הרחוב ההוא היו היהודים מטילים בשבת לאחר שלש הסעודות. משם היו יכולים לראות את מפרץ המים משלש רוחותיה של העיר. ואחרים, בעלי ראייה רחוקה היו יכולים לראות גם את החוף השני שממול העיר, ששם היה דר היהודי

בעל הכלב המבין יהודית. מקצת העיר השני סמוך לבית הקברות היה עומד הר גבוה ותלול בצוק שהיה קשה לעלות לראשו והלה נקרא „דער חסידישער באָרג“, שלפי המסורה שבת עליו הרב הזקן ר' שניאור זלמן מלאדי, כשהיו מוליכים אותו אסור באזיקים לעיר הבירה פטרבורג, שדרך המלך היתה עוברת דרך שעבית. אנשי העיר שחדו את השוטרים שיתירו להרבי לשבות בעיר כדי שלא יחלל את השבת והתירו לו לשבות על ראש ההר שהוא עם שומרינו שהיו מוליכים אותו. מה עשה הרבי? קיבל שם שבת וסידר שם שלש סעודות ואמר תורה לפני חסידיו שכולם שבתו עמו שם. כך היו זקני החסידים מספרים, ועל שם זה נקרא ההר שהוא „דער חסידישער באָרג“. אנחנו נערי המתנגדים, היינו יראים לעלות לראש הצוק ממש, שהיה כמו הר ההר, מפני שהיו אומרים ששם פורחות נשמות הרשעים שהיו באות אל הרבי הזקן לתיקונן. אבל נערי החסידים היו עולים עוד למעלה במקום ששם היה הרבי אומר חסידות והיו מתפארים שראו את נשמות הרשעים הפורחות באויר שם.

ממול ההר של החסידים השתרעו רוכסי הרים קטנים שהיו נקראים „באטארייעס“ ששם היו בתי זונות שיסד שר אחד שבא לעיר ובחורי ישראל ההגונים היו נמנעים מלטייל שם, זולת הללו שיצא עליהם שם רע, ובכלל לא היו יהודים דרים שם. אלא מעטים מנחותי דרגא, וכשהיו הנערים מזלזלים זה בזה היו קוראים איש לחברו „באטארייעניק“ שנעשה שם גנאי.

כל העיר היתה נמשכת על ידי רחוב ארוך אחד מהר המצודה עד הר החסידים והרחוב היה מתפתל באלכסון כמין נזן הפוכה עד שהיה מגיע לקצו. שורת בתים היתה עומדת מצד זה של הרחוב ומצד זה, ובאמצע העיר היה כבר רחב של השוק וחניות היו בנויות מסביב לככר כחצי גורן עגולה, ששם היה שוק המסחר ומשא ומתן של בני העיר. והעשירים היו דרים במזרח העיר. כל הקרוב להר המצודה, מיוחס ועשיר יותר וכל מה שהרחוב היה הולך ויורד לצד מערב היו הבתים יותר נמוכים ושפלים והיו הנמושות והאספסוף דרים שם, וקצה העיר ההוא היה נקרא בשם „וויהען“, „וויגן“ ברוסית, שמשמעו גירוש, כי לשם היו הרועים מגרשים את הבהמות לרעות בכל בוקר ומחזירים אותם בערב בקול תרועות של חלילים ופעמונים. כל בעלת־בית היתה מקדמת פניה של הבהמה או העז שלה ומביאה אותה הביתה. פעמים רבות הייתי אני המשולח לקבל פניה של בהמת זקני כדי שלא תתעה. — כל זה, כמובן, קודם שהייתי לבחור למדן. „וויהען“ זה היה מפורסם כמקום מגורם של יהודים נחותי־דרגא וביניהם חבורת גונבי סוסים. היה לחבורה זו גם בית כנסת, כי חוץ מעסקי־הגניבות שלהם היו יהודים יראי שמים המדקדקים במצוות, והיתה להם חזקה שפעם בשנה בשבת בראשית היה זקני מחויב לבוא להתפלל בבית הכנסת שלהם, שהיה מפורסם בשם המגין של הוויהען. אחד מגונבי הסוסים שנפל עליו „חשד“ ונקרא לדין, התנצל שהחשד הוא חשד שוא, והא ראי, שבאותו לילה שהסוס נגנב, היה הוא אבל על אמו וישב „שבעה“ ואבל הלא אסור לו לצאת מביתו והעיד על טענתו את זקני הרב. זקני נקרא להעיד אם אמת

הדבר שאכל אסור לו לצאת מביתו. זקני העיר שכך הוא הדין והלה יצא נקי. זקני ידע שהלה גנב, והיה רוצה שידונוהו לתפיסה, אבל לא שאלוהו אלא על הדין. פלך וויטבסק נחלק בימי מלחמת החסידים והמתנגדים לשני חלקים. תושבי עירות אחרות כפאלאצק ונעוועל נעשו כולם חסידים והמתנגדים נתבטלו במיעוט שאינו ניכר, וערים אחרות, כלוצין ורעזיצא, נשארו בהן היהודים במנהגי אבותיהם, כלומר מתנגדים, ולא היה בהן אף מגין של חסידים. וערים אחרות נחלקו לשתיים, מחצה על מחצה. מחציתה נעשו חסידים ומחציתה נשארו מתנגדים, והיו בהן שני רבנים, אחד לצד המתנגדי ואחד לצד החסידי, וגם שנים או שלשה שוחטים היו לכל צד. והצדדים היו עומדים במחלוקת תמידית מבלי הכרעה. כך היתה דווינסק, לפני דינבורג, נחלקת לשני צדדים והיו בה שני רבנים גדולים מפורסמים, אחד להצד המתנגדי ואחד להצד החסידי. כפי שההכרעה היתה עפ"י דוב תלויה בהרב, כלומר, לפי גדולתו ופרסומו, ומכיון שהמתנגדים הושיבו על כסא הרבנות של העיר את הרב ר' מאיר שמחה, שהיה גאון מפורסם, התחכמו החסידים והביאו את הרב מראטשאווי, גם כן גאון מפורסם, כדי שלא תהיה למתנגדים הכרעה בחוקת הרבנות. גם עירנו שעביו נתחלקה ממש לשני מחנות, היו בה שני בתי מדרשים למתנגדים ושני "מגינים" לחסידים (החסידים היו קוראים לבית-תפלה שלהם "מגין"). במלך עשיר אחד של החסידים ועשה "מגין" לעצמו, כדי להכריע את הצד שלו. התחכם כנגדו עשיר מתנגדי אחד ועשה גם כן בית מדרש לעצמו. אולם בית הכנסת הישן, הגדול, לא היתה בו הכרעה. החסידים היתה להם ג"כ טענת חזקה עליה, כי אמרו שנבנה מתחילה על ידי קופת כל הקהל, אולם למעשה זכו בו המתנגדים, כי החזן היה מתפלל בו בימים נוראים בנוסח של מתנגדים וברוב השנה לא היו מתפללים שם כלל מחמת צינה, והיה כמעט סגור ונמנו וגמרו שהמתים מתפללים בו, כשהיו חוזרים בלילות מן החדר ועברנו דרך בית הכנסת הגדול, החזקנו איש ביד רעזו והיינו קוראים בבהלה "שמע ישראל" עד שעברנו בשלום את המקום. לפי מספר האוכלוסים היה הרוב הכמותי על צד המתנגדים, אולם הרוב האיכותי, כלומר עשירי-העיר ותקיפיה, היו מן החסידים ומשום כך היו מחלוקת תמידיות בעיר, כי לולא זקני הרב של המתנגדים היתה ההכרעה צריכה להיות על צד החסידים, התקיפים ובעלי היכולת, אלא שהוא, באישיותו ובתקיפותו, הכריע תמיד לטובת הצד שלו והיה משפיל את הצד שכנגד. איתרע מזלם של החסידים שהרב, או כמו שהיו רגילים החסידים לקרוא להרב "מו"ץ" או מורה הוראה, היה לא פיקת ביותר וגם קטן בתורה, ונוסף על זה הסתבך באש המחלוקת של חסידי לאדי ולובאוויץ, שהוא נמשך על הצד הלאדי ורוב תקיפי החסידים נמשכו אחרי הלובאוויץ והרבי ציוה על החסידים לדחותו, כפי שאספר להלן, ממילא ירד ערכו של הצד החסידי וזקני היה מושל בכיפה והיה חותם את עצמו בשם אב"ד, כלומר ראש בית דין והמו"ץ החסידי היה כפוף לו. אולם כשמת המו"ץ הזה עשה זקני משגה ודרש שהחסידים לא יקחו להם כלל מו"ץ חסידי ושהוא ישאר הרב היחידי לשני הצדדים ומפני זה התלקחה מלחמה קנאית גדולה מצד תקיפי החסידים, שאף על פי שגם החסידים היו

כפופים לזקני והתיחסו אליו בכבוד ובדרך ארץ. אבל לקבל עליהם מרותו לגמרי, שהוא יהיה דן יחיד, לזה לא היו החסידים יכולים בשום אופן להסכים. שחששו שמא על יד כך יהיה "הצד" בטל ומבוטל לגמרי. החסידים מרדו בזקני בפרהסיא והביאו רב חסידי מפאלאצק, — עיר מלאה חכמים חסידים אדוקים, — שהיה גדול בתורה וגם מפורסם ל"מגיד" חסידות ובעל צורה ובעל ניגון וגם פקח במילי דעלמא, כדי שיהיה בידו להכריע את הכף לצד החסידים. אמנם הוא לא הכריע את הכף כי סוף סוף זקני היה גדול ממנו בהוראה ובחכמה ולא כל כך קל היה להוציא את השלטון מידו, אבל הרב החסידי היה ג"כ עקשן וקפדן לבלי לוותר על ה"צד" שלו אף בקוצו של יו"ד, ובכן ישבו שני הרבנים כעל חרב חדה, בבחינת שני מלכים המשמשים בכתר אחד, ובכל מקרה שבא לידם הקפידו שלא תהא הכף של הצד שכנגד מכריעה. כשישבו באספה ישבו שניהם על ספסל אחד, זה בצד זה בראש הקרואים. כשאחד השוחטים נכנס לרב אחד להראות לו סכינא, היה מוכרח באותו יום וכמעט באותה שעה להכנס להרב השני, כי גם משפט־הקרימה היה חשוב מאד. שום צד לא היה מוותר אף כחוט השערה ולפיכך היתה מחלוקת תמידית בין שני הצדדים והעיר היתה כמרקחה. לא היו חסרים כרגיל מחרצרי ריב ומלחכי־פינכא שהיו מוסיפים אש על המדורה והיו מתחממים לאור המחלוקת.

הרב החסידי החדש הנהיג מנהג נועז חדש במנין של החסידים שהפליא את כל זקני החסידים שבעיר ואחדים הביטו על זה בתמיה ובהשתוממות ואף התחילו להטיל חשד בכשרותו החסידית של המו"ץ החדש. כאמור, בתי־התפילה של המתנגדים היו נקראים "בתי־מדרש" וכשם כן היו, שהיו לומדים שם כל היום לרבות הלילות. כל אחד מבעלי הבתים היה שייך לאיזו חברה של לומדים. היו שם חברה ש"ס, חברה משניות, חברה עין־יעקב, חברה תנ"ך, חברה תהלים. הגדולה שבהם היתה חברה ש"ס שאליה היו שייכים הלמדנים הגדולים והעשירים המיוחסים שבעיר וזקני היה מגיד לפניהם את ה"שיעור" בין מנחה למערב. אני נדחקתי לפעמים בקושי לחברה ש"ס כשהייתי כבר בחור למדן ושמעתי את השיעור בגמרא לתיאבון. בתור גדבה לא בתור חובה, לאחר שכבר נפטרתי מכל שיעורי חובה שלי, סתם, כדי שלא לבלות את הזמן לבטלה. חברה משניות עמדה במדרגה למטה מחברה ש"ס. ידיעת "פרק במשניות" שימשה כור המבחן למדרגת "בעל הבית" בינוני. בין אם הבין את תוכן הענין בין לא, ובלבד שגיד פרק משניות בכל יום ובסוף השנה עשה סיום על כל ששה סדרי משנה. במדרגה למטה מחברת משניות עמדה חברת עין־יעקב ואחריה היתה חברת תנ"ך, או חברת "פסוק", ששיעוריה היו חומש עם רש"י ו"פסוק" מן הנביאים. פעם כשהייתי עדין נער אירע כשהרבי שלהם חלה הומינו אותי בעלי החברה להגיד לפניהם נ"ך עם מלבי"ם. אני הייתי אז מן הנלהבים לביאוריו של המלבי"ם על התנ"ך, וזו היתה תחילת שמושי בביאור־המקרא על דרך ההשכלה. מפני שהמלבי"ם היה מליץ ומשכיל ונתן בפירושו הסבר לכל השמות הנרדפים ולכפל ענין במלות שונות ואני הייתי מתלהב מפירושו עם הוספת נופך משלי ויחלקתי מהתלהבותי לשומעי לקחי ופיהם היה מלא תהלתי עד שהגיע הדבר

לזקני ומנעני מזה, מחמת "ביטול תורה". במדת השייכות לשיעורים השונים הנ"ל היתה נמדדת גם מדרגת יחוסם של בעלי הבתים כפי שבכלל שימשה הלמדנות קנה-מדה ליחוס המשפחה. וכך היתה מדרגת יחוסם: העשירים וראשי הקהל השתייכו לחברה ש"ס, בין אם היו למדנים גדולים בין לא. אמרו עליו על עשיר אחד, שהיה עושה בכל שנה סיום הש"ס ושלא הבין מימיו צורתא דשמעתא. ובעלי חברה משניות עמדו במדרגה פחותה מן הראשונים וכך הלאה, עד לחברת תהלים, שאלה היו שייכים ההמונים ועמי הארץ שלא הבינו פירוש המלות והגידו תהלים לתאבון. כל זה היה מנהג המתנגדים, שקנה המדה שלהם היתה הלמדנות שעליה היתה תפארתם. ואולם אצל החסידים היה קנה-מדה אחר, והוא ה"פרומקייט" והחסידות, הדביקות וההתקשרות לרבי ולימוד לקויתורה וספורי-מעשיות של הצדיקים. היו בין החסידים עמי-הארץ גמורים ואעפ"כ למדו לקויתורה מבלי לתבין אף מלה. אין צריך לומר שהחסידים היו פטורים מתורת "הנגלה", כלומר, מלמוד משניות וגמרא. במנינים של החסידים לא היו לומדים אלא מתפללים וכשגמרו את תפילתם נתרקן בית-התפלה, פרט לנמושות, בטלנים אחדים, שעסקו ב"תיקון" ובסיפורי-מעשיות.

משבא המו"ץ החדש, שהיה מקודם ראש ישיבה בעירו, התחיל אף הוא להגיד שיעור גמרא בכל לילה במנין של החסידים, דבר שעין לא ראתה בין החסידים. ואעפ"י שכאמור זקני החסידים לא היתה דעתם נוחה מחידוש זה, שהוא מנהג מתנגדים ר"ל, אבל כדי להקניט את זקני וכדי להגדיל את ה"צד" שלהם, להראות שגם רבם אינו נופל בלמדנות מן הרב של המתנגדים ענו אמן בעל כרחם על המנהג המוזר הזה והיו באים מתחילה כולם מקטנם ועד גדולם עם גמרות בידיהם לשמוע את השיעור. אעפ"י שלא ידעו מאי דקאמרי רבנן. אולם לבסוף נשמטו אחד אחד וכשעברה ההתלהבות הראשונה של "הצד" נתבטל השיעור. אולם בשעתו הטיל הדבר סערה בעיר. זקני, שהיה רגיל לבטל את החסידים, אף את הלמדנים שביניהם, היה אומר שידיעת הגמרא של המו"ץ החסידי היא בכות ה"סטרא אחרא" לא מכוח הקדושה. עיקר המחלוקת היה על דבר הכשרות של השוחטים והקצבים. היה מעשה בילדותי, שכל הקצבים עשו יד אחת ומכרו בשר טריפה במקום בשר כשר, ומעשה שהיה כך היה: הקצבים שהתבוננו לדרכי השחיטה והבדיקה של השוחטים וידעו הלכה למעשה את כל מנהגי שחיטה וטריפות, עשו ביניהם קבוצה לחקות את השחיטה והבדיקה של השוחטים ולעשות כמעשיהם. כפי שהודו אחר כך בקהל, היו מעמידים, כלומר, היו מחדדים את הסכינים הפשוטים שלהם, ממש כשם שנהגו השוחטים ב"חלפים" שלהם, וגם בדקו את הריאה וקלפו את הסרכות הכל כדין וכשנמצאה הבהמה טריפה, לפי דעתם, לא היו מוכרים את הבשר ליהודים, באמת נהגו כדין התלמוד "הכל שוחטין" והיו ביניהם גם יראי שמים, אלא שעשו פרופנציה מדיני השלחן ערוך עם כל הזהירות והחומרות של השוחטים החייבים להיות יראי אלקים מרבים ולקחת "קבלה" על שחיטה ובדיקה, כלומר, להיות בקיאים בכל דקדוקי דיני שחיטה ובדיקה של השו"ע ולשאול שאלות דקות מן הדקות אצל הרבנים היושבים

שבעה נקיים על כל שאלה ושאלה. הללו פסקו דין לעצמם ואמרו: מה עושה פלוני השוחט? מעמיד את "החלף" ומשחיוו שלא תהא בו פגימה. אף אני משחיו את הסכין שלי ורואה שהוא חד וחלק; הוא בודק את הריאה — אף אני בודק את הריאה ואם אין בה סרכות הבהמה כשרה. קשה להבין, כיצד באו בזמן ההוא יהודים פשוטים וגסים, ובמדה ידועה גם אדוקים המתפללים בכל יום, שומרי שבת ומדקדקים במצות, לידי מחשבות אפיקורסיות כאלו — ממש פלא! אפשר לתאר את המהומה שהטיל המעשה הזה בעיר ובכל הסביבה, כשנודע ליהודים שהטבחנים הלעיטו אותם כמה שנים בבשר טריפה.

הראשון שהתגנב חשד בלבו שמשחו לא כשורה בעיר עם הבשר הכשר, היה זקני, שהתחיל לחשוד, שלפי ערך דרישת היהודים לבשר כשר, אין מספר הבהמות השחוטות בשחיטה כשרה מספיק. התחיל בחקירה ודרישה ונתברר שמבהמה כשרה אחת שנשחטה באותו שבוע נמכרו שלש לשונות. נקראו כל הקצבים לדין והטילו עליהם שבועות וחרמות ואיומים עד שלבסוף הודו על כל המעשה ותהום כל העיר וגם נקראו רבנים מן הסביבה והכריזו על הכלים שהם טריפה ושברו את כל הכלים. זכורני, כשהייתי תינוק והבית היה מלא מפה לפה, צוה זקני בקול רם להביא את כל הכלים מן המטבח והעמידום על השלחן והוא לקח את מקלו ושבר את כל הכלים בכח גדול עד שנתפרצו השברים לכל רוח. חיל ורעדה אחזו את כל הקהל. רבים בכו והנשים התעלפו, כי נוכחו שאכלו טריפות כמה שנים והעיר היתה כמרקחה וכולם הלכו שחוחי ראש כאבלים. התחילו לשלוח שאלות ותשובות לגדולי הדור מה דינם של הקצבים שהודו וחזרו בתשובה, ואחרי כמה דינים יודברים וחקירות ובדיקות יצא הפסק-דין שאין לדון את כולם במידה אחת, אלא היו ביניהם כמה מדות. הללו שהיו בעצמם שוחטים ובודקים ממש, נפסלו לעולם להיות נאמנים למכירת בשר כשר וגם נפסלו מלבוא בקהל ולעלות לתורה כמה שנים, הללו שהיו מסייעים בידי עוברי עבירה ובעצמם לא עשו מעשה בידים, הוכשרו למכור בשר כשר בתנאי שיעמיזו דו עליהם משגיחים. והללו שידעו והסתירו ולא גילו ספגו מלקות וחזרו בתשובה ונעשו כשרים. השערוריה הזאת נמשכה כמה שנים עד שמכירת בשר כשר בעיר העמדה על תילה, וכל הזמן הביאו בשר כשר מן הערים בסביבה. זה היה מעשה רב בשביל שני הצדדים, החסידים והמתנגדים, כי דעות הרבנים גדולי הדור של החסידים והמתנגדים נפרדו בשאלה זו וגם כל צד רצה לחפות על הטבחנים שלו וסופו של דבר היה שכמה שנים נפרדו הצדדים ולא אכלו בשר כשר אחד אצל השני. המעשה הזה נשתקע, אבל המחלוקת בדבר הכשרות, שוחטים וקצבים וכל השייך לדין בשר כשר, לעולם לא נשתקעה. כל ימי, עד כמה שאני זוכר, היתה מחלוקת תמידית בכל העירות, ששם היו שולטים חסידים ומתנגדים בערבוביה, בעניני השוחטים והשחיטה, וכך היה גם בעירנו. הענין הוא, שאף על פי שלהלכה אין הבדל בדיני כשרות בין השו"ע המקובל ובין השו"ע של הרב (רש"י מלאדי), אבל למעשה היו כמה תבדלים במנהגיהם בנידון זה, שהחסידים היו מקפידים עליהם והמתנגדים לא היו מקפידים ולהיפך. למשל, בענין העמדת הסכין והשחות הצדדים, מה שקוראים

„זיטלעך“. החסידים מקפידים על זה והמתנגדים לא מקפידים. בכלל יש בידי החסידים קבלה מן הבעש"ט, שהשחיטה הוא ענין של קדושה גבוהה, כי על ידי הברכות והכוונות הרצופות בהן מעלים את נשמות הרשעים שנתגלגלו בבהמות, ולפיכך מקפידים החסידים שיהיה השוחט אחד משלהם, מה שקוראים „מאנ"ש“, יותר משהם מקפידים שיהיה הרב או המו"ץ מכת החסידים. כנגד זה אין החסידים מחמירים כל כך בדיני טרפות. בכלל חושבים המתנגדים שהחסידים נוהגים קלות ביחס לחומרות השו"ע, ויש בזה מקצת אמת. זקני היה אומר על השוחט החסיד, שהיה אדוק ברכי תחסידות ומתפלל עד חצי היום ומעוטר בפאות עבות וארוכות ואבנטו לא סר מבגדו. — שהוא מאכיל טריפות. אני בעצמי שמעתי מפיו של אותו השוחט שהיה אומר: מי הם האחרונים? שאני מחויב לשמוע להם? הם כתבו והדפיסו מה שנראה להם. אמנם הם היו בודאי לומדים גדולים, אבל מי יודע אם היו גם יראי שמים? לחסידים בכלל היתה השקפה משלהם על הלומדות. כלל היה להם עפ"י הוזהר: אורייתא בלי דחילו ורחימו לא פרחא לעילא. למתנגדים היתה גדלות התורה לבדה של איזה מחבר מספיקה כדי שיהיו דבריו מקובלים, ומכל שכן אם פלוני הוא גאון — בודאי הלכה כמותו ואסור להרהר אחריו. מה שאין כן החסידים שהם שואלים גם ליראת השמים של המחבר נוסף על למדנותו. ואם אין יראתו קודמת לחכמתו גם תורתו תועבה. כלל הוא: החסידים הם יראי שמים, והמתנגדים הם יראי הספר.

לפעמים התערבה גם הממשלה בעניני המחלוקת. היה מעשה ואחד מוקני השוחטים עזב את העיר, התחילו לבוא יום יום שוחטים לבחינה מכל המינים, התלקחה מלחמת „הבחירות“ והעיר היתה כמרקחה. אחד מהם, שמתחילה בחרו בו ואחר כך דחתה, התאונן לפני שר הפלך על הקהלה שקראה אותו לבוא ואח"כ פסלוהו בלי שום סיבה. התחילה חקירה ודרישה. זקני הקהלה טענו שהוא פסול לשחיטה מפני שנתברר להם שאינו ירא שמים במידה מספיקה. מה עשה השוחט? העתיק מכתב שקבל מוקני שכתב לו בנוסח של התוארים הרגילים: „הלא הוא הרכני המופלג המפורסם ירא אלהים מרבים שוחט ובודק וותיק וחסיד“ וכו', בנוסח מכתבים מסוג זה, שרבנים רגילים לכתוב לכל שו"ב. אמר שר-הפלך: כיצד אתם יכולים לפסול יהודי כמוהו, הלא מן המכתב שכתב לו הרב מוכח, שהוא היהודי הגדול ביותר בכל מדינות רוסיה — וירא אלהים מרבים!

(המשך יבוא)

המדינה

מאת ישעיהו וולפסברג

ח בלי הגאולה מקבילים ליסורי הגלות. מדתה — ארוכה מארץ ורחבה מני ים. ימיה מרובים, צרותיה איומות ומשונות. וככל שרבו קללותיה כן קוו מתנגדינו שאין לאומה הזאת תקומה.

חשבו וטעו; שכשם שיש תולדות ארוכות לסבל ולשעבוד, כן ישנה היסטוריה ממושכת לתחייה. תמה אני אם היה יום אחד במשך כל ימי הגלות שנתיאש בו הכלל מהגאולה. כשם שיש תחנות לגלות, גלגולים, צורות מצורות שונות, ימי הרגעה וימי בהלה, ימי שקט יחסי והרג רב ואבדן, כן ישנן תגודות בדרך התקוה והתקומה.

אין עת כתיבת היסטוריה היום. לא נמצה את עומק הצער של ימי הגלות ולא נבהיר כל הצורך את משמעות הגאולה לכל הליכותיה. אין אפילו שעתנו פנויה היום להתעכב על השלבים האחרונים של המאמץ הגדול של עם ישראל לשוב לבצרון. כל אחד מאתנו יודע מה ערך חבת ציון, התנועה הציונית ומכשיריה: ההסתדרות והקונגרס הציוני. אין מי שיטיל ספק במשקלה של הצהרת בלפור ובמתן המנדט בשעתו. מעשה הבנין של ארצנו, דרך החלוציות — מי יפקפק לרגע שזהו הנתיב החשוב בדור האחרון?

באו ימי מבחן. ימי הנאציזם וכל המסתעף ממנו. היו ימי הספר הלבן וכל ההגבלות שהעמיסו עלינו. אך היו גם ימי הועדות שאחת מהן זיכתה אותנו ונתנה לנו תעודת בגרות: הועדה המלכותית ע"ש פ. ל. חוותה את דעתה שהגענו למדרגה כזו המחייבת את המדינה, והיות ואין אפשרות להעביר אלינו את השלטון של כל הארץ, הוצעה החלוקה בפעם הראשונה.

לא יצאה תכנית זו אל הפועל, לא ניצלו יהודים רבים ע"י הקמת המדינה אז. גברו התלאות למעלה ראש. שוב הופיעו בארצנו ועדות, לאחר שבריטניה העבירה את בעיתנו לתחום חדש: אל האומות המאוחדות. ועדת המוסד הזה שבאה לחקור את בעיתנו חזרה על המדינה ועל החלוקה אך הביאה בצורה חדשה, נתקבלה הצעתה ע"י האומות המאוחדות ברוב בולט מאד וכבר היתה הסברה רווחת כי אין התנגדות עוד.

החלה המלחמה בארץ, החלה הנסיגה באומות המאוחדות ונתחדש המאבק הפוליטי-הדיפלומטי. ולהפתעת ידידים ושונאים יצא הדיון שלא לרעתנו, הכרזנו

על המדינה והכירו בה מדינות ומעצמות גדולות. וכתוצאת הצעדים הללו גברה המלחמה ופלשו מדינות ערב. ועדיין לא נכרתה ברית־שלום סופית.

אך ה מ ד י נ ה ק י י מ ת ז ת ת ק י י ס . הלום דורות רבים ושאית התקופה האחרונה. שלה הוקדשו מאמצים עצומים. הגיעו לידי הגשמה. הגשמת המגמה הזאת הוציאתנו מתחום הגעגועים הרומנטיים והכניסתנו לרשות הרבים של חיי ההיסטוריה האכזריים. כשם שהסבל ה ג ל ו ת י העיק עלינו באופן מיוחד ללא רחמים והמציא בשבילנו צורות מצורות שונות ומשונות של יסורין. כך חבלי ה ת ח י ה המדינית שלנו קשים מכל הרגיל. לא ניתן לנו לשמוח שמחה מלאה. לא נועד לנו ששון שאינו מהול בצרות בלתי שכיחות. חוק שולט בעולם. בעולמנו, שהכל, וביחוד המתנות היפות. אינן נקנות אלא ע"י יסורין. רק באופן כזה הן נקנות באמת ובאופן אחר אין הן מנת חלקנו. ועם כל הכאב הכרוך בזה אין לנו מסקנה אחרת מלחייב את המציאות ולהכיר במהותה.

היסורים נאמרו מראש כשם שהובטחה הגאולה. הנביאים, בעלי־האגדה ומשוררים נעלים סמכו את הצרות לגאולה. הם ידעו את טיב התולדה ואת דרך התגשמותה. את הנישא עלי אדמות אין להשיג. לידם, כי אם ע"י סבל ואחרי פרשת תלאות. אולם הם ראו את גדול הגאולה האחרונה והעלו את ערכה ואת תקפה על עצמת היסורין. קשה היה להם החזון הזה ומפיהם נאמר: "ייתי ולא אחמינא". אך אין הצער והיאוש הזה עשויים להתיש את עוצם הבשורה הגדולה. ומי שזוכה ורואה בנחמה ובבנין, אעפ"י שמחירים יקר מאד, לא יחזור על דברי האמורא. שכן זכות גדולה היא לנו לצעוד יחד עם מהלך ההיסטוריה ולהודיע "כי עת לחננה כי בא מועד". אנו נעיד ביום מהימים על דברי הנביא שהגיד מראש אחרית: "מה נאוו על ההרים רגלי מבשר".

אך טרם נתעכב על הגאולה ועל הרוממות שבה. נגיד ברורות שאפילו בהשקפה פשוטה ובגישה של פשטנות אנו רואים ב י ס ו ד ה מ ד י נ ה ובקיומה מאורע כביר. ה מ ל כ ו ת ח ו ז ר ת ל י ש ר א ל ! וכי מלתא זוטרתא היא! הלאום ששכח את מסכת השלטון והממלכה, — שעולמו ה י ס ו ד ר י , הפך עיון ולימוד, שמעשיו נהיו לסברות ויצירתו — פלפול — חזר לצביונו הראשוני. כל מה שעשה העם משך תקופות ארוכות בגלות ובנכר מפליא ומתמיה ויצירות אדירות מעידות על פעליו, ואיש לא יחשוד בי שאין אני אוהב ומוקיר סברות, למוד, פלפול ועיון. אך אין ספק שאין התפקידים הללו יכולים לתמיד למלא את מקור החיים, ההתפתחות הטבעית ואת חלק הפונקציות השכיחות. אין להגיה שכל עוד שהעולם יהיה בנוי כדרך שהוא בנוי, יש לעם מהעמים אפשרות ורשות לעזוב את מערכות ההיסטוריה.

נשתמר בנו כח סודי להמשיך את החוט. לא שכחנו את תלמודנו. בנשמת הכלל ובלב יחידים חיה מאז ומקדם התכרה העמוקה שאנחנו נוצרנו על מנת להפיץ את תורת התולדה והעתיד בעולם. לעומת כל שוללי ההיסטוריה ומכשיריה־ צורותיה: החכרה, חוק ומשפט, תרבות ורוח — ניתן לנו בתורה ובנביאים יפוי

כה מיוחד להדגיש את האמונה הזאת ולעשות מה שיש בידינו כדי להגשימה. גם סבלותינו בגלות לא באונו כי אם לפנות דרך לחולדה. עדים היינו לכח ההתנגדות החי בקרבנו ואינו נותן לגורמי ההרס להתריבנו. והא לך דוגמא: מי סבל ממכת היטלר יותר מאשר היהודים? וכמה קרבנות גפלו! וכיצד נמשכה השפעתו לאחר שנסתלק ונפל המשטר. אך אנו נצחנוהו ולא המעצמות הגדולות. ובזכותנו ועקב פעולותינו כרע נפל שדור. אלמלא כח עמידה שלנו, אלמלא הישוב בארץ ישראל, אלמלא יהדות העולם הרוצה ביהדותה ובתורתה, כי אז לא בא המפנה.

אך לא הסתפקנו בכך להשאר בחיים כיחידים וכקבוץ גלותי מפורד ומפורד, ולא החמצנו את השעה ואורנו כח אחרי ההשמדה הגדולה בימי הצר הצורר ותבענו ושרינו. וממיטב דמנו הבאנו קרבן על מזבח המדינה ובכאב עצור הסתכלנו בלוחמינו הגבורים הממיתים את עצמם על עתידנו.

כי הכרנו את ערך המדינה והבינונו לרוח העצמאות, הסוכריות. עם של חוק ומשפט אנחנו, עם השאיפה ההיסטורית-המדינית. את אוצרות רוחנו אמרנו לגייס שוב לא רק לשם דברים מופשטים, לשם "דרוש וקבל שכר". הגיעה השעה של ה ל כ ה ל מ ע ש ה בכל השטחים. הנחנו את יסודות החברה החדשה בארצנו. כדי לבצע את כל המגמה הגדולה של צדק ויושר בבחינה מאכסימלית ומושלמת אין להסתפק ברצון טוב ובאידיאליות של יחידים וחוגים שמעשיהם החלוציים היו, אמנם, בני משקל יסודי, אך חיי הכלל תלויים בסדרי מ ד י נ ה, במכשיריה, שיטותיה וסמכותה המיוחדת. אולי אין המדינה האידיאל העילאי של האדם המורם מעם, ישנה תוחלת גבוהה מזו לפילוסופים המסוגלים להעלות בדמיונם צורות חיים נשגבות מדרך המדינה. אך לא יצר עדיין גבור או מדינאי, מחוקק או הוגה, שפניו למציאות, מסגרת אחרת, וכך אנו מצויים להתחסס אליה בכל הרצינות הראויה, ורק את זאת נוכל להוסיף נוכח הבקורת על המדינה שהושמעה תכופות מפי גדולי המחשבה, כיעקב בורקהרט ואחרים, שראו את הקללה שבמדינה, שעלינו לשפר ולתקן את הכלי הזה.

ואין פלא שאומתנו כה מתגעגעת לחדוש החיים המדיניים. הרי אין לך אומה ולשון שמהותה כה קשורה למגמה היסטורית זו כאשר עם ישראל. ישנה פרדוקסליות מעניינת בעובדה שאומה זו שרוב שנותיה עברו עליה עד כה בכשלון מדיני ובגלות ארוכה, ללא מדינה, ואפילו ללא טריטוריה משלה, היא לפי דרכה ותכונתה, לפי תולדותה וספר חוקיה, כה מוכנה ומוכשרת להיות עם ל מ ד י נ ה ו מ ד י נ ו ת. כי הדברים שנאמרו עליה: "כי היא חכמתכם ובינתכם" וכו' מכוונים, לדעתי, לטיב החוקים המאפשרים את החיים המדיניים העצמאיים של עם ישראל באורח מיוחד. אין אומה שדאגה למדינה ולהנהגתה, שטפלה ועסקה בה, שטפחה ורבתה את בנינה כדרך שעשו את זאת מחוקקי ישראל מקדמת דנא, מימי מתן תורה. כאן הזכות המיוחדת, ההיסטורית, של ישראל לשוב לבצרון ולנחול חיים עצמאיים. מ י ש ה ב י ן מתחילת ברייתו, מ י ש ה א מ י ן מימי קדם, שדרך המדינה דרך ההיסטוריה ושכל ההישגים היסודיים בחיים, לרבות

תרבות, אמנות וביחוד דת ואמונה, מן ההכרח שהם ייכנסו לתחום המדינה, הוא שראוי להיות מחדש גורם ונושא חשוב למדיניות. כל יצירה אמיתית מצטרפת באיזה אופן שהוא למדינה ולסדריה. במדינה ישנם תנאים ונסיבות לצמיחת קנינים תרבותיים. נכסים אלו צריכים להיות מודרכים ומסודרים ע"י קוים מסוימים שרק המדינה — המתקנת, כמובן — יכולה להעמיס על היצירה. את ההכרח והרסן אין להכביד על החיים התרבותיים. יותר משעלינו להחמיר, עלינו להקל. אנו חייבים לאפשר יצירה ולא לעכבה. אך אין לך ענין בעולם שאין לו צורך מסוים של תאום והדרכה. ובל נשכח שמדינה משוכללת ומדינאים ומנהיגים מהוגנים ביכלתם להפריח ולשפר, להטיב ולקדם.

מדינתנו — יש לה יסודות עמוקים, היא נעוצה בספר התורה שדרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום. ג ו ע מ ו ש ל ו ם — הרי לפנינו שני ערכים יסודיים. יפה כחם בחיי הפרט — בחיי הכלל לא כל שכן. מוסר נעלה מתגלה בקנינים אלה והנועם מוסיף את הצד האסתטי, את הנעימות והיופי שבחיים. השלום — אידיאל כלפי פנים וכלפי חוץ. כי כל החוקים הכלולים בהלכה שלנו שואפים להרבות שלום בין אדם לחברו, בין איש לאשתו, בין תקיף לחלש, בין מושרש לגר. יתום ואלמנה, אשה וישיש, עני ואביון, פועל ועבד — כולם מצאו חזק ועדות, הגנה חוקית בתורת ישראל. קניני האמת והכנות היו יקרים מאז ומקדם. אונאה ורמאות, חמוד ממון ועושק היו שנואים תמיד. במדינתנו ידעו להגביר את המגמה הנצחית הזאת ולתת תוקף לחוקים שיתזקו את הקו הזה.

כלפי חוץ: שלום עם עמים אשר סביבותינו אינו אידיאל חדש, וקראת לשלום". ובחזון רב הרושם חזו נביאינו את השלום הנצחי, את שלום העולם כמטרה ותכלית בזמן שכל העולם הכיר רק בקנין הגבורה המתגלה במלחמה, ברצח, בקרב; והאיליות הזאת נמשכת והולכת עד היום. רק האומה שהאמינה יותר בהיסטוריה ובעתיד מאשר כל יתר האומות ידעה ליצור קשר הדוק בין שאיפות גדולות אלו לקנין השקט והאידילי — השלום. זהו לקח עצום שההכרה צמחה בתקופות קדומות בנשמת העם, שחייב את המדינה, לפתח את הרעיון העדין והעצום של שלום כתכלית וכמכשיר. ועתה, כשאנחנו גמרנו אומר לחדש כנשר נעורינו, עומדים על מפתן ההגשמה הרצון העז וההחלטה האיתנה לתרום תרומה ניכרת לקראת המטרה הנעלה הנראית כל-כך רחוקה כיום, רחוקה יותר מאשר בכל ימי העבר, אולם אולי לשם-כך נוצרה המדינה היהודית ישראל. כל המעצמות הגדולות לא יכלו ואינן יכולות לקרב את יום השלום, ונהפוך הוא: קטטה ושנאה גוברות והולכות; אין שתי מעצמות גדולות יכולות לדור בכפיפה אחת וכל אחת מתנכלת לחברתה וצופה לאבדה. והתקדמותן של הטכניקה והתרבות לא שפרה את המצב כי אם גרמה לרעו. תשועת עולם ותשועת עולמים לא תבאנה כי אם בזכות אומה קטנה ומדינה צנועה שכונתן מלכתחילה לא לעריצות ושלטון אכזרי כי אם למטרה אידיאלית. אצל העמים כולם שמשו הקניגים היקרים לרוב מכשיר ואחיזת עינים למגמות שפלות, להרחבת הגבולות ולהגברת השלטון, דכוי כלפי פנים ושעבוד כלפי חוץ. אצלנו יש להניח

כי המדינה תהא מכשיר לקדם את הקנינים העדינים שהם כעת אצלנו ערטילאים ואין להם אחיזה במציאות. כל המאבק בתולדה שהתרחש לפני יותר מאלפיים וחמש מאות שנה הכשיר את הקרקע לתקון הענין. תפיסתם של הושע, עמוס וישעיהו, מיכה וירמיהו יצרה גישה היסטורית מעולה ואין ספק שנלך בדרכם של גדולי החזנים לאחר שתבסס המדינה.

כל ההיסטוריה שלנו, הפוליטית והרוחנית, היא ערובה לכך שמדינתנו החדשה תמלא את תפקידה: הפנימי והחיצוני, הפרטי-הישראלי והכללי-האנושי. נבואה והלכה הניחו יסודות לחיים מדיניים למופת ועדיין הן מתקיימות בידינו. עורן מעצבות את דמותנו. בתחוקה, בחוק ומשפט יתגלה מחדש כח ההלכה. בתפיסה ההיסטורית, בדינמיקה של תחיתנו ובמטרות הנעלות, ברצוננו להיות ולהביא לימות השלום והאשר — בוקע ועולה אור הנבואה.

ודרכי נועם: אנו שואפים גם לחיים שיש בהם משום אושר ונוי. ובפעם הראשונה נוכיח שזווג זה של ערכי מוסר ויופי יעלה יפה לא רק אצל יחידים כי אם גם במסגרת היסטורית. כל הזרות הזאת, שמילאה חללו של עולם משך תקופות ארוכות, שבין תורת המדות ותורת היופי — שהביאה לכלל שנאה ובזו מצד גויי הארצות כלפי ישראל, כפי שמתואר בפרק "עבד ד'" בספר ישעיהו (נ"ג) — איננה מוחלטת. כל עוד העולם הגדול מרים על נס רק את האסתטיקה ובוטט בשלטון הטוב, אנו הולכים בדרך המוסר ועלינו ליחד לערכי היופי מקום שני במעלה. אך אין ספק שחיי מדינה מרחיבים את דעתו של אדם ואת אופק הכלל הבונה את ביתו. ובלא יודעים ושלא מדעת נגביר את הקו האסתטי וניצור את הסינתזה שעד כה לא הצליחה בשום מקום. היא התגשם רק בתוכנו. מכיון שהגורם המוסרי אצלנו חזק ואיתן ויסודי. רק באומה שסבלה כפי שסבלנו אנחנו יש סננים לצרוף כזה. כל מי שמבסס את השלמות בעקר על הגורם האסתטי סופו שייכשל; שכן אין לסמוך על עמוד זה והוא בגדר "ומירות היו לי חוקיך", שלדברי התלמוד (סוטה) בא עונש עליך. אין מוציאים את ההלכה מכבודה הראשונה. היא נשארת יסוד היסודות של החיים החברתיים וההיסטוריים. אפשר לקשט את רצינות החיים ע"י קניני הנוי, אך אין להפוך את הקערה על פיה ולתקן עולם במלכות היופי ולהוסיף לה גרעין של טוב בעלמא.

אך עולם הטוב, העולם המתוקן, איננו עולם של חושך וחומרא. החסד הבונה את העולם, מצרף לערכי המוסר את קו הנועם, השירה. "יומם יצוה ד' חסדו ולילה שירה עמו תפלה לאל חי". החסד המתגלה ביום, בתחום הבחירות והפעולה כצו מלמעלה, הוא שירה בעומק המנוחה, והיא עולה ונעשית תפלה וחזרת למקור הברכות בו טמון השורש להיות אישית, לשליחות היחיד. דומה, כי היחיד — האישיות — מהווה בחיי הכלל והאומה, בתחום ההיסטוריה, ענין מיוחד, באשר הוא מבטיח למציאות אפשרות של אידיליות. בלב היחיד, בעומק הנשמה של הפרט, מתרקם הנוי והיופי ובסוד האישיות הגדולה מוצאת התולדה את הנציגות שלה. המדינאי הגדול הבונה את המדינה, ההולך בדרך החיוב ושונא את השלילה ואת

ההרס, המחוקק הגאוני, החוקר למופת והאמן בחסד עליון, המורה המחונן והמדריך הנעלה — כל אחד עפ"י דרכו משקיע ממשקלו לתהליך ההיסטורי. האישיות נעשית באופן כזה גורם יסודי לדינמיקה של התולדה. והיחיד המצוין מקבל שוב מהתהליך ההיסטורי והשפעת גומלין זו מבהירה במקצת את מרוצת המאורעות. אנחנו מצפים לכך שלא יחסרו ולא ייעדרו האישים הללו שעשרם הנפשי והרוחני הוא מקור בלתי אכזב לשגשוג החיים המדיניים. התפיסה ההיסטורית לא תוכל להביא לכלל בטול הערכת היחיד ודוקא מתוך הכרה היסטורית. שכן באישיות הדגולה מתגלה גורם היסטורי חשוב מאד ושום דמוקרטיה אמיתית לא תתגשם בלי מנהיג אמתי — לא עריץ, כמובן — ושום מדינה לא תשגשג בלי מדינאי גדול. מנהיגות, נציגות הן הנה קנינים חשובים. ואם בתפיסת הזמנים הקדומים שלנו מסמל המלך את המלוכה, הרי המלוכה והמדינה מסתמלות במלך.

*
**

קשה לדבר על חידוש המלוכה בישראל מבלי לנגוע בחזון המשיחיות. אולם אין ברצוני לדון בבעיה זו פה. רק את זאת אגיד שבאופן אובייקטיבי מתגלה בשאיפתנו לקראת המדינה ובהכרזתנו על המדינה הרצון הקולקטיבי של עם ישראל להחיש את ימות המשיח. צמאי גאולה אנחנו. אנו לתקופה של אהבה ואחוה של כל העמים. אך שאיפה זו איננה כוללת אבוד לדעת לאומי-מדיני אצלנו. להיפך: כדרך שקדמונינו קשרו את התהליך של אחרית הימים לתקומת ישראל, כך גם לבנו סמוך ובטוח, כי רק בתחיתנו המדינית נצליח לגשם את החזון המשיחי. אך מאידך אנו רואים בתחיתנו זו אות נאמן להחלטתנו לתרום תרומה לגאולת הכלל. אי-אפשר להניח שכל התהליך הזה היה עולה בידינו ושעקשנותנו ההיסטורית היתה יכולה להתקיים אלמלא הכונה הטהורה שאינה מסתפקת במטרה שהיא לאומית-איגואליסטית בעלמא.

הרמב"ם מבחין בין שתי תחנות: בין "חזקת שהוא מלך המשיח" ובין "ודאי שהוא מלך המשיח". וסברני שהבחנה זו ממנה יתד וממנה פנה לתיאוריה שלמה של תחיה של חידוש המלוכה ודירוג של גאולה. אך די כאן ברמיזה. המדינה ניתנה לנו — או יותר נכון: אנו בונים אותה בדם ובקרבתנו עצומים. ח ב ל י משיח כבר מתגשמים. שמחתנו עמוקה, אך היא שמתה ה י ס ו ר י ת, כלומר הטרגיות נכנסת כה ורק דור יבא ישמח שמחה, שאינה מהולה בכאב, על ההישג הגדול.

אך המדינה קמה והיא תתקיים. ואנו גבנה אותה מאוצר הכחות והקנינים שהנחילו לנו אבותינו המחוקקים, ההוגים, המאמינים, הגבורים, ומה"דיו שגשתייר בקולמוס", כי משם זכינו לקרני ההוד.

חֲזוֹנִי זָנַב אוֹד

מאת אפרים א. ליסיצקי

חֲזוֹנִי-זָנַב אוֹד פְּלִיט מְדוּרָה,
הָעֵשֶׁן בְּמוֹ אֶפְרִיחַל,
וּמִרְשִׁיף אַחֲרוֹנִי רְשָׁפִים
נִבְלָעִים בְּמֶאֱפֵל לַיִל-
הוּא, דְּעֵכָה לַבַּת הַמְדוּרָה
מִחוּכָה יִדְבֵּר בִּי אֶל-
חֲזוֹנִי-זָנַב אוֹד פְּלִיט מְדוּרָה,
הָעֵשֶׁן בְּמוֹ אֶפְרִיחַל.

חֲלוּמִי-נִסְתָּקֵרֵב אֲשֶׁר צָנַח
וַיִּנָּאֵל בְּעֶפֶר נָדָם,
מִתְגַּלְגַּל בֵּין פְּגָרִים נִטְוָשִׁים
עַל פְּנֵי שְׂדֵה-הַקֶּרֶב פֹּה וָשָׁם-
הוּא, נֶפֶל הַנֶּס זֶה הַתְּנוּסָס
נִידָגֵל לִי, נֶאֱדָה נָדָם-
חֲלוּמִי-נִסְתָּקֵרֵב אֲשֶׁר צָנַח
וַיִּנָּאֵל בְּעֶפֶר נָדָם.

שִׁירְתִּי-עֵץ הַשִּׁיר אֶת עֲלִיו
וַיִּיבֵשׁ, בְּאֶפֶס לָשָׁד,
וַיִּצַּן עֲרִירִי וּמְשֻׁמֵּם,
צָנוּם נִזַּע וַחֲשׂוֹף שׁוֹךְ וְכֹר-
הוּא, יִבֵּשׁ הָעֵץ, וַצִּפְרָיו
הַתְּעוֹפְפוֹ מִנּוּ לָעֵד-
שִׁירְתִּי-עֵץ הַשִּׁיר אֶת עֲלִיו
וַיִּיבֵשׁ בְּאֶפֶס לָשָׁד.

בְּאִנְיָה הַהוֹלֵנְדִית

(רשמי מסע)

מאת ראובן ולנרוד

א

רוב הנוסעים במחלקה לתיירים שבאניה ההולנדית הם ילידי הולנדיה בגיל העמידה הנוסעים לבקר את ארץ מולדתם אחרי ישיבה של עשרות בשנים באמריקה. יוצאים הם לחופשתם אחרי שנים רבות של עבודה קשה והנם עתה בראשית ימי החופשה זוחי דעת ותאבי שיהה.

נתיידה אתנו משפחה הבאה ממדינת ושינגטון בשל בת הזקונים שלהם המשחקת עם בתנו בת גילה. משפחת אכרים היא הנוסעת לבקר את הקרובים בארץ המולדת הרחוקה אחרי שלושים שנות מגורים באמריקה. הבעל גבה-קומה, רזה, עיניו חומות צרות המצטמצמות בשעת הדבור ומהוות קו דק ומבריק המכוון לנקודה אחת שבמקטרתו הנמצאת תמיד בידו או בפיו, ולאשתו שערת שיבה, עינים חומות גדולות והיא תמיד יושבת וסורגת כשעיניה מביטות סביבה בחיוך של בטחה; ובתם ילדה כבת ארבע עשרה ששערה בהיר כפשתן ופניה פני נערת אמריקה שבראיוע על כל הריצה והריצה והשמחה התמימה.

יושבים הגברים לחוד והנשים לחוד. האכר מושינגטון מתהלך לאטו, שותה בירה לאטו ולפעמים גם כוס יי"ש ומשוחח עם ידידיו החדשים שרכש לו. ולפרקים מתחמם בקרני השמש על הסיפון או משחק באחד המשחקים האטיים, ואשתו יושבת על הכסא הנוח השכור, סורגת את סריגתה, מדברת אל שכנתה ומציצה מדי פעם על בעלה העומד או מתהלך מרחוק. דומה היא נהגית מכוס היי"ש שבעלה שותה ממש כפי שהיא נהגית מסריגתה היא. במשך שנות העבודה הרבות בשמונים האחרים שבמדינת ושינגטון העשירה והחדשנה והמעבירה בפרך למדו שניהם לשאת בעול יחד מבלי להפריע איש את רעתו, ובהביטי עליהם עולים על דעתי מראות מימי חופשה של אנשי ניו-יורק בהרי הקטסקיל וקריאות הנשים ובעליהן אלה אל אלה: „אומרת אני לו שלא לשתות ושלא לאכול דגים מלוחים והוא בשלו“, „תמיד היא על יד שולחן הפוקר... איך לא ימאס הדבר עליך... הרי סבה את...“

יושב האכר מושינגטון על ידי שרוע על כסא נוח ומספר בזיחות הדעת. ויודע הנני כי בעצם מספר הוא בקול לעצמו ולא לי. סח הוא כיצד יבוא עתה אל בית

אמו הורתו הזקנה, יקחנה אתו ויסע אתה מכפר אל כפר ומעיר אל עיר בכל מדינת הולנדיה. הלא בעצם גם קרוביו ואחיו בהולנדיה אינם יודעים אלא את כפרם וסביבתם. שלא כאמריקה היא הולנדיה. הנה הוא יבוא אליה במכונת ביואיק שלו שהוא מוביל אתו. ישנה היא מכונת הביואיק אולם עדיין טובה היא בדאי מהמכונות שישנן עתה באירופה. הנה הוא בא במכונית ממדינת ושינגטון לניו-יורק. נסיעה שנמשכה למעלה משבועים. הוא לא מיהר ולא עיף את משפחתו. אדרבא עמד בדרך ונה — הלא אלה הם ימי חופשתו. גם בניו-יורק התאכסן באחד המלונים הטובים ביותר. יש ברוך השם כסף, ולא איכפת לו אם יוציא קצת לנסיעה זו. כשלושים שנה ישב על מקום אחד. לא בבת אחת רכש לו את רכושו בושינגטון המדינה. קודם לכן עבד אצל אחרים. אחדים מידידיו נשואו בניו יורק עם בואם ועדיין הם שם. ומה להם עתה ומי להם עתה? הם משרתים ורוחצי-כלים במסעדות של יהודים ואיטלקים. ולו יש אחוזה ורכוש וילדים טובים. בנו הגדול השתקע על יד סיאטל שבושינגטון ואחוזה לו משלו. ובת יש לו שם, שהיתה מורה ועתה נישאה לבן אחד השכנים. ואמנם חתן זה עם בתו משגיחים עתה על האחוזה.

מדי דברו מנקה הוא את המקטורת. עוצם עין אחת וזורק מבט אל אשתו היפה ששיבה זרקה בשערה ואל בתו בת הארבע עשרה הנראית גדולה מלפי שנותיה. מסביב ים שקט, שמים כחולים ומים ירוקים המשתערים לאין קץ. האניה יפה ובטוחה וגם הלב בטוח. שנים רבות עברו מאז ישב על הסיפון במחלקה השלישית או הרביעית הצפופה בבואו לאמריקה. אשתו היתה אתו גם אז. ושניהם כאחד תוהים מה יעשו בארץ החדשה הגדולה וכיצד יתפרנסו. קטנה היתה האחוזה בהולנדיה מפרנס את כל המשפחה הגדולה. אחיו הגדולים לקחו להם אחרי מות אבא את האחוזה והוא נאלץ לשמוע בקולם ולציית בכל דבר קטן וגדול. אך אינו רוצה לזכור נשכחות. עתה הוא יבוא אל משפחות אחיו ויביא מתנות לכולם, לטוב ולרע. לא כל האחים והאחיות יושבים עתה בכפרה של אמא. והוא יסיעה במכונת הביואיק שלו. בכפרים יבואו הכול לראות את הבא מאמריקה. בכסף רב עלתה הובלת הביואיק. שש מאות דולרים עלתה. אבל כדאי הדבר. יראו מה היא אמריקה. ומי הוא אח הבא מאמריקה.

דומה מספר הוא לעצמו. ומתוך הדברים נשמעים גם הרהורים לא אמורים ולא מסופרים: יסע מעיר לעיר עם אמו. יבוא אל בתי המלון הטובים ביותר בהרלם וביוטרקט ובאמסטרדם. וילדתו לא תדבר אלא אנגלית, ואמו וקרוביו יקשיבו להברות הבלתי מובנות והערצה שקטה בעיניהם. ומי יודע מי יהיה אז בבית המלון. אולי גם מי שהוא מזרע המלוכה או מהמיניסטרים. או מהאמבסדה. ישאלו מי הם אלה המדברים אנגלית כאן. ויאמרו להם... ומה יאמרו כל הקרובים...

ומתוך שמיעה לדבריו שנעשו טרדנים במקצת בשביעות הרצון המסבצצת מתוך השיחה האטית המפכה להנאתו עולה בזכרון יענקל לייבל'ס בן עיירתו שחרבה אי שם ברוסיה הלבנה. דקיבשר הוא ינקל לייבל'ס וקטן-קומה והיה מדבר תמיד

בעצבנות וכועס על קרוביו בעיידתו. ויש שהיה גם הוא כהולנדי זה מפליג בדמיונות. הוא, יענקל לייבל'ס, יבוא "הביתה" כאמריקאי עשיר ויחלק נדבות לימין ולשמאל. יבוא אל בית הכנסת, יעלה לתורה וה"שנדב" שלו יפליא את כולם. ואל בית הרב יבוא, יתן לו מנה הגונה ויאמר לו שאינו מתערב כלל ושיוכל לתת לעניי העיר לפי ראות עיניו. כך יאמר בפירוש: רב לי רב, רבי, תן לכול הזקוקים לכך, ואם יש צורך עוד, שוב אתן. ואם יש צורך בבדק בית המדרש או להבדיל בית המרחץ או דברים כיוצא באלה... הלא אני כאמריקה ואיני יודע למה אתם זקוקים פה, נתון אתן..."

רבות היה מדבר יענקל לייבל'ס. הקבצן שבקבצנים שהתגורר בחדר קטן ברחוב נורפולק ונשאר רווק זקן, על הדברים שיעשה בבואו להתארח בעיירתו שברוסיה הלבנה, לכשיעשיר. אך אולו הכוחות לאט לאט וקפצה הזקנה לאטה. זה שנים מספר שיענקל לייבל'ס עובד אצל אחד מבני עיירתו בחנות לכלי בית, ומוטל עליו להביא את הארגזים הכבדים מהמרתף אל החנות. עליו לארוז את החפצים ולהניח אותם במכונות של הלקוחות. וכוח אין. ויודע הוא כי לולא היה בעל החנות קרוב ובכלל איש הגון כי עתה היו מפטרים אותו מכבר.

ולפני שבועות מספר פגשתי את יענקל לייבל'ס באסיפה לשם עזרה לאנשים יחידים שניצלו מהחורבן האיום. הרצה איש אחד שניתנה לו רשות לבקר במקומות הנחרבים וסיפר על חורבן העיירות. הכול נדבו בעין יפה, אך יענקל לייבל'ס נדב יותר מהכול. הפליא בנדבתו. אינו צריך לקמץ בשביל נסיעתו. עיירתו נחרבה כליל על בית הכנסת ועל בית הרב הישיש, וכולם, שונאים, ואוהבים כולם, ספו יחדיו. ברי לו עתה שלא יסע אל עיירת מולדתו ולא יבוא אל בית קרוביו ולא יקבל עלייה אל בית המדרש...

עתה יענקל לייבל'ס אינו אלא איש עזוב ורווק זקן ללא בית וללא שאר, שכוחותיו הולכים ואוזלים.

ב

בן אדם מישראל, גם הוא עתה כמותם. כולם, יודע גם הוא לאן פניו מועדות. הנהו עתה מכריז בקומה זקופה שגם הוא נוסע לארץ אבותיו. גם הוא הנהו בעל בעמיו, נוסף כוח ונוספה בטחה.

משל לבן אדם המראה לידידיו ולמכריו ול"לנדסמנים", את ביתו שרכש באושן פרקוויי שבברוקלין או במושולה פרקוויי שבברונקס. והנה בן האדם שבית לו משלו הריהו ממשש כל כלי וכל בורג ב"מבינות" של ביטחה, ומשבח ומטיל דופי ומדבר סתם דברים בעלמא כאדם העושה בתוך שלו. לא כן האדם בן בלי בית. מעין יענקל לייבל'ס שנודמן הנה, הריהו ממלמל בפיו וממולל בידיו, ומענעע בראשו ואינו יודע מה לאמור וכיצד לאמור, ובעל הבית מביט עליו מגבוה ושבחיו אינו שבה וגינויו אינו גינוי. ואם ישב על אחד הכסאות החדשים לפי דרישת הבעלים להוכיח שהכסא

בנוי היטב והקפיצים הם קפיצים מעולים שבמעולים. אינו יושב הלז אלא על קצה הכסא... כאילו מבקש הוא סליחה על הישיבה, על שהעז לשבת.

וטוב טוב עתה לאדם מישראל לשבת אל השולחן באניה השקטה ולומר שהנהנו נוסע לארץ ישראל. וכנתינת תוקף לדבריו הנהנו מדבר אל אשתו ואל בתו עברית ומבקש בלבו שישמעו ויתמהו. והנהנו יושב אל השולחן עתה כבעל בעמיו בכל גופו. ונוכח הוא בדברים ששמע אי שם בעיירתו הקטנה: "בן אדם שיש לו בית הריהו בעל בית גם בבתי זרים".

עולה בזכרון אברהם פסח בן עיירתי שהיה קונה תבואה מהפריץ שאבלאווסקי ומוכרה בעיר הסמוכה. ויש ששאבלובסקי היה לוקח את אברהם פסח במרכבתו ואברהם פסח אינו יכול לסרב ונוסע כפוי שר על פני כל העיירה. אולם רק חלק מגופו היה יושב במרכבה, ונראה כאילו חלקו העליון מרחף באויר כמכריו ומטעים לאנשי העיירה ולפריץ גם יחד שלא יחשבו חלילה כי באמת יושב הוא במרכבת הפריץ. ולא כן, כי הרי יושב הוא ולא יושב, רק עד קצה העיירה יגש ואחר ירד, ולכשירד מהמרכבה הרי כאילו לא ישב כלל והריהו שוב איש חפשי.

זימן לי הגורל בנסיעה זו פרופיסור לחימיה מאחת האוניברסיטאות במערב אמריקה. שמעתי עליו קודם לכן שהוא פליט מגרמניה שעלה בידו לצאת בעוד מועד והודות לחקירותיו החשובות הריהו תופס מקום בין אנשי המדע. שמו יהודי ומראהו יהודי ובהתחמקו מכל השאלות היהודיות בשבתו אל השולחן הרי מצבו מגוחך קצת. המלחמה בישראל היתה נטושה באותם ימים ב"נגב" ו"במשולש"; הפציצו את תל אביב והישוב התגונן; אמריקה הטילה "אמברגו" על הנשק ובחורים יקרים סיכנו את נפשם להעביר מטוסים וקצת כלי זין לעיניהם של אלפי מרגלים בריטיים. וכיוון שידוע היה על יד שולחננו כי נוסעים אנו לישראל הרי ממילא היה רוב השיחה על הארץ בבנינה ובמלחמתה. אחד היה הפרופסור שהשתמט מחוות דעה. יום אחד תשובה בפיו שלא קרא עוד את החדשות. בשני שעדיין לא עיין בדבר, ולבסוף כשלא יכול עוד לצאת מן המיצר באר ארוכות כי איש המדע אינו יכול לענות תשובות סתם, שיש לדון בדבר מכל צדדיו, ובעיקר שהוא איש המדע ולא עתונאי ועניין ארץ ישראל לא העסיקו מימיו.

הפרופסור הוא קטנטן ודקיק ורכוב פנסנה ולכשהוא צוחק בקול משקפי הפנסנה שלו מתנדנדים והוא מוכרח להתחזק בידיו. הוא מעורב בין הבריות, הולך עם "עמד" אל ראיחנוד, משתתף במשחקים על מכסה האניה, לוקח חלק ב"מרוץ הסוסים" ומוכן לשוחח עם כל אחד. הוא איש רך המזג ודוקא בשעה שמבקשים ממנו שיביע את דעתו בעניין ארץ ישראל תשובתו חריפה וקצרת רוח וקולו גהה דקיק ומרוגז:

— איני מעוניין בזה... אין זה מענייני...
והנה מצא שעת הכושר, הזמיני לכוס בירה ושפך לפני שיחיו:

— הכל רואים אותי כיהודי בשל מראה פני ובשל שמי הגרמני אייזנשטיין, ובעצם מה לי וליהדות. אמי היתה ממוצא גרמני עתיק ורק במשפחת אבי היו יהודים, אף כי גם אבי לא ידע דבר על יהדות. והנה הכול רוצים לשתפני ליהדות. אל תחשוד בי חלילה שאני מבדיל בין יהודי ללא יהודי, אולם אין ברצוני שיתלו עלי משא שאין לי שום עניין בו. איני מעוניין ביהדות ואיני מעוניין בארץ ישראל כמו שאיני מעוניין בשבטים שבהודו או בסיביריה ואפילו באנשים הגרים בכלקנים ובקרפטים ובשיחם ובשיגם. איש המדע אינו יכול להיות מעוניין בכל הדברים שבעולם. החיים קצרים והוא יש לו צורך בארבע אמות משלו. איני רוצה להיות גרמני ואיני רוצה להיות יהודי. יניחו לי.

הוא חזר על הדברים בכעס:

— יניחו לי... יניחו לי לשבת בפינתי הצרה ולקרוא ספר ולכתוב... ומזר שהאיש הקטן הזה עורר רחמים. ישב כאן בן אדם קטנטן מכונן בתוכו, ככלב קטן שנתחמק מחבריו אל פינה נסתרת עם עצם שתפס אי שם מתחת לשולחן ותנהו משתוקק עתה להתייחד עם העצם. ללקוק אותה בתיאבון, להסתכל בה מכל הצדדים, לאחוז בה וליהנות במסתרים — והנה באים אנשים ומפריעים לו בהנאתו זו. הוא נתכוון בפינה קטנטן עמוס רחמי עצמו ורדוף הנאת עצמו, מסתתר שלא יראוהו, אולם נוכח הוא שאין להסתתר.

ג

מתהווים אי אלה חוגים באניה השקטה. תולך ומתרחב החוג ההולנדי של האנשים ההולכים לראות את קרוביהם ומתרכז הוא מסביב לאכר ממדינת ושינגטון הנוסע עם אשתו ובתו. כיוון שהכירו האנשים יותר זה את זה, יש ושרים הם עתה בצוותא שיר ישן מימי נעוריהם. לכאורה מתחילים לשיר מתוך צחוק וחיוך למעשי ילדות ואחר כך מתרגשים ומשתפים בהם את כל החושים והחיוך חלף ואיננו. ויש שכמעט בלי יודעים נפסקת השיחה האנגלית ושיחה הולנדית גרגרנית וחיכנית מפכה במקומה.

יושבים הגברים ושותים ומדברים, ומעשנים ומדברים, והנשים סורגות עתה בצוותא ומספרות מתוך זיכרונות הרעת על הבית שעזבו, על החתנים והכלות. דומה מתוך הסיפורים המפכים לאטם כי הכול כה שקט ואידילי שם בכית שבמדינת ושינגטון. הסערות שהתחוללו שם מיטשטשות בזכרון וכאן מורגשת רק זיכרונות הרעת שבגיל הבינה. נשכחים המעלות והמורדות שבנעורים שחלפו ומפכה בשקט פלג הזקנה המתקרב. רווחת טעות מוסכמת שהנעורים הם אידילים, ולא כן. בנעורים יש כעס וקנאה וכאב חריף. יודעת זאת האשה המספרת על בתה הטובה שנשארה אי שם בושינגטון עם בעלה הצעיר וטהור כתינוק בן יומו, מספרת היא על כל מעלותיה של בתה ואינה משקרת. אלא שמעלימה היא קצת על דברים ששמעה וראתה ושלא כדאי להשמיעם אפילו לאבא. כי מה הם הגברים יודעים בכלל? הרי הם עצמם

אינם אלא ילדים גדולים ותו לא. אילו היה הוא בעלה השקט והנזק יודע את כל הדברים לא היה משוחח עתה בנחותא ובבדיחות־הדעת עם ידידיו שמצא לו כאן. אך גם אצל הבת יסודר הכול במשך הימים. אין לירוא. הזמן יעשה את הכול וברכות הימים אולי גם בתה תשאיר את ילדיה אי שם בושניגטון ותסע נוחה וזחוחת דעת.

ועוד חוגים נתהוו וביניהם קבוצת צעירים וצעירות מילידי אמריקה. תלמידי אוניברסיטאות הם הללו הנוסעים לאירופה לשם לימוד וסיוור. מה גדולה השפעת הסביבה על הבחורים האלה. הלא לכאורה הצעירים היו צריכים להתוות ולכוון את מהלך הרוח באניה. ולא כן. תחת השפעתה של האניה השקטה ונוסעיה הבאים בימים עומדים גם הסטודנטים ילידי אמריקה אלה על יד הפסנתר ומנגנים משך שעות שירים ישנים נושנים ומרקדים וואלסים איטיים. אֶבֶד זכר לג'ז ולסווינג. דומה אף בחורות ובחורים אלה גדולי קומה וארוכי רגל נהיו לחלק האידיליה התולנדית האטית. בעצמך את עיניך עתה במרחק הזמן והמקום קשה לך לראות את הצעירים האלה אחד אחד, ומתבלט מביניהם. כעין סמל. בחור שקומתו הגבוהה קצת כפופה והוא גוחן במחולו על בת זוגו שענינה כחולות שקטות ומחוסרי יצרים ותנועותיה אטיות ומרושלות. דומה שעצם ההנאה הניתנת בריקוד זה בלה וכמושה. ונזכרת משום מה שתיית טה של שבת בעיירה הרחוקה כשהטה נשפך לתוך צלחת וחתכת הסוכר נטבלת לטה שריח עובש דק נודף ממנו.

נתדבקה הזקנה של הנוסעים בצעירים אמריקאים אלה. נתדבקה הזקנה וגרשה את היצרים ומשום כך אינך זוכר אותם אחד אחד אלא בצוותא. היצר הוא הוא המבליט את האדם ומייחד אותו. טול מאיש את יצוריו והנה דומה ל כ ל א ד ס . מביט הנך במחזיאום על הבכחוס של דייוניצי או על יוחנן הקדוש ואננה הקדושה שפניהם נפתלים בנפתולי תאוות עלומים ושדומה כי דייוניצי עשה בציוריהם מעשה צחוק לכנסייה — והנה צעירותם שייכת להם ורק להם, אולם צא והסתכל בציור מוצלח של איש זקן. הייגו. ב"נשיקת הזקנה" או "אמהותינו הזקנות", או זקנים וזקנות אחרות. והן נעשות מעין ס מ ל ל זקנה. לזקנים סמל וסמליות. לצעירים חיים משלהם. לכל אחד.

ועוד מהרהר אתה בקשר עם בחורים אלה וריקודיהם. שריקוד הג'ז הוא צעיר. מסתובב הצעיר בחוג צר, אולם כולו שלו, ואילו הוולס שהם מרקדים כאן באיניה. הוא רחב ואיטי. והתנועות דומות זו לזו: אחת־שתיים־שלוש, אחת־שתיים־שלוש, אחת־שתיים־שלוש...

ופתאום עלה על הדעת כי הרי בעצם איום הוא לנסוע בנסיעה כזו בגיל כזה לבקר קרובים אחרי שלא ראייתם שלושים שנה. הנה יבוא האיש מושינגטון אל קרוביו וכל רגע ורגע החולף ייראה וימושש כקטע חיים החולף ונשמט ושמנתקרב הקץ ושעת הפרידה ואחר כך לא תראם לעולם. ברי לך כי אם תראה עתה את אמך אחרי שלושים שנה הרי לא תראנה עוד לעולם וכל רגע המקרב אל הפרידה הוא מקרב אל ההעדר, אל הלא־כלום, אל המוות.

ומה קשה תהיה הנסיעה חזרה בים הגדול המשתרע לאין קץ ולאין סוף, למקום הנשיה של כל אותם רגעים של שהייה עם האם שלא ישובו.

ד

קצב האנייה ההולנדית נשתלט על כל הקבוצות, פרט לקבוצה היהודית הקטנה, החל מהפרופיסור, שחציו יהודי ושאיילו בחצי זה אינו מודה אלא במקצת וגומר ביהודי אחר שלמרות שיחתו הרבה וביאוריו הארוכים עדיין לא ברור לי מאין בא ולאן הולך. הכול בו כל כך מסובך שנעשה בעיני סמל לנדודינו, ואף הסיכום שאני מוסר כאן, איני בטוח בדיוקו:

נולד האיש ברוסיה המערבית שנעשתה אחרי מלחמת העולם הראשונה חלק מפולניה, ואחר כך עבר משם לבלגיה והיה לסוחר יתלומים, ומבלגיה עבר בראשית המלחמה השניה לדרום אמריקה, ומשם לארצות הברית, ועתה נוסע הוא תכופות להולנדית, כי בהיותו בבלגיה עברה אחת מאחיותיו ההולנדיות וסידרה שם מאפייה ועתה המאפייה בידי זרים ומשתדל הוא להוציאה מידם ואינם נותנים לו: רואים אותו כאיש זר הבא לגזול את לחמם ופרנסתם.

מתרופץ הפרופסור הקטנטן בינות האנשים השקטים ומחייך להם, ומחייך כביכול לעצמו. גם לו מקטורת בפיו כמו לאכר הושינגטוני וגם הוא מעמיד פנים זוחלים ונוחים ומשתדל לדבר לאט ובניחותא, אל הצעירים הוא מדבר כבדרך אגב ולפעמים ממשיך את דיבורו מבלי להוציא את המקטורת מפיו ומפליט מימרות פסקניות. הוא מעורב בין הבריות, כביכול דמוקרטי, ניגש לצעיר הנושא ספר תחת בית שחיו, דופק על שכמו, מביט על גב הספר ושואל בטון של מומחה אם טוב הספר בעיניו, גם אל הזקנים הוא ניגש בידידות, מצטחק בפניו העגולים הקטנים, מסיר את משקפיו ומפליט מימראות מעניינא דיומא, אבל לב היהודי שכנו יודע כי כל זה אינו אלא מהמראה ולחוץ וכי הפרופסור המדבר אל הכול בזיחות דעת אינו אלא איש עזוב המתרופץ באניה ואינו מוצא לו מקום.

אשה יהודית נוסעת לאנטורפן, מקום מגוריה מימי ילדותה, לאשה פנים מארכים יפים וחזורים ועינים פקחות ועצובות, והיא מדברת צרפתית וגם פלמית ואנגלית, ויהודית ליטאית עסיסית, זוהי הפעם השלישית שהיא נוסעת לאנטורפן בתקווה שאינה תקווה למצוא את ילדתה שאבדה לה, היא יצאה מאנטורפן עיר מגוריה באותו יום מר ונמהר בקיץ שחילות היטלר נתקברו לאנטורפן, שנים ילדים היו לה בביתה: ילד משלה כבן שנה וילדה כבת חמש, יתומה, בת אחותה המנוחה, באותם ימים חלתה הילדה בדלקת האזן המתדבקת, בעלה היה בצבא והיא היתה יחידה בבית ודחתה את יציאתה מאנטורפן משעה לשעה ומיום ליום עד שאי אפשר היה לדחות, יום איום היה זה, אנשים וילדים רצו והתרופצו בחוצות, אי אפשר היה עוד להשיג כל עגלה שהיא ונשים צעקו ויללו, והיא גם היא התרופצה בחדריה מבלי דעת מה לעשות, לא יכלה לקחת את הילדה החולה, ידעה שאם תקנה לא תמצא

למשפחה מנוח ביחוד כשתוודע המחלה... ומי יודע אולי כתודעתה פנימה גם יראה שילדה יתדבק...

ובעצם המהומה נודמנה לה בדרכה אחת המשרתות שהיתה מכבדת את הרצפות בבתי היהודים ונאחזה בה כבעוגן ישועה; נתנה לה רוב כספה וזו קבלה והבטיחה שתשגיח על הילד. וכי מי פילל שזה היה הסוף לכול ולא תוכל עוד לשוב? — וכי אני היחידה שקויתי לשוב? וכי אפשר לו לאיש לחשוב שהנה פתאום יצא מכיתו ולא יוכל עוד לשוב אליו? אילו ראית כיצד אנשים נעלו את בתיהם, ולא זאת אלא ששבו על עקביהם לבדוק אם נעלו את הדלת כראוי. ואשה אחת שהלכה על ידי הכתה את ילדתה מכות נמרצות על שאבד לה המפתח בלכתה. אחת הילדות נשאה את בובתה בידיה ואמה דוקא רצתה שתזרוק את הבובה ותשא במקומה את פרוות אמה. האם הוציאה מידה את הבובה והילדה בכתה בדמעות שליש. לכשמצאה אוזן קשבת, היתה מספרת על הימים ההם. רצתה כנראה להבליט את המהומה והמבוכה ולהחליש בזה את מוסר הכליות. שלא נתן לה מנוח:

— ומה הייתי יכולה לעשות? אהבתיה כבת שלי. הרי הייתי עושה כך גם אילו היתה בת בטני. לא יכולתי לקחתה במצבה. ואילו נשארתי היינו כולנו אובדים מבלי להציל אותה.

בקשה המסכנת תשובה מן השומעים ואנחנו הסכמנו לה. אבל כנראה אמר הלב אחרת. ולשם כך נסעה לאנטורפן זו הפעם השלישית. ידעה שלא תמצא דבר, אולם היה צורך להשתיק את מוסר הכליות הקודת ונוקב.

וכך נראו היהודים וחצאי היהודים אשר באניה כיוצאי דופן באידיליה זו של המנגנים ושרים רומנסים ישנים ובין האנשים בגיל העמידה, השותים בירה בוחיחות הדעת, ונשותיהם הסורגות סודרים וגרבים ומספרות אשה לרעותה על כלותיהן הטובות וחתינהן היקרים, שנשארו שם במדינת ושינגטון, או באוהיו ובוויסקונסין הברוכות.

ה

לכשמתחילים למלא כל מיני ניירות, הנך יודע כי מתקרבת האנייה לאירופה ואי-מנוחה משתרר באוירה. הידידות שתושכנה בין האנשים הזרים מתקלשת. כל אחד מתכווץ בתוכו ואיגו עונה עוד על שאלות בוחיחות הדעת הקודמת. בני המשפחות שומרים עתה איש על רעהו ומדברים זה לזה בקירבה יתירה ובדאגה מופרנת. יש ונזכר האחד בשעת שיחה כי שכח לפרוט כסף או להניח דבר במקומו הראוי, או להעניק למלצר, והנהו נחפו והשאר מחכים לו, ומשתררת מחיצה בין הללו ובין יתר האנשים באניה.

רוח הארץ של הולנדיה מורגשת מיד כשהאניה נכנסת לנהר הרחב והשקט ומשני הצדדים משתרעים אפרים ירוקים ופרות דועות וסוסים זוקפים את אזניהם.

ודומה הנה הנה תשמע את צהלתם, ופה ושם נראית אחת מטחנות הרוח המפורסמות. רוב הנוסעים כבר ארוזו את חפציהם ועתה הם עומדים באפס עבודה. ספק רוצים לרדת ספק רוצים שתימשך הנסיעה כך בין האפרים הירוקים, בין המים והפרות המלחכות את העשב בעצלתיים. כבר נפטרת מדאגות האריזה ונתינת תהענקות; הארגזים והמזוודות כבר מוכנים; ומפי הנסיון אתה יודע כי הכול יסתדר מבלי שתצטרך לנקוף אצבע, והנך נתון במצב של צפייה באוירה הטובה להרהורים על דא ועל הא... ועם הרגשת הקירבה של חופי אירופה עצב חריף נוקר ונוקב. אירופה זו שאתה בא אליה היתה תמיד זרה לך. אולם עתה היא מחרידה. והיא מחרידה אותך עכשיו בעצם הווייתך, בעצם העובדה שהנה אתה קיים וחי ונוסע. הם כולם אינם ואתה «את נפשך הצלת».

רעיון זה מנקר בלי חשך. ראית את הדברים אי שם בספר שירה: «ופצעך גדול אם נפשך הצלת». כל מאודך מיסרך. הדברים הודרים לתוך צחוק ילדיך, לתוך תוכם של דבריך הפשוטים שבהם אתה ממלא את צרכיך היום יומיים, והווייתך מעיקה עליך.

ודאי גם בלב הנוסעים האלה ההולנדים והצרפתים והבלגים הנוסעים לפקוד את בית נעוריהם מקננת יראה. לא זהו הכפר שעזבו ולא זהו בית האם שיצאו ממנו לפני עשרות בשנים, אולי ילעגו עתה שם לדוד הבא מאמריקה ואינו יודע קרוא וכתוב, ואולי יתנפלו מכל העברים ויבקשו הב הב; יראו את מכונת ביוריק היפה ולא ידעו בכמה עמל עלתה כל פרוטה בה בשעה שהם הלכו להם בדרך אבותיהם ולא מיהרו בעבודתם וסידרו להם חגים ובני חגים.

ואולי יבוא אל רעהו הטוב מימי ילדותו ולא ידעו מה יאמרו איש לרעהו. הלא קרהו כזאת בבוא אליו אחד מידידי נעוריו לאמריקה. ישב אז בביתו ימים מספר, תפס את חדרם של ילדיו והם הוכרחו לישון בחדר האוכל ולא היו די שמיכות להתכסות. והסוף היה שהאיש יצא מביתם מרוגז וכועס. לא נפרד אפילו כהוגן, וכי חשב לו, שיתן לו חלק מנכסיו או חלק מאדמתו? וחזן מזה בגדיו היו מלוכלכים והוא מדבר בלשון עלגים, ודוקא באותם ימים התהלכה בתם עם בחור יחסן שהכירה אותו בימי לימודיה בסיאטל.

אי המנוחה התבלט עתה בעיניהם של הנוסעים ובתנועותיהם. מהם יבואו לכפר מולדתם, יתהלכו בין קרוביהם ומיודעיהם, ישארו ימים מספר כפויי־שד ופתאום ימצאו אמתלה וילכו להם; מהם לא יעזבו את מקום מולדתם אלא מתוך געגועים חדשים שיקוססו ויכרסמו את הנפש המזדקנת וכמשה במשך הימים הבאים.

ומתי מספר היהודים עומדים מוכי תמהון ויגון. את מי ימצאו בחרבות? האשה מאנטורפן עצובת העינים תתהלך ברחובות לבקש את היתומה בת אחותה ואת מצפונה תבקש. הרי ידוע לה כי לא תמצאנה. הרי בכל פעם ופעם שבאה הנה ידעה כי לא תמצאנה. ובעצם מי יודע שכך היתה המעשה כפי שהיא מספרת. אולי יגון־החרטה עוד גדול יותר? אולי כל עניין המשרתת שמצאה אינו אמת והיא סתם עזבה את

הילדה בתוך המהומה? ומי אתה שתדין אותה? וכי ברי לך שאתה היית עושה אחרת במבוכה כזאת בשעה שהסכנה מרחפת על ראש ילדך ובעצם אין ברירה אחרת? מחכה היא לרגע האחרון והנה באה המבוכה ומגיעה לסף הבית והיא רואה האנשים רצים הנה והנה, ובתוך האנדרלמוסיה היא תופסת בזרועותיה את תינוקה ויוצאת מן הבית, והחרטה קוססת והיא רוצה לשוב והולכת הלאה, הלב נקרע לגזרים והיא הולכת הלאה... והשנים והחדשים עוברים ומתנקמים... וקשה לראות את מבט האנשים, וקשה לדבר לנשים, וחושבת היא שיוקל לה אם תסע לאנטרפן... תעשה לכל הפחות משהו, לכל הפחות תנסה להשתיק את קולו של היצור הקטן הקוסס וקוסס בתודעה בלי הרף.

ועם עגון האנייה בחוף ריטרדם הנך רואה אנשים מנפנפים מטפחות לבנות לאכר מושינגטון ולידידיו אשר אתו... קריאות שמחה פורצות... וברגעים הללו באה ומנקרת קנאה לכל אלה: לך וליהודים המעטים לא תתנפנפנה מטפחות, יענקל לייבל'ס, שחלם כל הזמן כי יסע ל"יורופ" ויעלה לעליה בבית המדרש וינדב נדבות גדולות לרב ולבית המדרש, ולהבדיל לבית המרחץ, לא יסע עוד לעיירתו כי איננה עוד.

הַכְנָה פְּרוֹפֶסְיוֹנִלִית לְמִנְהִיגוֹת יְהוּדִית

מאת פרופ' יעקב הארטשמיין

(פרופ' לחנוך וראש המכון לחנוך ומנהיגות צבורית במכללת הישיבה של רייא)

הסבוכת שנוי הזמנים ההולכת וגדלה צוינה בהתמחות תפקידים בחברה, ולרגלה התמחות משרות ותפקידים, שקודם לכן נתמלאו על ידי מתנדבים גרידה, או על ידי אנשים שקבלו השכלה רחבה, בעלי בינה מבוגרת, אבל בלתי מחונכים חנוך-התמחות. יתר על כן, למרות העובדה שאלפי צעירים המחונכים במחלקות שונות המהוות עכשו האוניברסיטה של הישיבה או הישיבות האחרות, שצמחו ועלו, ביחוד בשלש עשרות השנים האחרונות, ולמרות זה שאלפים אחרים בעלי מצפון-יהדות, שהתפתחו באמריקה ובארצות אחרות, הופיעו כמנהיגים העוסקים באמונה בצרכי הצבור – ואנו זקוקים למנהיגים כאלה יותר – המנהיגות בעבודת צבור עברה מרשות האנשים הפשוטים לרשות המומחים.

והואיל שהצבור היהודי היה נעדר תנאים נאותים לחנוך פועלים ומנהיגים רוחניים, חברות וסוכנויות יהודיות המבקשות מומחים היו צריכות לסמך על הצבור ומוסדות פרטיים, שעליהם אינה חלה התחייבות הספקת צרכים יהודיים מיוחדים. ובעוד שאחדים מן התפקידים היהודיים, שחונכו למטרה זאת, קבלו חנוך יהודי מקיף והתמצאות יהודית נאותה, רובם היו משוללים חנוך כזה, ואמנם, מחמת הסבה הזאת, הקריבו סוכנויות וחברות יהודיות רבות את התענינותם בתפקידים יהודיים המחונכים בהתמצאות ורקע יהודיים. בעליל, מספר המתכנים מומחים לעבודת צבור בלי חנוך פורמלי גדול ממספר האנשים שקבלו חנוך פורמלי, הצרך בתפקידים המחונכים במיוחד ברקע יהודי, הוכר כיום על ידי יהודים ולא יהודים העוסקים בצרכי צבור. התפתחה הכרה פנימית חזקה שהיהדות האמריקאית מצטרפת בימינו, יותר מאיזה זמן אחר, בתפקידים כאלה, להשפיע ביתר תקף על החיים היהודיים באמריקה שפע מושגי החיים היהודיים הישנים, אם היהדות האמריקאית אומרת למלא את החובה שהוטל עליה עם הריסת מקורות הרוח היהודיים הגדולים באירופה, ואם תחפוץ לשמר על ערכי היהדות.

ובכן, השגת המטרות האלה תלויה בחנוך פקידים נבחרים שקבלו הכשרה למשרות הנהלה פרוֹפֶסְיוֹנִלִיות בעבודת צבור וחנוך יהודיים, והרחבת התכנית של חנוך ילדים בני שחרות ובוגרים.

הישיבות, שהיו במשך הדורות מרכזי ההשכלה הגבוהה ספקו שרות כפול: מנהיגים משכילים חילוניים ומנהלים רוחניים נעלים. כטבעת בשרשרת הזהב של

הישיבות המפוארות, הסמנריון הדתי של רבי יצחק אלחנן, אה בשמו העברי ישיבת רבנו יצחק אלחנן, מלא מראשית הוסדה את התפקידים האלה.

מתחלה, בהיותה הישיבה הראשונה באמריקה, הקדישה את כל תשומת לבה ללמוד התלמוד והספרות המסתעפת ממנו. אחר־כך, בבוא הנהלת הישיבה לידי הכרה, שלא תתכן מנהיגות עושה־רשם באמריקה בלי השכלה כללית, הרחיבה המסגרת, והכניסה לתכניתה השכלה כללית. ב־1915 נוסדה אקדמית התלמוד ומחלקת בית־הספר התיכוני, וב־1918 — קולג'־הישיבה, הקולג' הראשון לאומניות חפשיות ומדעים תחת השגחה יהודית, כחלק אינטגרלי של הישיבה. עם ההכרה, כי התנאים מתחלפים והמון־לחצים יצר צרך בנתינת־טעם לצעירים להמשיך למודיהם שנים אחדות אחר סמיכתם, וכדי להחזיר רבנים העוסקים מאד לחדר הלמוד, למען הרבות השכלתם, ולמען הנך חוקרים בספרות רבנית ושמית, יסדה הישיבה קורסים של סיום. ב־1944 הוצעה התכנית הזאת בפעם הראשונה לעזנת קצרה בקיץ, כדי לתת סיפק לרבנים, מדענים, ומנהיג־צבור שהודות לעבודתם או למרחק־מקום לא היו יכולים להשתמש בקורסי־הסיום במשך שנת־הלמודים הרגילה.

עם הכרת הצרך לדיין על בעיות חשובות של היהדות האמריקאית, בברור ענינים ראשיים, ובחפוש פתרונות לבעיות, נוספו לתכנית הזאת, בעצת אבטוריסטים מפורסמים וסיועם, כנוסים, חדרי־עבודה ומכונים המוקדשים לפתרון בעיות הנהלה חילונית פרופסיונלית. ההרחבה הזאת התגשמה הודות למתנות הנדיבות ממוסד הרי פישל.

כיום, האוניברסיטה של הישיבה, כהכירה את חובותיה הגדולים וירושתה, כנצר הישיבה הגדולה, אם כל הישיבות באמריקה, ובהיותה האוניברסיטה הראשונה ברשות והשגחה יהודים, היא הקדישה עוד הפעם את כל כחותיה לסיוע מלוא הצרכים של קהלות היהודים באמריקה.

בחדש האחרון פתח דלתותיו בית־ספר לחנוך ומנהיגות קהלתית. המדור השמיני לאוניברסיטה של הישיבה, בית הספר הזה ישתדל לחנך פקידים נבחרים כמנהיגים, מנהלים, מפקחים, דירקטורים של תכניות חנוך, יהודיות וחילוניות; כפועלים במוסדות־חנוך יהודיים; כמדריכים למוסדות־חנוך יהודיים גבוהים; כמורים בקולג' ובשיבה לשפות, לספרויות ולתרבויות השמיות; כמורי עברית לבתי ספר תיכוניים וקולג'יים וכחוקרים בכל השדות האלה.

כמו־כן ישתדל להכין פקידים מוכשרים, כפועלים, אדמיניסטרטורים, ומוציאי־לפעל באגודות קהלתיות, כגון הפדרציות ומוסדות־הצדקה, מועצות קהלתיות, אגודות העוסקות בסיוע בין־לאומי, הטבת הקהלה, ואגודות לעבודת־הצבור, אגודות פרו־פסיונליות, העוסקות בעבודת צבור ומנהיגות ומחקר סוציאלי.

ימציאו תכניות לסטודנטים מסימים הלומדים במשך כל היום או שעות מספר המעונינים בהתשרותם לשרות עושה רשם יותר בשדה שהם עוסקים בו כבר או בשדה שיבחרו להם.

ובעוד שבית-הספר לחנוך ומנהיגות קהלה הזה מכון לספק את הצרכים המיוחדים של הקהלה היהודית, הנהו מקוה, כמו-כן, להוסיף, בעליל, לטובת הכלל לא רק במובן זה, אלא גם במובן חנוכי, ביחוד על ידי התאמצותו לחבר אידיאלים רוחניים עם שמוש עושה-רשם.

עם הכנסת קורסי החנוך ומנהיגות-קהלה תחת קורת בית-ספר אחד ניתן גם מבע להכרה הכללית של שותפות קרובה יותר בין בית-הספר והקהלה, הכרה התולכת וגדלה, גם בכון זה הישיבה מקוה להוסיף נופך רב-ערך.

כמו-כן, הישיבה אומרת להמשיך מחקר חנוכי וחברותי, ביחוד בשותפות עם מוסדות חנוך וצדקה.

כחות הישיבה המכוונים בכונים אלה יתחזקו בהרבה על ידי חזים-לשותפות עם מוסדות-אחים בני-יורק רבתי, ועם אגודות לאומיות וסוכנויות שיאפשרו לאוניברסיטת הישיבה להתפתח בכונים שבהם היא מצוידת להעניק הענקה קוג-סטרוקטיבית, להקדיש כל המקורות שברשותה לעבודה שאין דואג לה במקום אחר, ולהמנע מכפילות בלתי נחוצה מצד צאצאיה.

העבודה המוצעת בבית-הספר לחנוך ומנהיגות-קהלה תביא את הסטודנטים לידי קבלת התארים רב-מדע (M. S.), רב חנוך דתי (M. R. E.) ודוקטור לפילוסופיה (Ph.D.). חברי-המורים של בית הספר לחנוך והנהלת-צבור כולל בתוכו אחדים מחברי המורים של האוניברסיטה של הישיבה, במיוחד אותם מבתי הספר למסימים, פרופסורים חלקים המבקרים מפעם לפעם, ומרצים ממוסדות-מסימים אחרים בני-יורק רבתי, ופקידים מוציא-לפועל ואדמיניסטרטורים של מוסדות חנוך וסוכנויות חברתיות וצבוריות.

בית-הספר לחנוך והנהלת-צבור ישכן ב"אולם המסימים", אחד משלשת הבנינים שנבנו ושנו בסיוע הממשלה, הבנינים האלה נמצאים בשדרת אמסטרדם מרחוב 185 עד הרחוב 186 מערבה, ומתחברים לבניני האוניברסיטה האחרים בשדרת אמסטרדם מרחוב 186 עד הרחוב 187 מערבה.

ספרית-פולק-למסימים, הנמצאת בבנין השני, תמציא נוחיות לעבודת מחקר לסטודנטים ולחבר המורים, כי בה תאים בודדים, חדרי מחקר וחדר כתבי-יד. באחרון ימצא אוסף כתבי-יד לאהרן עטרת וכתבי-יד אחרים וקובצי כתבי יד. בספריה הזאת יהיה גם חדר קריאה בן מאה ושנים-עשר מקומות-ישיבה. מספר ספרי יהיה 45,000 כרכים.

חושבים גם על יסוד קליניק פסיכי-חנוכי ומעבדה למחקר-צבור, כחלק אינטגרלי של תכנית-חנוך ושרות של בית-הספר לחנוך והנהלת-צבור.

באופן כזה תנתן הזדמנות לחניכים להתבונן ולהשתתף בהוצאה לפועל של העקרונים המבוארים בהדרי-הלמוד, והקהל היהודי ובתי ספרו יקבלו שירותים חשובים.

גם הקליניק וגם המעבדה יעסקו בבעיות העומדות לפני הצבור היהודי ומוסדותיו. בבית-הספר והאוניברסיטה, שהם חלק ממנה, יהיו הראשונים במינם

ברשות והשגחת יהודים בקונטיננט של צפון-אמריקה. בכל הפעולות האלה אוניברסיטת הישיבה תבקש „להזק ברוחות הסטודנטים תודעה קימת של משאות הנפש והירושה הרוחנית של העם היהודי, ולפתח את השכל והאופי על ידי שקידה על הלמודים המחנכים-לטוב שבהם החיים מתעשרים. ישיבת האוניברסיטה מאמינה באמונה שלמה, כי הרקע של היהדות ומתנה לקדמה האנושית, ימריצו את בינת החניך בלמודים הליברליים“.

אוניברסיטת הישיבה תמשיך לכלכל „גדול הרמוני, שבו יסודות הידיעה והתרבות החדשות בשדות האמנות, המדע, והשרות, ממוזגים ביסודות התרבות היהודית, באפן שהסטודנטים יתחנכו ברוח שכלתני נעלה“, ויתפתחו כבנים ובנות בקיאים „באמונת עם ישראל ורוחו ומסורים אליהם, ויוכלו להכיר את ההרמוניה היסודית של החיים“.

מזוינים באמונה וקביעות רוח שהודות להם, באופן יוצא מן הכלל, עם ישראל נשאר בחיים, והודות להם אמץ-הלב והנסיון של החלוק, מנהלת הישיבה מביטה על המשימות שהוטלו עליה בכטחון, ומאמינה שתוכל להעניק שרות רב-ערך לאנושות בכלל וליהדות ולאמריקה בפרט.

מחקרי לשון

מאת ד"ר אלתר א. פריד

היסוד „רג” — הוראתו והרכבתו בשרשי לשוננו

בגבולות מאמרנו זה אי־אפשר לעמוד על עצם השאלה המסובכת בענין מספר האותיות של השרש העברי. כידוע, יש חילוקי דעות בין בית־מדרשו של ר' יהודה חיוג, הסובר שכל שרשי לשוננו בעלי שלש אותיות הם, ובין מתנגדיו, המחזיקים שישנם שרשים גם בעלי שתי אותיות. וכן לא ניגע כאן בבעיה אחרת שהיא לאין ערוך קשה מאד — שאלת האותיות הנוספות — כלומר, מה משמעותן של אלו ביסוד השניים. גם לא נדון כזה על עובדה לא פחות חשובה, היינו: על מקומה של האות הנוספת ליסוד השניים, שלפעמים היא נצמדת לראשיתו ולעתים היא נספחת לאחריתו. אַמנם, כל זה הוא מדרש בפני עצמו ומחקרנו פה אינו תלוי בפתרון הבעיות הנ"ל. אֲדון עליהן בהזדמנות אחרת.

א

רבים מן המפרשים הקדמונים, שבעקבותיהם הולכים פרשנים עד היום, מוצאים את גזרתו של היסוד „רג” בלשונות שמיות. יש אחדים, המבקשים למצוא את מקורו בלשונות אחרות לא שמיות. אף בענין הוראתו לא באו החוקרים לכלל הסכם ועד היום לא הגיעו לפירושו המדויק, אף על פי, שהיסוד „רג” מצוי פעמים רבות בתנ"ך.

לשם חיוק הדברים הבאים נאספו כאן כל הפעלים, המקראיים והמאוחרים (שמונה עשר, בערך), אשר אותיות ריש וגימל באות בהם, בזו אחר זו. למען יתר בהירות חילקנו את הפעלים האלה לשתי קבוצות: האחת, שהאות הנוספת באה לפני האותיות „רג”; והשניה, שהאות הנוספת באה אחריהן.

קבוצה א: ארג, דרג, הרג, חרג, מרג, נרג, סרג, ערג, שרג, תרג.

קבוצה ב: רגב, רגג (רגרג), רגז, רגל, רגם, רגן, רגע, רגש.

לכשאנו מתבוננים בפעלים שלפנינו יתגלה שקיימת קרבת־הוראות ביניהם. מכאן, שכל הפעלים האמורים שבים למקור הוראה קדמון אחד. ההוראה היסודית של „רג”, שבמשך הזמנים נתפצלה לכמה הוראות־לוחאי, היא: דחוק, לחץ. לשם בירורה של השקפה זו מהראוי שנחקור בכל פעל ופעל שנזכרו לעיל, והשמות היוצאים מהם, אגב אורחא. נעיר כמה הערות שיש בהן ערך לחקר הבלשנות העברית.

ב

„ארג“. פעל זה יסודו „רג“, ועניינו: דחיקה ברגלי הגרדי בחליפות על דוושות הנוול כשחוט הערב נזרק לתוך חוטי השתי⁽¹⁾. קליעה זו נקראה „ארג“ על שם מעשה הדחיקה שבפעולה זו, אם שפעולת זה תלויה גם במעשה הזריקה, וכו'. בכדומה לכך אנו מוצאים בפעולות אחרות, כמו למשל: השם חרש-ברזל שענינו, אמן היוצר בברזל, נקרא בגמרא „נפח“ על שם שפח בגחלים, אף על פי, שהוא מכה בפטיש, מגדע מוטות ברזל, וכו'. ולא נקראה מלאכתו על שום הפעולות האלה, אלא על ההפחה בלבד.

מצד שני, השמות: „קלע“ ו„יריעה“ שענינם מסך, וילון, הנארגים על ידי זריקת חוט הערב בשתי, נקראים לא על שום פעולת הדחיקה, אלא בשל פעולת הזריקה. כאן איפוא, הודגשה פעולת הזריקה ואילו הפעל „ארג“ נתלה בפעולת הדחיקה ולא נתלוה לפעולת הזריקה, כמו שאירע לחבריו „קלע“ ו„יריעה“.

השרשים „קלע“ ו„ירע“ פירושם: זרוק. קלע מיסוד „קל“ — סִקֵּל, ו„ירע“⁽²⁾ מיסוד „יר“ — ירה.

„דרג“. יסודו „רג“, ומצוי במקרא רק בשם עצם ובהוספת מ' המשקל — „מדרגה“, מעלה לעלות ולרדת בה. ונקראה מדרגה על שם העמדת הרגלים ודחיקתן עליה. כך השם „דרגה“ התלמודית.

כן הוא השם „דרגש“, שהוא ספסל קטן ונמוך לתמוך את הרגלים עליו כשעולים על המטה. ונקרא דרגש על שם דחיקת ולחיצת הרגלים עליו.

(1) פפנהיים בספרו יריעת שלמה (חלק שני, יריעה ד' עמוד כ"ו לשרש „רגן“) אומר: „ומשרש רג ג"כ ארג בתוסי האלף להוראת האריגה כמו מעשה ארג, ג"כ לשון כבישה ואסימה שכובשין את החוטין זה בזה“. אולם לשון אריגה נמצא במקרא גם כשהחוטין אינם מהודקים ולכודים זה בזה, כמו: „אורגים חורין“ (ישעיה יט, ט; וראה המפרשים שם).

פירסט כמו פפנהיים. גנזיוס מדמה שרש ארג לשרשים: שרף, שרג. האורים: „יסוד השרש ארג הוא רג בהוראת של תקוע, נקוב, וזה מפני שהיו תוקעים את יתד הארג בחוט הערב בשתי“, פין (בהערה לערך ארג) כותב: „השרש ארג הוא מיסודו של השרש הרג . . . וזה כנראה לפי שמלאכת האריגה נעשית על ידי זריקת חוט הערב אל תוך השתי היא כעין הכאה, נעיצה ודקירה. וכן בערבית יורה הפעל ארג דקירה, נעיצה“. יסטרוב במלונו על התלמוד סובר לערך ארג) כותב: „רק בעברית ובכנענית משמש למושג המלאכה בחוטים. בערבית משמש שהפעל ארג הוא מיסוד אר, ארר, ארב במשמעות של חזור, נקוב. בן יהודה במלונו (בהערה שרש זה למושג אחר רחוק משלנו לגמרה, לפי דעת לוי . . . שרש זה בא גם ליתנית מעברית“, קרוב לשער, שהשם הלועזי „Rug“ המכמן שטיח שפרוש על הרצפה לדרוך עליו בא גם כן מיסוד „רג“ העברי. נקרא כך משום שדוחקים עליו ברגלים בדריכה עליו.

(2) גנזיוס, האורים, פירסט, ויסטרוב מוצאים את יסודו באותיות „רע“, בהוראת רעדה, נדנוד. רש"י פין אומר: „לדעת האחרונים לפי שטתם גזור השם מן הפעל ירע בהוראת התנועעות והתנוודות, וזה ע"ש שהיריעה מבגד מתנוודת ברוח. והנראה שהוא נגזר ממושג השבירה והשטיתה וע"ד הפעל פרס שכולל ענין השבירה והשטיתה כאחד. וזה לפי שהדבר העשוי לפריסה ושטוח מונח ומקופל, ובשעה ששוחטים אותו כאלו שוברים אותו“. בן יהודה במלונו (ערך ירע, הערה 3) אומר: „אין בשאר הלשונות האחרות שרש דומה לזה שמשמש במשמ' שיהיה אפשר להניח שממנו נסתעף המושג שבו משמש השם יריעה, וגם בעברית אין מקור גכון לשם זה“. (3) גנזיוס, האורים, פין, וכן פירסט מדמים שרש דרג לשרש דרך, יסוד דר. אולם שרש דרך יסודו רך. ראה להלן השרשים: ברך, דרך, פרך, רכל, רכש, רכס.

מעניין הוא שמושג הדחיקה המובע בשמות: מדרגה, דרגה, ודרגש נמצא גם כן בשם המקראי "כבש" (שרש כבש). שענינו: קרש משופה או שפוע עשוי-עפר לעלות ולרדת בו. ונקרא "כבש" משום שדוחקים ולוחצים ברגלים עליו בעליה או בירידה.

יתכן, שהשם הדום (רגל), והוא שרפרף המשמש למי שיושב על כסא גבוה לשים עליו את רגליו. נקרא "הדום" משום דחיקת ולחיצת הרגלים עליו. ושם הדום יסודו "הד" במשמעה של לחיצה. כן מצינו היסוד "הד" בהוראה זו של דחיקה בפעלים: "הדיך", "והדוך רשעים תחתם" (איוב מ, יב); "הדיק", ואינו מתהדק כל כך על רגליו "ר"ש מע"ש ה, טו).⁴

"ה ר ג". יסודו "רג", בהוראת דחוק ורמוס והקרוב אליהם⁵. ונשאלה הוראה זו של דחיקה ורמיסה לסמן הריגה, משום שהיה מדרך ההורג לרמוס ולדרוס ברגליו על קרבנו כדי לבזותו או להשלמת פעולתו. הוראה זו נשמרה בפסוק: "לבוש הרוגים מטועני חרב יורדי אל אבני בור כפגר מובס" (ישעיה יד, יט), כלומר: הרוג שבססו אותו ברגלים.

והיא לדעתנו הוראת שרש "הרג" בכתוב: "יהרוג בברד גפנם" (תהלים עח, טו). כלומר: הברד ידחוק ויכבוש את עצי-הגפן בהצלפתו עליהם.

וכך יתבאר היטב הפסוק: "עת להרוג ועת לרפוא" (קהלת ג, ג), שהתקשו בפירושו חוקרי המקרא השונים⁶. המלה להרוג באה כאן בהוראה של דחיקה, ואילו המלה לרפוא, פירושה להרפות הדחיקה. כיון, שרפואה (עת לרפוא) אינה מתלכדת עם הריגה (עת להרוג), שמא יש להבין הריגה כאן בהוראתה היסודית של דחיקה, ולרפוא במובן של הרפות, החלש הדחיקה והקל הלחץ. ויהיה פירושו של הפסוק כך: עת לדחוק ועת לחדול מלדחוק.

"ח ר ג". יסודו "רג" וענינו: דחיקה ברגלים על הקרקע בהליכה אי-נורמלית. בתורת הרפואה נקראת הליכה שכזו, "הלוך של בטישה" "Stamping-gait". בדרך זה נבין היטב את הבטוי "ויחרגו ממסגרותיהם" (תהלים יח, מו). הכוונה

4 גם הפעל הרה: "גמול ידו הרה" (ישעיה יא, ח) מיסוד הרה הוא, במשמעות הושטת היד לשם אחיזה והידוק בדבר מן הדברים (ראה פירסט ערך הרה). השם "הדס" (שם אילן קטן) גם כן יסודו הרה בהוראת רקד, דלג (גזניוס); דוך, כרכר (האורים) על דרך תדהר מן דהר, וראה להלן השם "הרגל" וכן המלה הדום: "הדמין תתעבדון" (דניאל ב, ה; ג, כט) היא מיסוד הרה במשמעה של דחיקה. וכן מתרגם שם האורים: "מרמס רגל".

5 פפנהיים: "רג, שהנחתו על מין אטימה וחניקה, שכובשין על דבר באופן שהוא מבוסל בפ"א מן התנועה והפעולה. ומענין הזה שם הרג, לשון הריגה, שהריגה היא האופן העושה הב"ח בפ"א מבוסל מן התנועה". אורים וכן פירסט מבארים אותו מיסוד רג בהוראת תקוע, דקור, נקוב. 6 ראב"ע סובר ש"ענינו כמו למחוק, ולרפוא יורה עליו". מאנדלקרן (בהיכל הקודש) אומר: "אולי יש לגרוס להרוס, ונופל בו לשון רפא, שנאמר: וירפא את מונח ה' ההרוס" (מ"א יח, ל).

7 רבים מן הקדמונים והאחרונים סוברים שהוא הפעל "חגר" בהפוך האותיות, ואינו כן. ראה מה שפירשתי להלן בערך חגר.

בקשר עם זה ראוי להעיר שהתואר "חוגר" המצוי בתלמוד במשמעה של חוק, חיצוני, אף הוא נגזר מההוראה של דחיקת הרגל בשעת ההליכה. וכדאי להזכיר כאן שהוראה זו מצויה גם בשמות המקבילים בלועזית "Step-son"; "Stiefsohn" (בן-צעד, אביצעד, וכו').

שילכו כחולי אטכסיה שבוטשים בכפות הרגלים בהילוכם. הוראה זו נשתמרה בשם המקראי חרגל שהוא מין חגב המנתר על כרעיו וכשהוא מגיע לארץ הוא בוטש בקרקע. ברצוני להעיר דרך אגב:

(א) שהפעל חגר "ויהגרו ממסגרותם" (שמואל ב' כב, טו) והתואר חיגר ענינם, הליכה מומית, היינו: גרירת הרגל ומשיכתה בהליכה מבלי להרימה מהקרקע, הלוח שתוקי ברגל אחת "Paralytic-gait". יסוד שרש זה בהוראה של גרירה ומשיכה הוא "גר", "גרר".

(ב) שהתואר "פיסח" הוא מי שהוא המגרר את שתי רגליו בהליכתו. יסוד שרש זה הוא "סח", סחב סחף.

(ג) שהפעל "הגר", אזור מתנים, הוא מיסוד "חג", "חגג", כלומר: הקף וסבב באבנט, באזור, וכדומה. במשמעה זו של הקפה מסביב נמצא פעל "הגר" בתלמוד: "וחוט של סקרא חוגרו את המזבח" (מדות ג, א).

במובן זה של הקפת המתנים בחגורה מצויים במקרא השרשים:

(1) "אזר", מיסוד "זר" (א), כלומר: הקף מסביב.

(2) "אפד", מיסוד "אף", "אפף", לאמר: סבב.

(3) "שנס", מיסוד "שן", "שנן". בהוראה זו של הקף מסביב, חורה (וחזור חלילה) בא השם "שנה" — תקופה שלמה מסבוב השמש, וכן השם "שנק", שבספרות המאוחרת, יסודו "שן", כלומר: כריכה ודחיקה מסביב לצואר בחבל וכדומה עד שתצא הנפש מהפסק הנשימה.

וקרוב הדבר, כי גם השם "אשנב", בהוספת א' המשקל, צריך לבארו בהוראה זו של הקפה, חוג, מעגל, כלומר: חלון כדורי, והוא מיסוד "שן".

"מ ר ג". יסודו "רג". במקרא נמצא השם "מורג" להוראת כלי דישה הנהוג בימים קדמונים, והוא לוח עץ וקבועים בו הרכה שנים של צור או ברזל. מניחים אותו על התבואה ודורכים ברגלים עליו כדי שיהיה הדף כובש על השבלים להוציא מהן את החטים וכדומה. או הוא מקל-עץ (חביט, קופנה) שחובטים וכובשים בו את התבואה, והוא נקרא מורג על שם שהוא דש ודוחק על השבלים ("threshing-flail").

"נ ר ג". יסודו "רג". בתנ"ך בא השם "נרגן" (א), בהוספת נ'. ענינו: מלשין, הולך רכיל, מוציא דיבה. נקרא כך על שם שהוא מכתת את רגליו, או משום שהוא פוגע בכבוד אנשים, דורס (מתעלל) ברגשותיהם. הוראה זו של דחיקה ופגיעה נמצאת במקבילה בלועזית: "Trample upon one's feelings".

"ס ר ג". יסודו "רג" בהוראת דחיקה ולחיצה. בהוראה זו הננו מוצאים שרש זה בהרבה מקומות בתלמוד:

(8) ראה מאמרי ב"חורב" (חוברת יט—כ).

(9) פנהיים: "כלי דישה שכובשים בו את התבואה". נזיוס וכן האורים מדמים שרש זה לשרשים: מרק, מרח, סירסט משוה אותו לשרשים: פוק, פרך. בן יהודה כותב: "ולא נתברר מקורו ושרשו".

(10) יש שסוברים שאין שרש "נרג" ו"נרגן" הוא משרש "רגן".

א. בתור פעל: (1) בהוראת "ארג", "קלע" (ראה לעיל ערך: ארג);
 "משיסרג בה שלשה טפחים" (כלים טז, א). (2) במשמעות של "דלג", "פסח" (ראה
 לעיל ערך: חרג). (3) סרגל, בהוספת ל, בהוראה של מתיחת שורות על ניר
 או קלף בדחיקת קנה: "ומסרגלין בקנה" (ירושלמי מגלה עא, ד).

ב. בתור שם: (1) "סרג" (בשני סגולים), אוכף הסוס: "לסרגין של
 סוסים" (רש"י, ד"ה: שהתקינה, שבת נב, ע"ב). נקרא כך על שם שהאוכף דוחק
 על גב הבהמה. (2) "סרג" (בשני קמצים), עושה אוכפים לסוסים. (3) "סרגלה",
 קרוך, עגלה של משא. נקרא כך על שם שהיא דוחקת בכובד מעמסה שלה על
 הקרקע. גלוי איפוא, כי הוראת הדחיקה היא ביסוד כל המלות האלה.

"ע ר ג". יסודו "רג"¹¹, וענינו: חשוק בחזקה, כמה. וגשאלה הוראה
 זו של דחיקה ורקיעה על הקרקע לסמן מצב-נפש, שאינו נראה לעין אלא על ידי
 פעולות חיצוניות מסוג של פסיעה הנה והנה ורקיעה ברגלים מרוב התרגשות פנימית.
 "ת ר ג"¹². אולם פעל זה אין ענינו לפעלים שיסודם "רג". היסוד של
 שרש תרג הוא "תר" בהוראת החלף, שנה דבר בדבר, מקום במקום, וגם דברים
 רוחניים, וכדומה. נרדף הוא לשרשים: "עבר", "עתק", משום שההחלפה היא
 כעין העתקה והעברה ממקום למקום, מדברים שנאמרו בסגנון קשה ללשון פשוטה
 וקלה.

בהוראה זו של היסוד "תר" מתבאר יפה הכתוב: "וכתב הנשתון כתוב
 ארמית ומתורגם ארמית" (עזרא ד, ז). כוונתו: ואגרת הפקודה שהיתה כתובה
 בלשון רשמית היתה מבוארת ומפורשת בלשון המונית, שכל אחד יבין מה שכתוב
 בה. בעלי האסופות השתמשו בפעל זה בצורתו המרובעת גם לענין העברה מלשון
 אחת אל לשון אחרת.

במשמעה זו של החלף, נמצא היסוד "תר" גם בשרשים: נתר (קפץ),
 תור (הלך), פתר (באר), תרץ (פרש דבר קשה), רוצה לאמר: החלף ושנה מקום
 על ידי ניתור או הליכה, שנה והחלף דבר קשה לדבר קל על ידי ביאור.

(11) בארמית רגג, רגרג.

(12) "התריגו" לפחמים: "אתרוג", יש שסוברים שהפעל "תרגם" הוא משרש "רגם".
 השערה זו אינה מתקבלת על הדעת, לא מצד הלשון ולא מצד ההגיון.

וְשׁוֹיץ מוֹסִיפָה לְהִבִּיט בְּעֵינֵיהֶתְכֶלֶת שְׁלָה . . .

(סיפור)

מאת עבר הדני

מים מספר נשתיירו לנוח עד לוועידה בשווייץ. כשהוא שרוי בהלך־רוח משונה. קשה ומכביד מאוד: ארצות אירופה שראה... ציונים־ציונים של המלחמה האכזרית... בכה חרבות שלא נבנו עוד ובכה פנים שקפאו בתמהון האכזריות ובחוסם של סבל — קפאו עד לאיבוד קלסתר פני־אנוש... ומלחמת הדברים שלא שקטה... והדעות החלוקות ומתנגשות... מכולן נשקפת אך שאלת אדם ואימתו: מה טוב לו?.. היה הכל משונה. קשה ומכביד עד לאימה.

יתר על כן: סיפורי האמים ושיחות־צלמוות על המעשים שלא שלטה בהם שכחה ניסרו באוני נוח וליוו את צעדינו. קריאת עצמות זו אל זו... שוועת גויות אשר לא הובאו אל קבר... שיחות רוחות ונשמות על פני מישורי ארץ של דמים, נוכח מר־שיחו שלישו בפסיליו על פרשת דרכיה... אכן, עבים וגשם רדפו את נוח בדרכו ממישור אל יער ומגבול אל כרך גדול — עד שהגיע לפינת־מרגוע זו בשווייץ וגוו דווי, ראשו כבד עליו ונפשו מתעטפת בצבת־שתיקה לא־יִמוּצָא.

לא עלוה עינו למראה עצי הדובדבנים אשר פירותיהם נשרו מרוב גשם, אף לא שעשע את הלב הירק הדשן. עגמה הנפש עוד יותר בזרות של המלון ונסתייגה מפניהם החדשות של מלצר ומלצרית, מלונאי ומלונאית. אם מלצר לבן־פנים חיך חיוך מסביר לא היתה עם נוח תשובה לחיוכו של זה. ואם המלונאי התישב בהרחבת־הדעת על כסא וגולל את מפת הארץ אשר לפיה אפשר לצאת לטיולים וסיורים בתר למעלה ובבקעה למטה, לאגמים ואל הררי השלג אשר בשווייץ, — הקשיב נוח אך לא חש לנוע.

הוא נשא עינו אל ההרים אשר לובן־שלג ומשא־ענן על ראשיהם — והשפילן. נוות קטנים נשקפו מהם. אורות ריצדו בערב, אך לא עוררו את הלב להגיע עדיהם... כי נראה לנוח שאין עוד סוד בהרים אף לא נופש בנוות לאחר כל אשר ראה: כן לא היו עוד שלווה בירק אף לא מרגוע באגם־המים, כי בכל אשר העין נחה היא מיתרה לחזור בה בלי תקווה — לא! אין נוחם וההרים תקועים במרומי־שמים, עננים מכסים עליהם והאגם רוגז... תלה נוח את ראשו בא־חמדה, הסכית לשיח המסובים סביב.

מהאורחים והאורחות שבמלון ישבו. אורח ועניבתו קשורה לו בקפידה ובסדר גנדרני של קייטן ותיק ואצלו אשתו אדומת-לחי. בכה זוג יושב שקוע בשיחה והאשה זהובת-שער ומשקפים לעיניה ובכה זוג שני והאשה שחרחרות אשר לחות עיד נחה על שפתיה ובעיניה — לחות של טל. שוטטה עיניו של נוח מכסא קלוע אל ספה ומחוברת-תיירים אל חברתה. ממנורה אל עששית ואל שעון מקיש במצילתה, תעתה עד לפעמונים המקישים בצלצל נוגה בדלת-המבוא ושהתה — הרגיש מיד בכניסתה של האשה החדשה אל האולם.

— שלום. — אמרה וקרבה אל מכריה.

— שלום לך, חנה. — נודרזו הללו וברכות, אף פינה לה גבר את כסאו.

— שלומי בטוב. — שבה ואמרה המכונה חנה וגומות לחייה נשתקעו בחן אף

עיניה הצטחקו.

שמחו הללו ששלומה בטוב וגם לנוח היתה הרגשה של קורת-רוח. חנה זקיפה זו, שראשה מורם ושערה מסתלסל למעלה, אף עיניה מחייכות בחיוך ממושך — חנה זו היתה עשוייה להסב לו קורת-רוח, אף שראה לראשונה את פניה במלון. בכאן ישבו תמיד האנגליות הצעירות אשר עטו על שווייץ לימות החופש וממולו קנה שביתה אמריקאי צעיר אשר אישר-רעים היה. ועוד זוג זקנים שהסב תמיד ביחד וזקנה כמושה שסעדה עם המטפלת בה. גמרה הזקנה לסעוד וגיגנה את מספר תוויה בפסנתר אף שוררה בקול צרוד מזכרונות ימים עברו אשר קהו מרוב ימים... כל אלה נודעו לנוח, אך חנה לא היתה בהם.

כיוון שבאה חש צורך להתקרב ולהסתכל בה. וידוע הדבר כיצד בדמדומי-אור בחדר משתקפות פנים: תווים מיטשטשים מעט ועיניהם נעשות דוברניות יותר. לצלילים של מבגינה שקטה מתרוממים מפה ושם לרקוד ורחש התנועה מגיע וקול צחוק חריש. כמה גם חנה להלך במחול אחד וחזרה וישבה כלעומת שקמה. ראשה הזהוב נטוי למטה והאצבע מנערת אפר מעל סיגריה, אך עין-התכלת עדיין מחייכת ונוח רואה אותה בכך. אין הוא זריז לפתוח בשיחה, כי נוחה יותר ההסתכלות בשעה זו, כאשר פנים אובדים בצל. בין פני נשים ופני גברים. — לו יארך הדבר ללא שיעור של זמן... ומעין שקט של צפייה יורד על נוח, אך לא הופתע כאשר קמו הכל לצאת ומצא את חנה מהלכת בצדו. בפסיעתה הרגיש כאשר הניחה עוד להלך אחריו ועתה הציץ בה ושאל:

— כיצד נקרית לבוא הלום?

— אני בדרך. — השיבה בחיוך — מלואן לגנף.

— וכי תחזרי אלינו? — הוסיף לשאול.

— אפשר מחר... בעברי בדרך מגנף ללואן.

— וכן את תמיד בדרך? — חמד לצון.

— לא. — השיבה — אפשר כי מחר אוכל שוב לרדת ולשהות שעה קלה

בעברי בדרך.

— אף על המעט הזה תודה. — ענה בקורת-רוח.

ונתלווה אליה עד לרכבת. כשמלתחתה בידה — מלתחת־דרך — היא פוסעת ועולה במדרגות של העיר ההררית והוא מפסיע בצדה. עד לרכבת — עשרים דקה. עשר דקות, חמש... הנה באה... וחנה מושיטה לו יד. עולה במדרגה אל הקרון ומשם מציצה למטה.

— ובכן... אפשר מחר? — הזכיר.

— אפשר. — הניעה בראשה ואותו חיוך אף מבט עיני התכלת נראו לנוח כבר מלמעלה.

נסעה — ונוח יורד במדרגות העיר. כשהרים דשנים ומעוננים. כהים ממעטה של יער מזדקרים מעליו סביב. לא היתה דעתו נוחה עוד כהיותה קודם לכן. אף כי נעימה שבצפייה לחשה כעת — אפשר מחר... מדי לכתו שוב היה שוקע. מתכנס ומתקפל באותה מועקה של כובד־אלם לאי־מוצא: ארצות אירופה... ומשק של עצמו... עוד בית־משרפות עומד אי־שם בארץ המישור... אד וערפל וצינת־מוות — אנה עוד אפשר ללכת ולגדוד? — באשר היה מוות שם ריח של קברות־אדם עולה ובאשר זוועה שם עדיין משווע קול אדם מתוך הדומן —

— חנה. הנה חיכיתי לך בתחנה כאשר אמרת. — קידם את פניה למחרת כאשר קרב ונגש אליה. בהבחין עינו בה בין הנוסעים.

— כן... אך למחצית השעה אני יורדת כי עוד סידור לי כאן... נלך. — אמרה, חיכה ומסרה את מלתחתה, ושבה להלך עמו כאשר צריכה היתה ברחוב. וברחובות הקטנים האלה היה רב מן המצוי בכרך גדול. כן היא העיר השווייצית, בה קונדיטוריה וחנות־השעונים, ביתן סיגריות ומסעדה ואכסניה מוכנים ומזומנים לשירות הכל. כאן גברים בבגדי התיירים האפורים וכאן גוסעות ממרחק הגיעו ומטפחות צבעוניות קשורות ללהייהן הצעירות והערות. הללו חולפים במכונית מהר והללו יוצאים מן המכונית, הללו מתקבצים לדרך בטויל־ספינה והללו עקב בצד אגודל פוסעים והולכים לעת הארוחה המתקרבת. היה נוח שרוי עתה בשאלה — אנה פני חנה מועדות ואם תוך שהיה עמה אפשר יהיה לראות גם בפניה ולא רק להציץ בה מן הצד? —

— חנה. — אמר — אפשר עם כלות סידורים שלך תהיי פנויה לשחות עמי קפה לפני נסיעתך?

— אה... זה אפשר... — השיבה ונטתה לראות מכרים בכה ולהחליף דיבור עם מודע בכה עד שלא הספיקה עוד השעה אלא לבוא בזמן עד לרכבת הבאה. ושוב מלתחה קטנה ותנועת נוסעים. חנה פוסעת ועולה במדרגות קרונה ונוח מציץ אליה ואומר:

— כן. — הניעה בראשה — עתה אני בדרך מבאול ללוחאן. אך אפשר כי עוד אחזור כעבור יומיים ותהיה לי שהות לרדת פה כדי שעה.

— אכן... זה לא הרבה. — פטר נוח בלצון וסיים בטינה — ותאמנם כך עמכם תמיד בשוויץ: „בדרך“ ו„מבט־עין מתוך הקרון מלמעלה למטה“ ו„שעה או מחצית השעה“? — ולא ידעתי? —

— סידורים מיוחדים הם. — נענתה בחיוך גם היא — ילדי מצוי בהר מזה כי הוא צריך לאוירו ושם פרט חשוב אחר אשר אם לא תתן את דעתך עליו לא יבוא על סידור... ועוד מעשה...

— לא נשאר לי אלא לקבל את מידת הארץ. — אמר בנעימה של חרטה הושטת יד. שהייתה קלה בתחתית המדרגה של הקרון ואותה אשה זקיפה נוסעת. כשילדה בהר טעון סידור ולה עוד דברים לתת את הדעת עליהם — מי ידעם?... היה גוח מהרהר בפני עצמו מדי לכתו לבדו: הנה אשה בעולמה שלה שבה ונוסעת, יורדת ומלים ספורות בפיה — ואני מה בדעתי לומר לה ולספק? שמא באירופה... או בארצות שבה... בהריסות או בחרבות שבה... או אולי כאותה חידה של כובד-מעמסה ואלם אשר מתוכם אני חוזר לתהות ללא כאב או רגש טוב — אלא בתהיית של הלך במדבר? — שאל את עצמו ונזכר בעמידתה של זו, שיווה לרגע את עיניה מרומי של הקרון וריטן בשקט:

“ודאי מידה היא בארץ שווייץ... והכל מביטים בהר הזה מלמעלה למטה... מקרחי התכלת ומשלגי הלובן צופה העין המחייכת כאגם הזה בחיק חופיו... ומה הוא מחייך אף אני אחייך... מה הוא מוטל בזה שליו וחבוי בחיק הריו ועמקיו — אהיה אף אני שליו כמוהו וחבוי בין הררי ועמקי אני...”

וודאי שלא היה מוסיף לחזור אל ענין זה ללא-תוחלת או היה כופה על עצמו צפייה נוספת באין מוצא אחר. היה חוזר ומשתקע באותה בדידות שאין לה חבר או ידיד או רע אף בהמון-עם רב. ואמנם ההמון המסתופף סביב גדל והלך מיום ליום. השליחים לוועידה מקצווי תבל נתקבצו וכו, שליחים יהודים מארצות שונות. בהם צנומים ועקשנים בדעתם ובמחשבתם מעבר “למסך” מזה ובעלי בשר וגוף בטחוניים מעבר “למסך” מזה. מחמישים ומעלה ארצות נאספו והם כאותם שליחי-ציבור זרזים בהוראותיהם ובחיקיהם, שבאו לקיים עלינו, כביכול, מה שנאמר מפי שונאים ומקטרגים. את שלטונם של “קני-ציון” באו לקיים על העולם אתרי שנתרופף במלחמה...

נתערב נוח עם אחיו, לדבר עם הדוברים ולשמוע עם שומעים, כי ברוב דברים הושחה בזה מיד הדאגה לכלל-ישראל אשר נחרב. הושמד ישראל בזה ונתלקט בזה. צפויה לו מחדש סכנה בכה אך רווח והצלה עמדו לו בכה. אף ציון קמה לתחייה אך אויבים רבים שתו עליה ואומרים להכריתה בטרם קמה. הקיפה ועקה את הנאספים וקראה לאחדות כל הלבבות. לאמור: נחמה אחרונה נשקפת לנו מציון... אחרי חורבן המלחמה היתה לנו תקומה... אפשר כי מעשה חדש שבהשגחה הוא שקמה מדינת ציון על חרבות!...

ודיברו זקנים עם צעירים. כשליחי קהילות וארצות שבהן קיבוצים יהודים חיים דיברו. בכה חיים כעת שלוש מאות אלף ובכה מאתיים אלף יהודים. בזה נשתיירו אך מאה אלף ובוה היתה ונתקיימה קהילה קטנה היושבת לה בדד בין עמ' הארץ וטוב לה... טוב? — האמנם טוב?.. והאפשר עוד כי יהיה לישראל סבא בטחון

בטוב באשר הוא — בין אמריקה ובין בארגנטינה, בין באירופה או באסיה או באפריקה? — אהה, עורה — עורה, ישראל... .

כינוסם של יהודים עצם והלך וקול אדיר התנשא ממנו כבימי כינוסיהם של רבנים בימי צרה ופורענות. זועזעו מוסדות ארץ בדברים שבזעקה: אהה, כי על אדמת דמים טמאה וארורה עדיין עומדות רגלי פליטינו ושרידינו משמד המלחמה: — כיצד יקיץ הקץ על ענותנו ושבינו והובאנו לציון אשר רק היא תרפא להריסותינו ותשיב את נפשנו הנהלאהז... ובעוד הללו מתריסים ואומרים מזה — כי באשר חופש וחירות שם טוב גם לנו, ליהודים, ובאשר שלטון ההון ותאווה שם רע לכל שוחרי החופש ושונאי העריצות ורע גם לנו, — עונים לעומתם מזה: אף חופש אינו אלא מדומה וחירות אינה אלא לשעה — הוי, הטוענים לחופש והמוכיחים את ההון — ישראל חד הוא בגויים כאשר היה תמיד בגלותו —

שוב נחרד נוח לנפשו ובבדידותו לקול הדברים אשר שמע, כי אם לא יקום העם מי יעזור לו ואם ידו לא תעשה לו שוא בטחונו גם בניסים!... היה בדברים האלה משום מחאה גדולה נגד גורל העם והיה בהם משום מגילת-כריתות, כביכול, לאשר שכן כשיכנה אלפי שנים בבת-ימדרש ולאשר קינן כאמונה ניצחת בלב יראים ולומדי-תורה. האמריקאים מן "המערב" חלצו רגליהם ואמרו: יש לעשות מעשה... העיקר המעשה... אך הצעירים מן המזרח הרימו ראש וטענו: הרינו מתרים בכך כי לא המעשה עיקר אלא הכוונה!... והתנגשו אלו באלו כהתנגשו הרים. התנגחו ולא נודע עוד יד מי תגבר במערכה הזאת של יהודים בריב-דברים.

היה נוח מהלך במועקה שגדלה משנה ללא תשובה או שאלה, לפות-משנה בצבת של עצב-אלם וכובד הררי... הרי עוד מעט ופיסת ארץ פעוטה זו של העולם הפכה למסע של יום ולילה — ועדיין שאלת-אנוש עומדת! — הנה יליל אדם שהתעורר כחית-אימים ביערות השוארצוואלד והנה תעגם נפשו ותקדר עליו כאגדת אלילים צפונה במימי הרהיין... וגלגל הזמן חוזר ומתגלגל על פני ורמיישא ורגנסבורג, גראנאדה וקורדובה... הנה יתקע בשופר גדול ותהלך אימים אותה קנאות עיוורת של ימי שלטון הצלב. —

הגשם ריסס סביב כאשר לא זכרו התושבים בעיר הזאת באחת השנים שקדמו לכן. טיפין-טיפין עטף ברשתותיו את ההרים ואל צלעותיהם חדר, על מורדותיהם פרש מסך ומעל גאותיהם הירוקים היה כערפל. לא הבינו מלונאים את שנהיתה לארץ שווייץ והתושבות הבהירות והאמיצות התעטפו במעילי הגשם. אורחים ותיירים נבוכו ורטנו, כי נחלי-מים מההר שטפו בזעם לאגם ועדיין לא פסו עננים... מסך הגשם לא הורם יומם ולילה עד אם הלבינו בעדו צוקי הרים משלג וצינה נשבה כבימים של סתיו.

— אך צונן וקר. — קבלה מלצרית עם בוקר.

— נו, אפשר כי ישתפר... זאת אין לדעת... — גמגמו שוערי הכניסה השווייצים כשהם מכורבלים בשכמיותיהם הקלות, ותמהים על סדרי עולם שנשתנה. או אולי באמנה גרמו אותם צירים ושליחים למזג-האוויר שיחא מתקדר

והולך?.. כיוון שנתכנסו ובאו מקצווי תבל ונכנסו לעצרתם, אף רבנים שבהם נרות הדליקו להזכיר נשמות מיליוני טהורים, הספידו בקול חרד אף האפילו על עיניהם הדומעות לשבר עמם שהפך אבק — נענו בעלי־כרחם גם השמים אחריהם. כי בסוף־דבר לא רק חרדים ויראי־שמים היו עם הסופדים והמזכירים, אלא צעירים גם הם נאלם קולם וחפשים קפצו פיהם — רק קול משורר מקדם דיבר אל מלא רחמים ושוכן מרומים... לא יכלו איפוא אף השמים לעצור בבכי כאשר אומה רוויית־סבל באה להטריד בהם את הכסאות העליונים ולהושיב כבוד את רגש הרחמים, אשר עוד מעט נדמו כנאלמים לנצח ועד סוף כל הדורות.

נמצא, כי אבל בנפש ומיצר בגוף לא נשאר לנוח אלא לצאת את הקהל הזה בדרך לתחנה וקרבן של תקווה משעשעת את נפשו... שמא לא תכויבנו עוד ולא תנחילנו מפח־נפש היום הזה אותה אשה, אשר כארץ שוויץ פניה — כמוה תכלת, זקיפות מתנניים כמותה, — אך כמותה חולפת ועוברת כארץ־תיירים... ובגשם המרסס היה מכין עמו דברים מאשר יאמר בגנותו של מזג־האוויר ובאכזבתו מיפיו והדרו של טבע הררי ובנקיעת לבו מאוצרות־חמדה אלהיים, אשר הפכו ענין של עסק ורווחים למלונאים. כן היה נוח מתקין את עצמו, כשהרחוב בצדו נהיר לו כבר ולבו גם בחנויות וקונדיטורות שבה, בביתני שעשועים, סיגריות וכלי־מקטרת מקצה הרחוב הארוך והצר מזה עד מעלהו מקצה מזה.

„אמר לה, לחנה זו, כי גם תותלת ממושכה אינה אלא מחלת־לב“... פסק בפני

עצמו.

והקטר נראה למועד הנכון כשהוא מושך אחריו בקרונותיו, מהאחד מהם ירדה זו אשר המתין לה וקרבה אליו כבאה ממרחק, הניעו ראש זה לזו כוותיקים ושאלו איש לשלום רעותו, לא שעה ארוכה להם להתראות בכך, כי מכרים עוד יללו — מה לעשות וסידורים הם? ... חנה ניצבת כבר בארשת פניה המחייכות, אף עינה שקטה וממיסה טינה, אף פסיעתה דקה וקלה על גבי המדרכה — פסיעת האלפים, נכנע נוח מאליו להרגשת הגבר, שהכל מסור בידי אשה לאחר שהיא לבושה אדרת ואין בה מורא של גשם וראשה נטוי בשקט כי אין לצער שליטה עליו.

— אשריך שפניך חביבות ובאשר תופיעי רצויה את. — הודה ללא שיוך

טינה או תרעומת שהיו.

— אם כן... — השיבה — עדיין פנוייה לנו שעה קצרה ללגום לגימת קפה

אף לטעום טעימת עוגות קלה לפני שובי לדרך.

כלום קפה ועוגות עיקר הם לגבי נוח, אשר זה שבתו עם חכמים ונכונים וראשי עם מבין אחיו?.. או שמא קלות־דעת היא, אשר תשים לאל עד־רגע רגשות־אלם וצבתי־אבל שכלב והיא תתן בחיוך של חנה או במבט התכלת של עיניה תהומות־צער של תקופה על מלחמה ושמד, עוז־פלאים שבה וגדרות־מחנות? שוב לא הרהר באלו נוח, כי במשהו שונה היה מעיין אותה שעה ואמר בקול:

— שמעי נא, חנה... הרי בת שוויץ הנך, ומהו רגש זה אשר יכביד ולא ירפה

ממני, כמו נאלם קולי והדיבר ניטל ממני ואבד ממני חשק לראות באגמים אף חפץ

לשאת עיני אל ההרים?... מהו רגש זה בו אהלך במסילת הטרם, חוזר ושב מכינוס אחי, מקשיב באשר רבנים ונבונים אומרים ושליחי חמישים ארצות וקיבוצים דורשים — אך נפשי אינה שלמה עמי... הרי שוויץ היא, אשר משוררים שרו לה בשירים ופיארו את גבוריה ואת קאנטוניה, לשונותיה ואחדותה הנפלאה! — הגיעה שעתנו לשוב אל הרכבת. — כמה חנה לאסוף את כליה אחרי שהסתכלה בשעונה.

— צדקת... ותשובה אין בפוך מתי אשוב אראה אותך. — הלך נוח אחריה והם חוזרים ועולים ביחד במעלה הרחוב אל התחנה.

לא השיבה חנה, מעלה-הרחוב הזה היה חדש עמה ושעת הגסיעה קבועה ויעודה, נטייה ימינה בטעות או סטייה שמאלה — ולא הגעת לתחנה, אף את הרכבת תאחר. כיוון שמצאו את דרכם ולא אירעה כל תקלה, נשתהו יחד עוד דקות מספר בעמוד הרכבת בתחנה וחנה — בכניסת קרונה. כאן עמדה ושהתה, אף את שמשות החלון הורידה, הוציאה ראש ואמרה בשקט:

— הרי... עיפה נפשי גם לנסיעות אלו... ואפשר כי בעוד ימים שנים או שלושה אעבור בזה ואוכל לשהות יותר.

— כדי שעה?... כדי שיחת-דברים שלמה?... כדי?... — ניסה נוח להוציא מענה מפיה ולא נשאר לו אלא להביט, בתחל תנועתה של הרכבת ללא כל הודעה קודמת. — הנוסעים לקרונותיהם ברכבת ההולכת ללואן — השמיע הנהג קריאה שהיתה כבר מיותרת, בהיות התחנה ריקה מנוסעים ומלווייהם.

— ובכן? — — —

— ובכן... בעוד ימים שנים או שלושה... עוד לא אדע לבטח... אפשר ואעבור בזה... ונוכל להשתעות מעט יותר...

— אני מבין. — הסתפק נוח בתשובה קצרה ולחץ לחיצה שניה את כף ידה המושטה אף הציץ פעם נוספת אל עיני חנה שנסעה.

כן... עיני תכלת וארץ שוויץ... ראש נטוי והרים זקופים... — היה חולף במוחו של נוח מדי עמדו ומדי לכתו מהרציף הריק — הרי ודאי שארץ זו כולה מביטה מלמעלה, מחייכת ואומרת: שם מישור של מלחמות... שם נטושים קרבות אכזריים... אך פה היה אי-פעם קרב... נפל דבר-מרד ומאו נמסרו מכבר כידונים וחניתות לבית-נכבת, גרזנים של אבירים וקרדומיהם למשמרת... תהיה איפוא קורת-רוח גם לאדם הבא, שיש פינה אשר אין בה קרב... ובצר לנפשו מאוד אוריד לו גשם... בעבור עליו יצר תיירות אאיר בשמש ואשחק בדובדבנים ואגמים. לו יעבור בזה יומיים או שלושה ושוב לא ישכחני... אף אני אזכור לו ואתיה מביטה אליו בתכלתי תמיד לעת ישוב ויבוא אלי. —

וניחם נוח על מחשבותיו הרעות בחנה, אף לאדמת שוויץ לא הגה טינה אף שהוסיפה גם עתה נפשו להתעטף עליו במר.

הַעֲרָכוֹת וְדְבָרֵי-בִקְרָת

לְקוֹרוֹת הַיְּהוּדִים בְּוִרְשָׁא

מאת ד"ר מארק ווישניצר

ב עוד שיש לנו מונוגרפיות על אודות הקהילות בוילנה, בריסק, גרודנא, דובנא, לבוב, קראקא, פוזנא, ליסא ועוד קהילות עתיקות וחשובות בפולין ובליטא. הרי הקהילה בוורשא, שהייתה הגדולה ביותר באירופה באוכלוסיה לפני החורבן הנורא של המלחמה העולמית האחרונה (1939—1945), לא זכתה עד שנת תש"ז למונוגרפיה היסטורית שלימה. ועתה בא הד"ר יעקב שאצקי, שחקר כל ימיו בדבריימי היהודים בעיר-מולדתו ונגש לערוך ספר גדול בחמשה כרכים מתחילת התישבותם של היהודים בוורשא עד ימינו אלה. כבר יצאו לאור הכרכים א' וב' של המפעל המדעי-הספרותי הזה*. הכרך הראשון דן בחיי היהודים בוורשא מן המאה הי"ד עד המרד הפולני במלכות רוסיה בשנת 1831. הכרך השני מוקדש לקורות היהודים בוורשא במשך של 32 שנים. זאת אומרת משנת 1832 עד המרד של שנת 1863.

אי אפשר לתת הערכה גמורה על ספר שלא נתפרסם עדיין כולו, אבל על פי הכרכים שמונחים לפני יש לאמר שההיסטוריה של יהודי וורשא ע"י שאצקי תמלא מקום חשוב בהיסטוריוגרפיה על עם ישראל בגולה. וורשא היתה עיר הבירה של מדינת מזוביה בימי הבינים עד שנת 1525. אחרי כן היתה עיר הבירה של מלכות פולין מהמאה הט"ז עד סוף המאה הי"ח. במאה הי"ט נעשתה לעיר הבירה של ה"דוקסיה הגדולה וורשא" (1807—1815) ו"קונגרס פולין" (1831—1863). במאה העשרים היתה וורשא עיר-הבירה של הריפובליקה הפולנית.

* ד"ר יעקב שאצקי: געשיכטע פון יידן אין ווארשע — באַנד 1, פון די אָנהייבן ביזן אויפשטאַנד פון 1831, 1947, 348 עמודים; באַנד 2, פון 1831 ביזן אויפשטאַנד פון 1863, 1948, 305 עמודים. ניו־יאָרק, ביבליאטעק פון יו"א, יידישער וויסנ' שאפטלעכער אינסטיטוט, היסטאָרישע סעקציע.

בימי הבינים ישבו יהודים בורשא בקביעות, אולם הם גורשו משם בשנת 1483 על פי פקודת הדוכס של מזוביה. הפקודה הזאת נתאשרה בידי הדוכס יאנוש בשנת 1525. מאז והלאה היו היהודים יכולים להשתקע בורשא רק על פי רשיון מיוחד מאת המגיסטרט (שלטון העיר). התעמולה של היהודים, במשך כמה מאות שנים, לשם רכישת זכות הישיבה היתה לשוא. רובו של הברך הראשון מוקדש להמלחמה הארוכה, הקשה ולפעמים דרמטית בעד זכות הישיבה התמידית בורשא. הקורא ימצא פה חומר רב-ערך השאוב מארכיונים, מאוספיות עבודות, מספרים עתיקים, ממחקרים של מחברים פולניים ויהודיים, מספרי-מסעות של צרפתים, אנגלים וגרמנים שבקרו בורשא — שהיתה מרכז מסחר, פוליטיקה ותרבות. הודות לחומר רב-גוני זה עלה בידי המחבר לצייר ציור רחב ומקיף מחיי היהודים בשנות המאות ההן, ויש לדעת, שאף כי אסור היה ליהודים לעשות את וורשא כמקום-מושב תמידי שלהם, הרי היתה להם בכל זאת היכולת לבוא ולהשתקע בה לזמנים קצרים. ועוד יש להעיר, שהיו קיימים בורשא מקומות מסויימים שנמצאו תחת ממשלתם של רוזנים פולניים שונים והם נתנו רשות ליהודים להתישב עליהם. הדרך הראשון של הספר מכיל ט"ז פרקים: פרק א' — טופוגרפיה של העיר וורשא בימי הבינים; פרק ב' — חיי היהודים בורשא מן המאה ה"ד עד שנת 1527; פרק ג' — תקופת 1527 עד 1764; פרק ד' — התקופה של המלך האחרון, 1764—1795; פרק ה' — המאורעות בתקופת הסיים הגדול, 1788—1792; פרק ו' — המרד של קוסציושקא בשנת 1794 וברק יוסילביטש; פרק ז' — החיים הפנימיים של יהודי וורשא במחצית השנייה של המאה ה"ח; פרק ח' — אישים יהודיים במחצית השנייה של המאה ה"ח; פרק ט' — וורשא תחת משלטה של פרוסיה (1796—1807); פרק י' — תקופת ה"דוכסיה הגדולה" של וורשא, 1807—1813; פרק י"א — יהודי וורשא במלחמה של שנת 1812; פרק י"ב — החיים הפנימיים של יהודי וורשא בשנות 1807—1813; י"ג — התקופה של קונגרס פולין (1815—1831); פרק י"ד — הקהילה וסדוריה בשנות 1815—1831; פרק ט"ו — החיים הפנימיים של יהודי וורשא בשנות 1815—1831; פרק ט"ז — יהודי וורשא במרד של 1831.

זהו תכנון של הכרך השני: פרק א' — וורשא תחת שלטונו של המאורשאל הרוסי פסקיביטש (1831—1855); פרק ב' — ראשית צמיחתה של הבורגנות היהודית בורשא; פרק ג' — החיים הפנימיים של יהודי וורשא בשנות 1832—1855; פרק ד' — המוסדות והפעולות של הקהילה הוורשאית; פרק ה' — בתי-הספר של יהודי וורשא; פרק ו' — המצב התרבותי של יהודי וורשא בשנות 1832—1855; פרק ז' — אירגון הקהילה הוורשאית בשנות 1832—1855; פרק ח' — חלקם של יהודי וורשא בתרבות הפולנית; פרק ט' — הקהילה וסדוריה בשנות 1856—1863; פרק י' — ה"מלחמה היהודית" והשלום הפולני; פרק י"א — יהודי וורשא והריבולוציה המוסרית בשנות 1861—1862; פרק י"ב — הרב דוב בעריש מייזלס בשנות המרד הפולני (1861—1863); פרק י"ג — שאיפות סוציאליות

ותרבותיות בשנות 1856–1863; פרק י"ד — יהודי וורשא ביערות שבהם לחמו הפארטיזאנים הפולניים.

רוב הנושאים בספרו של שאצקי ראויים לסקירות מיוחדות שאי אפשר לקבען כאן מחוסר מקום. אחדים מהנושאים, כגון אלה שדנים בשאלות התנוך והתרבות וגם בבעיות הכלכליות, מוטב לסקרם אחרי הופעת הכרכים הבאים, יען שרק אז תהיה לנו תמונה מלאה על התפתחות העניינים במשך כל המאה הי"ט והתחלת המאה העשרים — כל זמן שוורשא היתה תחת שלטונה של רוסיה.

המחבר עמל הרבה לתאר לפנינו את קורותיה של הקהילה הוורשאית. את אירגונה והאדמיניסטרציה שלה, את מוסדותיה השונים, ענייני הדת וענייני הצדקה. בית החולים היהודי בוורשא היה "גולת הכותרת של פעולת הצדקה המאורגנת בוורשא". השר משה מונטיפיורי אחרי ביקורו בבית החולים בשנת 1846 הודה כי הקהילה בלונדון שהיתה יותר עשירה מזו שבוורשא לא זכתה למוסד כזה.

המחבר הראה חיבה יתירה לציורם של חיי יום-יום של ההמון, של היהודי הפשוט, דאגותיו ושמחותיו, וזה הוא ההבדל הגדול בין הספרים על תולדות הקהילות של המאה הי"ט והספרים של המאה הנוכחית. בעוד שבספרים "עיר תהילה" (על תולדות היהודים בבריסק), "עיר גבורים" (גרודנה), ו"קריה נאמנה" (וילנה) הוקדש מקום רחב לרבנים, לפרנסים ולדיינים שחיו ופעלו שם, וחיייהם המונים לא מצאו שום הד בהם, הרי הספרים של המאה הנוכחית — כגון הספר על יהודי פשמישל (בפולנית) למשה שור, הספרים על יהודי לבוב וקראקא (פולנית) למאיר באלאבאן, המונוגרפיות על וילנה לישראל קלויזנר, ועוד — שונים לגמרי. מחברי הספרים האלה מרבים לספר גם-כן על חיייהם המונים, על מצבם הסוציאלי והכלכלי, השיטה הזאת היא צודקת. שאצקי ועוד כמה מן היסטוריונים החדשים פיתחו עוד יותר את השיטה הזאת. שאצקי מתפעל ממש מן ההמון, חיי יום-יום שלו, הרפתקאותיו וצרותיו וגם שמחותיו וששוניו. ראה, למשל, בעמוד 276 של כרך א' את התיאור של הריקודים שהמשרתים ובעלי-המלאכה הזעירים היו נוהגים לרקוד בשבתות אחרי-הצהרים עם שפחות יהודיות בננים ובתי-מרוח של גוים. גן כזה היה לא רחוק ממוראנאווא. בעל הגן, כשראה מרחוק את הבחורים והבתולות הולכים מול גנו, קרא חיש את המנגנים וצעירי ישראל הלכו למחול. תופעה זאת היתה מעין סנסציה בשנות העשרים של המאה הי"ט. העתון "קוריר ווארשאווסקי" פירסם על כך רשימה "אוהדת" לפי עדותו של שאצקי.

מענין ביותר הוא תיאורו של הכובען ישראל טורבינסקי שחי בפראגא על ידי וורשא. הוא היה בעל-מלאכה אבל עם זה בעל רחמים גדול. אחרי השחיטה שעשו הקוזקים של סובורוב ביהודי פראגא בנובמבר של 1794 נשארו 200 יתומים. זה האיש טורבינסקי אסף את היתומים ודאג בשבילם. הלך מבית לבית שגרו בהם יהודים ואסף נדבות לשכר-לימוד בשבילם. את אלה מן היתומים שלא היו מסוגלים ללימוד התורה הביא טורבינסקי לבעלי-מלאכות כדי שילמדו אינו מלאכה. הוא

היה עסוק בעבודה ההומניטארית הזאת כל ימי חייו, עד שנת 1824 (ראה כרך א', עמ' 118—119).

חוקרי ההיסטוריה של המלאכה בישראל ימצאו דברים מענינים בספרו של שאצקי. וכן הוא הדין גם ביחס לענפי־הכלכלה האחרים של היהודים. אבל שאצקי חוטא בזה שהוא אינו מטפל באופן ראוי בחיים הדתיים. כעת הסדר נתחלף לגמרי. בימים שעברו היו המנהיגים הרוחניים, הרבנים, הדיינים וכו' תופסים מקום רחב בהיסטוריות של הקהילות ועבשו החיים הסוציאליים וקורות ההמונים תופסים את המקום החשוב ביותר בהיסטוריות של הקהילות. זו היא הטנדנציה של ההיסטוריו־גרפיה המודרנית.

לכרכים שלפנינו נספחו הוספות שונות, כגון סליחות על הקדושים, שערי ספרים עתיקים, כרוזים, תעודות רשמיות, תקנות מכתבים ומאמרים מתוך כתבי־עת שונים בעברית, אידית, פולנית ורוסית. התצלומים מכילים את תמונותיהם של אישים חשובים בוורשא: רבנים (ר' חיים דאווידזאן, נפתלי דאווידזאן והרב דוב בער מייזלס), סוחרים, בנקירים וריבולוציונרים. מענין ביחוד הציור של הצימר באליסט היהודי האחרון בוורשא, מרדכי פיערמאן, שני הכרכים מכילים מפתחות שמות האישים. אבל חסרים מפתחות השמות הגיאוגרפיים והענינים. חבל גם־כן שהמחבר לא הביא בכרך הראשון סקירה על ההיסטוריוגרפיה של וורשא היהודית עד הופעת ספרו. סקירה כזאת נחוצה עד מאד.

ספרו של שאצקי ימלא חלל גדול בהיסטוריוגרפיה של עמנו, ואנו מצפים לכרכים הבאים.

יש גם לשבח את המכון המדעי היהודי ("ייווא") על שדאג להידורם החיצוני של הספרים.

מספרותה של ארץ־ישראל

ספרים על הגג

חלקה הדרומי של א"י, הגג, זכה בשנים האחרונות לפעולה התיישבותית רחבה וערה ועומד כיום במרכז ההתעניינות של מדינת ישראל. כאן הראה צבא ישראל הצעיר את עוצם כוחו וגבורתו כיבשה, באויר ובים נגד מצרים, היותר גדולה וחשובה משבע הממלכות הערביות (רמז־זכרון ל ש ב ע ת העממים היריבים מימי משה ויהושע), שחקפו את המדינה העברית הצעה ומתארגנת בארץ־אבות, וכאן הצלחנו כבר להגיע לשביתת־נשק ראשונה במלחמה הפראית והאכזרית, הנלחית שקולה והבלתי־הגיונית, המוסתה מהש-

פעות־חוץ. הדרום, הפתוח לבדו לתהליך התפשטותו והתפתחותו של הישוב העברי בארצנו, המוקפה משאר צדדיה ים וגבולות קבועים — מושך, כדרך הטבע, את תשומת־הלב ויוזמת־הבנייה כימי שלום ומעורר להתעצמות הגנה עליונה בשעת חירום. ואין פלא אם הניב הגג בזמן האחרון גם תנובה ספרית תית בעלת ערך והיקף כמחקר וחזון. כדאי לציין את החיבורים היותר חשובים במדע ודמיון פייסני הנותנים לנו מושג־מה ממצבם ומהותם של מרחבי הדרום הריקים והמצפים לעבודה והפראה, המופנים כלפי התווה המדינית ברי וערב הפרימיטיבית.

חוסר מרץ ושאיפה לנצל את האפשרויות החיוביות של שטחיו הענקיים, המופקרים לשאיפה ולתוהו. כמה מחלקיו אינם משוללים השקאה מיובלים ונחלים, המתפשטים בשטח פונות אחרי הגשמים, והם ראויים לחקלאות. ראשי הרים מכוסים שלג, וליר המעינות, שאחדים מהם חמים, רבה הצמיחה. מצויים כאן עציפרי וכמה מיני חיות בר. האקלים יבש, צח ומבריא, ושלל צבעים ואורות מחולל מראות תפארת בלתי שכיחים. ניכרים במדבר עקבות מכרות לברזל ומנגן, נחשת ופרווה, ויש בו פוספט ופחם ואבני גיר לבנים ופיסול. תושבי המדברים ושכנים גורדים מוצאים מחייתם מן האדמה.

אינפורמציה רחבה וכל צדדית בעבר ובהווה על דרומה של איי נותן לנו יוסף ברסלבסקי בחלק השני מחיבורו „הידעת את הארץ?“ (הוצאת הקבוץ המאוחד, ת"א, תש"ו). המוקד דש לארץ הנגב. החזקה המלכותית משנת 1937 אמצה את שטח הנגב ב־12,577 קמ"ר, ומשערים כי 2,129,230 דונם ממנו, היינו כשליש האדמה הפוריה באיי כולה, ראויים לעיבוד. אזור ההרים מורכב מגיר וקרטון, ואדמת המישור היא ברובה ליס — אבק מדברי ששקע. החולות הגדולים עלולים להזיק לצמחים, אולם הם אוצרים גם רטיבות מועילה. מחמת מיעוט הגשמים כאן כאן חמיר הספקת המים בדרכי שאיבה ואצירה. מלבד נחל עזה ורשת הנחלים של ואדיאל עריש התודרים לארץ, הותקנו בנגב מקחיי מים ונחצבו בארות טובות. מרובה גם הטל, המשקה ומחזק את הצמחים. וככה הצליחו התקלאים המועטים בכמה מחלקי הנגב לגדל שעורה, חיטה ודוחן, ושיגשו בו גם עצים כאשר, רותם ועוד. בשנות המלחמה האחרונה נתעשרו שבטי הנגב מעדרים ותבואות, והחלו להשתמש גם בטרקטורים. אולם התיישבות רחבה וכללית של הדרום מעמידה, כמובן, במרכז את בעיית המים לשם הפראת אינטנסיבית. באים בחשבון מיהתהום העצומים, הראויים לשימוש גם כשהם מלווים במקצת, ומימי הירדן והירדן שיובאו להשקאה בחב" ניות „מקורות“ ולאודרמילק. סיכויים טובים לכבוש התעשייתי של הנגב נותנים המעצנים

ספרו רביהבמות של ח. ברידומא „הנגב“, שהופיע בירושלים בתרצ"ה, פותח בתאור דרומה של איי ומרחיב בעיקר את הדיבור על מדבר-שור וחצי-האייסי, הגובלים בפאתי ארצנו, שמשכו את עינו וסקרנותו של המחבר בגיווני מרחקים ובאפשרויות התחיה וההת" יישובות לאין שעור הצפונות בהם. המחבר, העומד ביחוד ובמפורס על הצד הפיסי של השטחים הנדונים, שאב ממקורות שונים, מספרות עתיקה וחדשה, ממחקרים וספרי מסעות וגם מתצפיות ורשמים אישיים. החלק הדרומי החשוב ורבי-המידות של ארצנו, שהיה פורה ומיושב בתקופה הקדומה עד סוף ימי השלטון הביזנטי, שמם ברובו הגדול במשך הדורות מתוך מלחמות, חוסר-ביטחון והזנחה רשלנית, כי לפי טיבו ומיעוט מימיו היה זקוק לטיפול מיוחד, נכון ושקנני, שלא ניתן לו מאות בשנים. וככה נהפך בדרך כלל, בעונת הגשמים המצומצמים, לשדה-מרעה לצאנש וגמליהם של שבטים גורדים. הממשלה התורכית, שהבינה בשעתה, כי הנגב עלול להיות לה לברכה ולמקור הכנסה השתדלה בתקופתה האחרונה להרימו משפלותו ולהע" סיק את הבדלים בחקלאות, בנתה מחדש את בירתו באר-שבוע ועזרה לפתח כמה נקודות ישוב אחרות. אך הגסיון הפרודוקטיבי הזה לא בא לידי גמר, כי לא היה לרצון לאנגליה, הנושאה עין זה כבר לדרום ארצנו מפני שפוגי הנפט והמעצנים שבאדמתו וסגולותיו האס" טרנגיות, והיה נוח לה שישאר בשממונו. לורנס הידוע הלעיו על הנגב, כי אין לו תקנה ושום סיכוי להחייאה, ומהישוב העברי הבונה את הארץ נמנע הרשיון להקים ליד באר-שבוע תחנת-נסיגנות לבחינות חקלאיות לשם הפראת הדרום.

מדבר סיני ושטח המשולש הגדול בין לשון אילת ומפרץ סוס, שיוצאי-מצרים בילו בהם כמה שנים והמתבר הקדוש פרק מיוחד לתחנות מסעותיהם — מוארים בהמון ידיעות, שיש בהן משום חשיבות. „המדבר הנורא“ הוא בין שתי ארצות ישוב ותרבות עתיקות, מצרים ואי, ובקרבת יסדה-תוכן, מרכז הציביליזציה בתקופה הקדומה — נהחזה מתוך תנאים אקלימיים וגיאולוגיים מיוחדים, וגם מתוך

אמצעי עם עצם מהותו של הנגב הריק והעזוב, שיש לו מעין הווייה מסתורית משלו. והרי תיאור חזוני קצר ואימפרסיוני של הנוף הנגבי: „ערבת גבעות חשופות מאדמות, עד אין אופק, עד אין פשר, משכן לרוחות הוללות ולעמנום סוד . . . דממה עילאה, ממשית ומוחשית כמו אצבע, צבעה שחור, עורה קר וחובה לזהם. דממה לוחשת, הרת רגשות, ספוגת רחשים וצלילים העולים מן השימוץ“ (56). תוהו שלפני הברואה, הממששת ובאה . . .

המתוה „בערבות הנגב“ של יגאל מוסיונון (הוצאת טברסקי, ת״א, תש״ט), המוצג בימים האחרונים ב„הבימה“, הוא חזיון פאתטי וארוג מומנטים עזים וסוערים ממלחמת־השיחרור הנוכחית, שניתחתה בכל כבדה על נקודותינו המבודדות בדרום. המערכה לא הוכשרה ולא צוידה מקורם בצבא, ביוון ובמזון, והאויב שהתכונן בא בהמונים ובסנקים ובכל מיני נשק כבד וחדש. מתי מספר סחופים וישנים בהליכתם מתוך עייפות מגינים בשארית כוחם על קבוצתם „בקעת יואב“, מורחים להציל את שמונים הפרות הנתונות באש, מוציאים על כפים את הילדים הישנים מ„יד מרכזי“ הסמוכה ומסתירים את המפקדה שלהם ב„בונז קר“. המצב אינם ומיואש, נשארה צידה רק לסעודה אחת ובקשר האלחוטי תמו הסוללות, פורצים הקוים בחרוף־נפש כדי להוציא פצועים ובשדה מופקר חבר חלל להתעללות האויב הפרא. ואף על פי כן לא נפל רוח המגינים, ולא ניטל מהם הקורטוב האחרון של הומור ומלח הזירגון החלוצי. הם לא יעזבו את משקם, שהשקיעו בו עמל שנים וחיי נפש. „עלינו למתוח את שעות הגסיסה שלנו לשעות ולימים, למען לא יתאבדו גם ישובים אחרים“. הקרבה עצמית של גבורה עליונה, כשם שהקי ריב עצמו „גוש עציון“ כדי להציל את ירושלים. יש לתת שהות לנתקפים בהפתעה להתחפר באדמה, לאמן אנשים למלחמה ולאסוף כוח, עד שתבוא התגבורת המקווה. ואמנם בא סוף סוף סוף הפלא של Deus ex machina. רעמו התותחים של צבא ישראל המגיע מן הצפון, — ונושעו נפגעי הנגב...

מ. ר.

האצורים באדמתו. נמצאו כאן גפרית ומגן, וסימנים מובהקים מעידים על מציאות נפט; וכבר נתנה ממשלת המנדט רשיון לחיפוש שמן־האדמה לחברה אי״ת, מסונפת לחברת הנפט העיראקית.

בתקופת המנדט שאף הישוב העברי להתפשט דרומה, אלא שנתקל כאן במכשולים טכניים גוספים על הטבעיים. מהסרון קנסטר לרשימת הקרקעות ומאין בעלות קבועה עליהם מצד הבדווים היתה קשה ביותר רכישת האדמה על פי קושאנים. וככה לא הצליחו אנשי הגדוד העברי ו„השומר“ להאזין בנגב אחרי מלחמת־העולם הראשונה, והמושב הבודד „רותמה“ נהרס פעמיים בימי המהומות. אך בעשר השנים האחרונות, אחרי הגבולית הספר הלבן, נעשו מאמצים מיוחדים בהתיישבותנו הדרומית, על אף הקשיים של מלחמת־העולם השנייה. בתצ״ט הוקמה הנקודה „נגבה“, ובמשך השנים הבאות צצו על אדמת הקהק״ל בנגב הנקודות „גת“, „דורות“, „נירעם“ ו„בארות־צחק“. בתש״ג נבנו שלש נקודות־המצפה „גבולות“, „רכיבים“ ו„בית־אשל“, שיש להן ערך של התמצאות חקלאית וגם חשיבות אסטרטגית. ובמלחמת־השיחרור הנוכחית שימשו לנו כל הישובים הללו כבסיסים צבאיים להכות את האויב המצרי אחר.

בספרותנו היפה מתבטאות מהותו של הדרום וההווייה העברית הצעירה המתרקמת בו בשתי יצירות של מספרים דקים ורגישים מן המהלך החדש. „כפאתי נגב“ של ס. יזהר („עם עובד“, ת״א, תש״ה) היא מעין מסכת של רשימות ערות ומצוות והתרשמויות אישיות ממראות הדרום, חיי תלוציו העבריים ופעולות ההנהגה של צינור־המים הכללי, מרכז ההתייאה של השאייה הדרומית היבשה. המנגנון המסובך של כינון הצינור, הנמשך לאורך מאות קילומטרים, דורש מאמצים וסיר כונים וישיבה עראית של קבוצות פועלים באהלי מדבר. חייהם, הקשים והמשוללים כל נוחיות הישוב, אינם נטולים גם רגעי אושר של שמתת יצירה ובניין ומילוי תפקיד גדול; ובדידותם המונוה בלב השממה הדרומית גורמת להם חוויות מיוחדות של מגע בלתי־

פילוסופית ההיסטוריה של א. טוינבי*)

(הרצאת השיטה ובחינתה)

ההיסטוריה, הן יש בגופתו כדי להפיץ אור על חלק מהתרששות זו, ואם נתחמקה "האמת" מרצונות החוק בהן רצה לאסרה, הן ביצוצות הימנה פזורים בשפע לכל ארך הדרך. נהא על כן מורים לו על מה שהעניק לנו וסולחים על מה שנראה להיות מעבר לגבול כמו ויכלתו.

מטרת המחקר הוגדרה כברירת ע"י המחבר: "מנסים אנו לעשות בשביל החברות התרבותיות מה שהאנתרופולוגיה עשתה בש"ביל התברות הפרימיטיביות". כשם שזו האחרונה עלתה מדרגת המחקר הראשונה של צבירת חמר לדרגה השניה של גסות חוקי התתרששות של החברה הסטית-תרבותית, כן ינסה אף המחבר להעמיד את חוקותיה של התרבות על יסוד החמר ההיסטורי העשיר שנצבר עד עתה. מטרת המחקר היא איפוא בגסות חוקיותה של התרבות האנושית, או: קביעת העקרונות הפורמליים של ההיסטוריה. וכבר בנקודת פתיחה זו יש להודיש בראש וראשונה את העובדה היסודית, והיא שכל חקירה מסוג זה מן החברת שמסקנותיה תהיינה טבועות בחותם של אמת יחסית בלבד. שהרי אין לך הפשטה השואפת לחוקיות שלא תהא מבוססת על ברירה של עובדות המציאות ואין לך ברירה אלא אם כן קבעת מראש אמת מדה לה, עיקרון. בחשבון סופי קודמת תמיד המסגרת העיונית לעובדות בהן היא מתגשמת ואותה הן מדימוות.

אולם אם יחסיות זו אפינית היא לכל נסי יונות ההפשטה, הרי ישנה יחסיות מיוחדת למחקר ההיסטורי, וזו גובעת מתוך שני מקורות: האחד אוניקסיבי והשני סובייקטיבי.

דיה להסתכלות כלשהי כדי להעמידנו על העובדה שכמות החמר העומדת לרשותו של פילוסוף ההיסטוריה כמות כאין היא מול מרחבי הזמן הבלתי-היסטוריים. מתוך שלש מאות אלף שנות היות האדם על כדור ארצנו

מבחינה מתודית בנוי מחקרו של טוינבי עפ"י הנוסחה של כלל ופרט. כלל וכלל וצורך עובדותיו, הגהה והגהה וסעדה ההיסטורית, מנקודת ראות זו אין כל ספק שהמטרה העיקרית של המחקר היא בגלויים של העקרי נות הצורניים אליהם משועבדת ההתרששות ההיסטורית. אולם מקפחים היינו את זכותו של טוינבי אילו העמדנו את ערכו של החומר ההיסטורי העשיר על התפקיד המשני של שרות הכלל והדגמתו בלבד. הכון הסינתטי כולל בו נקט המחבר מבליט בעיות ישנות בתוך קשרי יחסים חדשים: פרקי עבר שנדרשו זה לא פעם כדי החקירה הטובה של חכמי כל דור ודור מוארים עתה באור חדש ומתוך גישה אחידותית יותר. אף ההיסטוריון המקצור עי, שלכו לעצים ולא ליער, מובטח לו שיצא ממחקר זה ושכרו בצדו.

אף אם לא נקבל את ההנחות העיוניות של המחבר ואם פה ושם לא נהא רואים את דרך הסברו לא יהיה בכ"ז עמל הלוננו אליו בדרך החקירה המיגעית עמל-שוא. מובטח לנו שכרה של רוח סינתטית מקיפה וחודרת, של זכרון היסטורי מפתיע בכחו הצובר והמקשר, של בעל אינטואיציה שירית מצד אחד ובעל כח מנתח מצד שני. אין כל ספק ששומריה המובהקים של המסורת העובדתית בהיסטוריה ומתנגדיה של כל תורת חוקיות, הטוענת להיקף חורג מגבולות דור, תקופה או תהליך אחד, יראו ודאי בכל מחקרו של טוינבי משום בנין היפותטי גרידא שרבו בו המשוער על האמת, הרמיון על המציאות; אפשר גם ולאורה של בקורת קפדנית יצליחו לא רק להפריך כמה מהנחותיה העיוניות אלא אף להטיל דופי בדרך ההסבר של תופעות היסטוריות מסוימות. בכ"ז — אף אם נקבל דעות-בקורת אלה בשלמותן או בחלקן — יהא עוד היציב במחקר מרובה על המט לגול; כי אם אמנם נכשל טוינבי במציאת נוסחה כללית ואחידותית בשביל כל התתרששות

*) Aronid J. Toynbee, *Study of History*.

חת וסיומו בהתפוררות האימפריה הרומית, אין כמוהו, על מלאי העמים והארצות בו, על שפע הצורות המדיניות והפירות הרוחניים שהבשיל, להדגמה ולהמחשה של תהליכי לידה וגידול, עליה והתפוררות בהתרחשות ההיסטורית.

אפי דוגמטי-אפריורי זה של פילוסופית היסטוריה לטוינבי מתבלט עוד יותר ע"י שתי הנחות יסוד המטביעות את תותמן על כל גישתו ודרך מחשבתו, כונתנו לחשיבות המכרעת בה הולך היסוד הדתי ומתבלט במחקר מצד אחד ולמאמץ המכחן והשיטתי להפחית מערכו של המדע וחשיבותו מצד שני. לא זה בלבד שיצירות הדת, והברית החדשה בעיקר, משמשות לטוינבי כמקורות מהם הוא שואב הרבה מן החמר המדגים והממחיש לעקרונותיו העיוניים, אלא בהן הוא מוצא את הלקח ההיסטורי העליון, את הדרך בה הלכה ובה תהא מצווה עוד פעם ללכת החברה באם תבחר בדרך החיים ולא בכליון ומות.

וגימה דתית זו העוברת כמעט דרך כל שלבי המחקר לא דתית-קול וצנועתניב היא. לעתים יותר קרובות הריהי הופכת לעזיזת ממש, עזיזת-החלטה התוקפת את המחקר והמטשטשת בו את הגבול בין תחום העובדות ותחום ההשערות, המאייים ורציות הלב. שבוי קסמה של דתיות זו, שמקורות יגיקתה הם יותר אמוציונליים משכליים, הרינו רואים את טוינבי והוא מאכז את אמת המדה היחסית בהערכת הנצרות. זו הופכת בידו לתופעה בעלת תוקף היסטורי מוחלט על פיה מעריך הוא עובדות היסטוריות שעלו על רקע אחר ובמסכת חברתית אחרת.

לעומת הרגשה זו החוזרת וגשנית בדבר חשיבותה המכרעת של הדת בתפיסת מושג הלידה, הגידול והירידה של חברה, ישנה כמעט התעלמות גמורה מן המדע והשגיו. המדע נתפס כמשהו חיצוני בלבד, שכמעט אין לו ולא דבר עם תהליכי הגידול והירידה. ההישגים הטכניים הגדולים הביאו אמנם בעקיבותיהם שגויים רבים ועמוקים בחברתנו, אולם אלה אינם נוגעים כלל ועיקר בשכבות הפנימיות העמוקות של חיי היחיד והחברה. מתדפקים הם על המסגרת החיצונית, אך השפ

רק שני אחוזים נכנסים לגדרה של ההיסטוריה התרבותית, אולם אף מספר זה של ששת אלפים שנות תרבות ממוקסות אינו בעצם אלא מספר דמיוני. מחציתו הראשונה של משך זמן זה הריהו לנו בחינת גוף טבע רחוק שקוע בדמדומי ערפל, תמונת מסושטשת שרב בה הצל על האור, הסמוי על הגלוי. ואשר לקצה השני של המחצית האחרת, כלומר הפרשה "המודרנית", הרי פרק זה של מאות השנים האחרונות הנהו עדיין בבחינת זרם שוטף שטרם הגיע לסוף דרכו. לא כל הצפון בו יצא כבר מחובו והגיע לגמר בישולו. אולם אם על כגון זה אין לבוא בטענה לשום אדם כי לנו בושט הפנים שבה צעירים אנו ודעתנו לא שלמה, הרי פתוחה להתקפה ולבקרת היא אותה יחסיות שציגה לעיל כ"סובייקטיבית" ואשר שרשה בדרך הסתכלות המיוחדת של החוקר ובסולם ערכיו. ובנקודה זו אין כל ספק שחטאיו של טוינבי רבו למעלה ראש. משהגענו לסיום המחקר מתברר לך שהוא לא קים את הבטחתו: חוקיותה של תרבות האדם לא נבנתה ע"פ מתכנת המדע. יש כאן אמנם עובדות וחוקים, פרטים והפשטות, אך אין באלה מה שבאלה עובדות רבות גשארות מחוץ לתחום החוק וחוקים רבים משענתם העובדתית צרה מדי. במדה שהגנו מעמיקים וחודרים לתוך רקמת כלליו, בה במדה גוברת בנו ההכרה שלפנינו בנין דוגמטי-אפריורי, רשת חוקים שמתוך לב יחיד חוצבה על מנת לכפותה על עולם עובדות רב-גוני ועשיר שלא תמיד הוא נתן להכבש בדפוסייה. מתברר לנו, ללא כל צל של ספק, שמבחינה גנטית עלה המבנה העיוני ובגר בלב מחברו זמן רב לפני שנבחן במליאו בכור המציאות ההיסטורית. ולא זה בלבד, אלא דיה להסתכלות מרפרפת כדי להעמידנו אף על שרשי גדול של זה, על אותו תהום-עובדות ששמש לו בחינת "ברק אור ראשון" עליו מדברים כל בוני היפותיזות. תהום ראשוני זה, בו גלה טוינבי את הגרעין הפורה ממנו צמחה שיטתו הפילוסופית של ההיסטוריה, אינו אלא העולם העתיק בשלבו הסופי המושלם, כלומר: התרבות ההלנית במובנה הרחב. עולם זה, שראשיתו בתרבות המינואית הפור

וביפן סניף לתרבות המזרח הרחוק — יעמד המספר על חמש) ממשיכות עוד את חזיתן בימינו אנו. מתוך שבע אלה שש הנן במצב של גסיסה ובתהליך של אבדן עצמיותן: הולכות הן ומתבוללות בתרבות המערב, תרבויות ימינו הן: (1) הנצרות המערבית, (2) הנצרות המזרחית, (3) האיסלם, (4) התרבות ההודית, (5) תרבות המזרח הרחוק.

ליתדה של תרבות כיצד היא? או: כיצד מתרחש אותו מעבר פלאי מהחברה הפרימית טיבית לתרבותית? מה בין זו לזו? ההבדל אינו במוסדות, אלה מצויים אף בתרבות הפרימיטיביות. ואף לא בחלוקת עבודה, כלומר במקצועיות. אף זו מצויה בחכרות הטרביטיות. ההבדל הוא בכך וכו' וכו' של החוקר י. כל חברה פועלת כגוף מאורגן באמצעות החקוי. בחברה הפרימית טיבית פניו לעבר ואילו בתרבותית — לעתיד, לדור החלוצים ששבר את כבלי המסורת ופלט לו דרך חדשה. שאלת לידתן של תרבויות נתנת עתה להתנסות נסוח חדש, והוא: כיצד התחולל אותו מפנה גורלי בכחן החקוי? מה זה שטלטל את החברה והוציאה ממצב ההערכה של עבר סטטי לעבר תחום עתיד זר ועוין?

לשם מתן תשובה על שאלה זו מנסה טוינבי את העיקרון הצורני היסודי, ההופך במרוצת המחקר לעקרון העליון על פיו פועלת החברה התרבותית בכל שלבי התפתחותה, והוא: ע י ק ר ו ן ה ת כ י ע ה ו ה ת ג ו ב ה (challenge and response). החברה הפרימיטית בית לא היתה זזה ויוצאת מקפאונה לולא נחבעה לכך. ואם ספקן תהא ותשאל: "תורה זו לך מנין?", הרי תשובתו של טוינבי אתו: את ספר "בראשית" פתח ובספור על השטן בספר "איוב" עיין. אך למען לא תהא חושד את טוינבי ח"ו בהסתמכות על מקורות "סוריים" (sic!) בלבד הריהו מוסיף על אלה אף את התמונה "המקורית" על השטן ב"פאוסט" של גיטה ואת ההיפותזה של קנט — לפלס בדבר ראשיתו של כדור ארצנו. אם נשלב את כל אלה יחדו הרי לפנינו תשרי בה מיתולוגית-דמיונית לבדיה של תחלת

עמם הולכת זללה עם התקרבותנו ל"מלאי" הפנימי. ההשקפה החדשה של המדע על העולם והאדם אך נחלת יחידים היא ואילו ההמונים מסתפקים רק בפירוטתיה הממשיים. ומבחינה חנוכית-חברתית מרובות הן רעותיו של המדע על טובותיו. צא וראה מה עוללה השתלטות המדע כדורות האחרונים. הדטרמיניזם הקיצוני הולך בקצב גובר ומרחיב את שלטונו של החוק על חשבון שלטונו ההולך ומצטמצם של הקב"ה. החוקיות "האוביקטיבית" תופסת את מקום האל לא רק בתחום היחסים הפיזיים של עולמנו, אלא אף תחומי החברה והכלכלה הולכים ומשתעבדים לה. ובדור האחרון עדים אנו לאסון עוד יותר גורא: עוד מעט והנפש — עולל ספוחיה של הדת ומשוש לבה — נתמונה ברקמת החוקים הטבעיים ואבדה מן העולם.

המדע הוא שרופף את שלטון האמונה והגדיל את שלטון הציניות והריקנות בעולם. לא תהא כל תרופה לצרותינו אלא אם כן נחזור בתשובה שלמה לאכינו שבשמים, אך — ובזה חרושו של טוינבי... — דרכי התשובה לא יפתחו אלא באמצעות הבן הקדוש והרוח הקדושה...

הערות בקורת אלה יהיה בהן אולי משום סיוע-מה להבנת סבות כשלוננו הפילוסופי של טוינבי. אך בררם נמשיך בפרשה הבקרתית מן הראוי כי נעביר לפני עיני הקורא את שיטת המחבר בקיום כלליים ברורים.

ארבע שאלות יסוד עומדות לדיון במחקר שלפנינו: (א) תחלתה של התרבות, (ב) גידולה, (ג) שברונה, (ד) ירידתה והתפוררותה. לפני טוינבי נגש לפתח את משנתו בכל אחת מבעיות אלו הוא מקדיש את המבוא להגדרת תחומה של תרבות, להצבת גבולותיו של שדה החקירה, תחום תרבותי מוגדר כחופף את שדה היחסים שהוא יוצר בעולם. בהתאם להגדרה זו בונה המחבר רשימה של עשרים ואחת תרבויות כלומר: עשרים ואחת צורות מוגדרות ושונות בהן התגשם רוח האדם בה"ד לקרותו המתמדת קדימה. ארבע-עשרה מאלו חלפו ואינן עוד, ואילו שבע (ואם נראה ברוסיה אך סניף לתרבות הנצרות המזרחית

(blows, pressures, penalizations). "זכת'פתאום, כגון מפלת בשדה הקרב, כי תנחת על ראשו של קבוץ, מה תוצאתה? המכה תהא מכת מות לחברה העומדת בסיוע דרכת ההיסטוריה, אולם סם חיים תהא לחברה הצונפת עדיין בתוכה כחות גידול והתפתחות; שבועתיים תפל ותקום. גורל קרתגה במלחמתה נגד רומא וכן גורל אוסטריה ופרוסיה בימי מלחמות נפולאון יעידו.

כוונה אף תוצאת הלחצים. עובדה היסטורית היא שדוקא אותם המחזות באינו מדינה או יבשת שנתונים היו ללחצים המתמיד של כחות אויבים נהפכו למרכזי תרבות וכו. ספרד התאחדה והתגבשה כמדינה תוך האכזות מתמדת עם המוסלמים ומשהאבקות זו הגיעה לקצה החלה מתפוררת ויורדת. כזה היה אף גורלה של האימפריה האוסטרו-הבסבורגית. גוף כלאים זה נוצר כתגובה על סכנת ההתפרצות העות'מנית ליבשת האירופית ומשעברה זו הוציא אף הוא את נשמתו.

במושג ה"הענשה" מתכון טוינבי למתחים החברתיים הנוצרים בחיקו של קבוץ מסוים כתוצאה של שיטת הפליה מכוונת וקפוח ביחס למיעוט מסוים בחברה מצד הרוב השליט כה. קפוח זה יכול ללבש צורה של בידוד דתי, פוליטי, כלכלי או חברתי. הדוגמאות הבולטות לכך הם: היונים באימפריה התורכית, הכושים באה"ב, ה"סמאים" בהודו והיהודים בחברה הנוצרית. קפוח זה כמוהו כתביעה למיעוט המקופח. ותגובתו מתבטאת בדרך כלל בפתוח צד מסוים בהיותו על חשבון השלמות ההרמונית הטבעית.

בעית המחקר השניה היא זו של הגידול. ובטרם נעמד על מהותו של זה מן הצורך להדגיש, שלא כל התרבויות הגיעו לשלב זה. ברשימת 21 התרבויות אתן יצאנו לדרך מוצא טוינבי שלשה סוגים: א) תרבויות שגדלו והגיעו לבגרות, ב) תרבויות שמתו בילדותן ולבגרות לא הגיעו, וג) תרבויות שנשארו בחיים אך התפתחותן נעצרה. דוגמאות של שתי תרבויות שמתו בעורן באבן הן אלו של הקלטים באיים הבריטיים והטכטונים בסקנדינביה, שנבלעו על ידי רומא

התרבות. ארם וחזה שרויים היו במצב סטטי של אושר וספוק. במצב כזה היו אף איוב ופאוסט; ובמעגלי הנצח, ללא שנוי וסטיה, סבבה השמש הקרמונית על צירה. הריסת סדר איילי זה באה כתוצאה של התערבות כח זר — השטן. בגינו גורשו אדם וחיה מגן עינם למען הנח את היסוד לחברת האדם ולתרבותו, בגינו טולטלו איוב ופאוסט בדרך החפזים והתהיה, ובגינו נתהו כחות עצומים על פני השמש שבהקרעם ממנה הולירו בין יתר כוכבי הלכת אף את כוכב ארצנו.

ראשיתה של התרבות מסתברת, איפוא, כתוצאה של התנגשות שני כחות: אלהים והשטן בלשון המיתוס, תביעה ותגובה בלשון טוינבי. בדינו איפוא, עיקרון פורמלי ועלינו לבדוק לאורן של עובדות ההיסטוריה. השאלה הראשונה העומדת עתה לפנינו היא: תביעה זו מהי? מה הם הכוחות שהזדקרו בפני האדם הפרימיטיבי ותבעו ממנו את מאמץ היצירה? טוינבי מבחין בין שני מיני תביעות: פדיות ואנושיות. תביעה פדית מהי? תביעה הסכיכה היא, תביעה הטבע בחיקו בונה האדם את עולמו. אין תרבות באה לעולם בארצות נוחות מדי. סביבות השפע הגדול מרדימות בדרך כלל את כוחות היצירה שכאדם, משקיעות אותו בחוסר מעשה וסופן של חברות כאלה הוא מות נשיקה. אולם מאידך אין גם פירותיהן של סביבות קשות מדי בנות קימא. במקום שהמאמץ הנתבע הוא בעל מח גבוה מדי אין תגובתו תגובה יוצרת. ואם יקרה והאדם מצליח לתקע לו יתר בסביבות כאלה הרי סופו להפך משליט הטבע לעבדה. כדי שהתביעה תעשה למנוף תרבותי מקום מן ההכרח שמתחזה יהא בבחינת "שביל זהב", לא יותר מדי ולא פחות מדי; עליה להיות בעלת כח מדרבן מספיק כדי לזעזע את החברה ולטלטלה טלטלת גברים, אך לא עד כדי להדהימה ולשתקה.

תביעה אנושית מהי? יסודה במתחים הנוצרים בין קבוצים אנושיים שונים. חברה אחת נקראת למאמץ, להפעלת כחותיה הפנימיים, כתוצאה סכנה האורבת לה מחברה שניה. סכנה זו לובשת בנסותו של טוינבי אחת משלש הצורות האלה: של מכות, לחצים או ענשים

שהננו נוטים ליחס לו נראה להיות בעל אופי שלילי יותר מחיובי: קיצוץ וצמצום, ולא היא. מה שקורה בעצם בכל שטח ושטח בו מתגלית פעולת העיקרון אינו צמצום אלא הגדלת היעילות המעשית, הגברת הספוק האסתטי והתרפת כח החזירה האינסלקטור אלית. פשטות זו הריהי בבחינת מנוף אדיר בתהליך של שחרור. כחות שהיו כלאים במסגרת יותר חמרית משתחררים לשם פעולה במסגרת יותר רוחנית. אין היא אך העמדת מנגנון מסובך על חוקי פעולה יותר פשוטים, אלא כראש וראשונה הריהי העברה של אנרגיה מתחום ישות או פעולה גמור לעליון יותר. מבחינה זו מציע טוינבי להחליף את „הפשטות“ במונח אחר, יותר עמוק וקולע — „אטריאליזציה“ (ריחוח 2).

ע"פ דוגמה זו מנסה טוינבי להעמיד את מושג הגידול על העברה מתמדת של הפעילות האנושית משדה לשדה. נוסחת התביעה והתגובה שראיונה פועלת בשלב הראשית של התרבות ממשיכה לפעל אף עתה, אולם תל שנוי באפי התביעות והתגובות, תגובות מוציאות אינן מתבטאות עוד בכבושים ובהתגברות על תביעות בנות אפי תיצוני — פיזיות או אנושיות — אלא במשורו המקרב את החבר, רה, תוך תהליך אטי מתמיד, להגדרה ולהכרה עצמית. פירושו של גידול הוא שהחברה עצמה הופכת לשדה פעולתה. היא המעלה את הבעיות והיא הפותרת אותן. ותוך כדי תהליך זה הולך ומתבלט אפיה המיוחדת. החברה מגיעה לעיצוב דמותה המיוחדת.

תהליך זה של עיצוב דמות או הגדרה עצמית כיצד? דרך יחידה היוצרים. החברה אינה אלא תוצרת היחסים בין היחידים. ויחסים אלה תוצאה הם של התלכדות שדות פעולתם השונים, מה שאנו מכנים בשם חברה הריהו המצע המשותף הנוצר ע"י התמוגגות השדות המיוחדים. אין היא מהות מיוחדת אלא שדה פעולה. אך מקור הפעולה ביחידים המרכיבים אותה. ביחידים יוצרים אלו מקור גידולה של החברה וכח התעלותה מדרגת ישות אחת לשניה. בכח יצירתם מתרוממים הם משכמם ומעלה מעל ההמון האינרטי הקופא על שמריו. אולם עובדה זו של עליונותם

הנוצרית בטרם הספיקו עוד לעמוד על רגליהן. דוגמאות לתרבויות שגשגו בחיים אך לא המשיכו להתפתח הם: הפוליונים, הגומדים והאסקימוסים. התביעה שנוזקרה בפניהם ע"י רה את מה שטוינבי מצין בשם גבול „האופ" טימום" ולא הביאה עוד פירות. הנומד גשתעבד לתנאי הערבה כשם שהאסקימוס השתעבד ללוח השנה הצפוני. כל מלאי כוחותיהם הוצא בתהליך של הסתגלות. התביעה הפיזית בלעה הכל.

אם נסתכל מקרוב בחברות מסוג אחרון זה נראה שלמרות הצלחתן השלמה בפתוח טכניקה גבוהה בתחום זה או אחר הרי התקדמותן הכללית הגיעה לקצה. מכאן מסיק טוינבי את אחת המסקנות המרחיקות לכת ביותר בפילוסופיה ההיסטורית שלו, והיא: שאין יחס גומלין ישר בין עליה טכנית ובין התקדמות חברתית. יש וטכניקה עולה והתרבות יורדת, וכן להיפך. הערכת ה־ Homo Sapiens על ידי ה־ Homo Faber אינה אלא פרי ההתפתחות הטכנית הכבירה של הזמן החדש. מופתעים הימנה הרינו נוטים לזהותה עם מושג ההתפתחות בכלל ולראות בה את חזות הכל. משפט שלילי כזה חורץ טוינבי אף על אמת מדה אחרת שיש ורואים בה מסימני הגידול, והיא: התפשטות גיאוגרפית. העובדות מראות שגידולה של תרבות אינו הולך בד בבד עם התפשטותה בשטח. ימי ההלניזם, שהתחילו עם האכספנסיה הגדולה של אלכסנדר, היו אף תחלת ההתפוררות של תרבות יוון.

גידול זה, איפוא, מהו? אם אמנם אין לזהר תו עם התפתחות טכנית הרי בעקרונה של זו נצליה אולי למצא משענת בחפוש התשובה. קו העליה בהתפתחותה הטכנית של החברה התרבותית מושלט בנסוחו של טוינבי ע"י חוק של פשטות גדולה ופחיתות. מכשירים טכניים הולכים ונעשים יותר פשוטים; שפות משתחררות והולכות מן הגטל הכבד של צורות מלאכותיות מיותרות ואף במדע נקבעת הפשטות כאחד ממבחני האמת. אך אפשר והמונח „פשטות" אינו הולם וממצה את כל עמקם של השוניים המתחוללים; שהרי המובן הראשוני והישידי

מה ביחידים היוצרים, אך אלה בודדים היו נשארים במערכתם לולא מצאו הדרך כיצד למשך אחריתם את ההמונים בהזדקקותם המתמדת קדימה. סימנה המובהק של חברה גדלה היא הצלחת החוקי ותוצאתה: הרמוניה בין חלקי החברה השונים.

לכאורה עוזבים אנו את פרשת הגידול של טוינבי בידים ריקות, ללא כל אמת-מה ברורה של התפתחות. כלל אחד לנו, והוא של התנועה כלפי פנים, אולם איכה תוגדר התנועה ללא עצמים בחלל? כלומר: איכה תתכן תורת גדול ברורה ללא הצבת מטרות סוף, ציוני דרך? אולם מאלה נזהר המחבר. מובן מאליו שחולשה בכך, אך אין לתלות את הקולר שלה בטוינבי. הרגיש כנראה המחבר בחוש היסטוריון בריא שכל נסות של תורת מהות מן ההכרח שתהפך לנוסחה דוגמטית חסרת ממש בהערכת המציאות ההיסטורית. עלינו להסתפק בנוסחה הצורנית ולהשאיר את עציבה של המהות בידי ההתפתחות האנושית הממשית.

באים אנו לכעיה השלישית במחקרו של טוינבי: שברונה של תרבות. וכאן יש להדגיש ראשית כל את מובנו המיוחד של מושג זה במחקר שלפנינו. אין פירושו העלמה המידי של החברה מעל הבמה ההיסטורית, להיפך: השברון מלווה בדרך כלל תקופות ארוכות של פעילות פוליטית ורוחנית שיש בה כדי להטעות את עין המסתכל הרואה את המהרהש על השטח אך אינו חודר לעמקן של התופעות. ההיסטוריה מספקת לנו דוגמאות רבות של חברות אשר המשיכו להתקיים מאות בשנים לאחר שנשברו מבפנים. כך, למשל, המשיכה מצרים בקיומה כאלפיים שנה לאחר שברונה בימי מלכי הפירמידות; החברה ההלנית המשיכה חיה כשבע מאות שנה לאחר השבר שנשברה בימי מלחמות הפלפון וכן האריכה הנצרות המזרחית ימים כ-400 שנה לאחר מהלומת המוות שהנחיתה עליה מלחמות הדמים עם הבולגרים, אולם בכל המקרים האלה הגיע תהליך הגידול לקיצו. החברה התקיימה קיום אינרטי בלבד, אך להתפתח לא יספה עוד. השברון מהו? אין לך אלא להוכיח בתורת

הרוחנית של היחידים היוצרים טרגית היא ביסודה וכשלעצמה עלולה להמיט שואה על היוצר: לבודדו במערכתו ולהקים חיץ בינו ובין יתר בני החברה. כדי להמלט מאיומה של בדידות טרגית זו מן ההכרח שהיוצר ימצא דרך כיצד להטביע חזון שלמות זה שבלבו בלבנותיהם של המוני הבלתי-יוצרים. אך תפקיד קשה זה, כיצד הוא ניתן לביצוע? שתי דרכים — ושתייהן לא דרכי מלך הן — מוליכות למטרה. האחת איריאולית אך בלתי מעשית, השניה מעשית אך מלאה התחמים והרת סכנות. יכולים היוצרים לנסות ולהר- ליק את אש היצירה שבלבם בנשמות האחרים ע"י מגע ישיר, ע"י השפעה בלתי אמצעית. אך שמושה של זו מוגבל הוא ואף זו תוצאר תיה אינן בטוחות כלל וכלל. נסה אפלטון ולא הצליח. פשוטה ויעילה יותר, אך יחד עם זה הרת סכנות, היא הדרך השניה, הדרך על פיה פועלת למעשה כל חברה ותברה, והיא דרך החקוי והתרגול.

החקוי הוא שמעביר את ערכי היחידים היוצרים לעולמם של ההמונים. הוא הוא המביא לתחום האנשים הפשוטים רעיונות, רגשות, אפני פעולה והתנהגות שלעולם לא היו מגיעים אליהם בכוחותיהם הם. אולם עצם אפיו של החקוי מגלה את חולשתו ככח מגבש ומקדם בחברה. החקוי בתור שכזה נזקק ללבושים חיצוניים. במ הוא דבק, אך תכנם הפנימי של הערכים נשאר מחוצה לו ונחלת יחידים בלבד. בשורש נשמתם וכוחיות נפשם העמוקות נשארים ההמונים פרימיטיביים ומחוסרי תרבות אמיתית. רוכשים הם את המעטה החיצוני, את הצורות המוחשיות, ואלו לגרעין הפנימי אינם מגיעים.

תורת הגידול של טוינבי נתנת להתנסות כדינמיוס אינדיבידואלי. התנועה המתמדת היא היא צפור נפשה של כל חברה גדולה. כל פתרון מעלה בעיה חדשה וחוזר חלילה, אין להעצר אף לרגע. המנסה להבדק תוך הערצה ותתמכרות לצורה פוליטית או חברתית מסוימת שהצליחה בשלב היסטורי מסוים — כמוהו כשוחה נגד הזרם. בגפשו ובנפשו החברה הוא מתחייב. שרשה של התנועה קדי-

תגדל בגוף הרמוני מלוכד אלא אם כן יצליחו היוצרים למצוא את הדרך להמונים ולמשכם אחריהם בחבלי הקסם של רוחם היוצרת. אולם דרך זו, כפי שכבר העירונו לעיל, לא תמיד היא סוגה בשושנים. החקוי כחור תנאי לגידול מושתת על שני יסודות מגובים: על תהליך יצירה רציף המחדש כחו תדיר מצד אחד ועל נאמנותם המחקה של ההמונים מצד שני. הראשון דורש ספונטניות וגמישות ואילו השני אוטמטיות מסוג המכונה. אילו היו שני הצדדים — היוצר והמחקה — ממלאים את שליחותם באמונה לא היתה התבררה נקרעת ונשברת לעולם. אולם דא עקא: מיעוט יוצר זה שהגהו ה' élan vital של חברה מתקדמת אינו מצליח בדרך כלל לשמר על כח יצירתו לאורך ימים. חזקה היא כמעט על יחיד או קבוצה, שהגיב תגובה פורה בשלב אחד שבהתייחסות היסטורית, שיכשל ויפול לכשיחבצו לתגובה חדשה ע"י מערכת כחות חורשים. ההצלחה והכשלון תאומים ירדו לעולם ואחרי זים הם זה בזה כאור בפחילה. מטבעה של ההצלחה לנטוע אמונה בלב המצליח, לרופף בו את מתח הכחות ולהרדימו בשנת שלווה וספוק כשהוא עסוק זר הדפנה של נצחוננו. מיעוט יוצר שהגיע לזרחה זו של דלדול הכחות מן הראוי היה שירד מעל הבמה ויפנה מקומו לכחות החדשים, המתאימים יותר לתנאים החדשים. אולם תאות השלטון טבעית היא באדם כנראה במדה לא פחותה מכח היצירה עצמו ולא על נקלה יותר המיעוט היוצר על עמדת הבכורה שרכש לו. ובאין עוד כחו אתו למשך אחריו ההמונים בכח הקסם הריהו פונה לכה הזרוע וממיעוט יוצר הופך למיעוט שולט.

אך בינתיים והתביעות החדשות המדקרות והולכות בפני החברה מעלות אתן כחות יצירה חדשים. כחות אלה הולכים ומתפרדים מהמר עוט השולט. שכבת היוצרים נקרעת מבפנים. קרע עמוק בזה מתהווה אף בתוך המוני המח' קים. חלק ממשיך בגאמנותו לישן וחלק נתפס לחדש.

תורת השברון של טוינבי ברורה עתה ביסודה. חברה נשברת כתוצאה של התגברות המגמות האינרסיות על הדינמיות, כתוצאה של

הגידול של טוינבי, להעלות בלב את תכונות היסוד שלה ולהעמיד על יד כל אחת מהן את סימן השלילה ומושג זה יתחור לך במלואו. אין הוא בעצם אלא היפוכו של הגידול; הוצא מתברה את אותם הגורמים שבגינם היא גדלה וסופך לראותה נשברת ושוקעת.

כשם שהגידול לא היה פרי השתלטות על הסביבה הפניית והאנושית כן גם אין השבר תוצאה של אבדן השליטה על גורמים אלה. אפילו באותם המקרים בהם מופיעה כביכול ירידה טכנית בעת ובעונה אחת עם שברון תרבותי אין לראות בשום אופן את הראשונה כסבת השניה. אין היא אלא תוצאה אחת בתוך שורה של תוצאות אחרות. טכניקה מסוימת — ויהא אפיה אמנותי, מלחמתי או תרבותי — נעזבת לפעמים מכיון שהתרבות בה היתה קשורה נשברה מבפנים. ההסתלקות הימנה סימן היא לחוסר האמונה בערכי אותו עבר בו עלתה והתפתחה. באופן מקביל לגידול שהעמונוהו על שורת תגובות מוצלחות לתביעות פנים, על דינמיקה מתמדת דרכה מעצבת החברה את פרצופה, כן מעמיד המחבר אף את השברון על גורמי פנים. כחות חוץ יכולים להאיץ או להאט את התהליך, אך שרשו בחברה עצמה ולא מחוצה לה.

כדי להסביר שבר פנימי זה בגינו מתחילה חברה יורדת והולכת עלינו להעמיק במקצת בתורת החקוי. בו — בחקוי — ראינו את שורש גידולה ההרמוני של חברה ובו נראה עתה את סבת שברונה. לשם הסברת הדברים מעלה טוינבי לפנינו אותה תורה „אורגנית“ ישנה על החברה שמימי אפלטון עד ימינו לא פסקו מלחזור עליה בצורה זו או אחרת. החברה „אורגנית“ היא הפועל ע"פ המתכנן נת של הגוף האנושי. בחברה, כמו בגוף האדם, קיים מיעוט יוצר שלא זה בלבד שמספק הוא את הערכים החיצוניים של חיי חברה, אלא הוא מעצב בכח יצירתו אף את מחשבור תיהם ורגשותיהם של בניהאבריה. אין לך מפעל יצירה — ויהא זה בשטח הדת, המדע והטכניקה — שלא יהא פרי רוחם היוצרת של יחידים מחוננים. אך מצד שני אין גם דרך אחרת להפך ערכי יצירה אלה למטבעות עובר לסוחר אלא ע"י החקוי, כלומר: החברה לא

כלכלי או חברתי שוה, אלא תודעת קפוח כללי, תודעת ההרחקות מלב לבנה של החברה לתחומי הגבול שלה; ההרגשה שהם בבחינת בניס חורגים של החברה. תחת לחצו הגובר והולך של המיעוט השליט גתבע הפרולטריון לתגובה יוצרת, ותוצאתה של זו היא לידתה של דת עליונה המביאה ערכי חקוי חדשים לחברה שהתרוקנה מערכי העכר והירייה תועה ללא דרך ומטרה.

הפרולטריון החיצוני, כפי שכבר הערנו, מוגדר הגדרה גיאוגרפית. על גבולות החברה הגוססת הוא עולה וכד בכו עם השנויים המתחוללים בה עובר אף הוא תהליך של התגברות וליכוד. תהלתו כעכד נרצע השואף לעשות כמעשי רבו: לחקותו בלבוש, כלשון ובארמי חיים. אולם תקופת-חקוי זו גמשיכת רק כל זמן שהחברה התרבותית היא חברה יוצרת שקסם וכח מפתח בה ובערכיה. כרצע שאלה מגיעים לקצם חלה גם תמורה בפרולטריון החיצוני, לאט, לאט הוא משליך מעליו את סימני הכניעה והטשטוש ואת מקומם תופסת תודעת חשיבות והרגשת כבוד עצמי. הפרולטריון החיצוני מתגלה בדרגת סוף זו במהלומות המחץ שהוא מנחית על ראש החברה השוקעת. תחת כוחן ההורס מצטנף המיעוט השולט ונסוג, ותוך כדי נסיגה הוא קולט לתוך גופו החברתי המתפורר חלק מהפרולטריון ומערכיו.

מיעוט שולט, פרולטריון פנימי וחיצוני — אלה הם שלשת היסודות מהם מורכבת חברה מתפוררת. מדינה אוניברסלית, דת אוניברסלית ופילוסופיה אחדותית — יצירותיה העליונות.

לגוסחת ירידה זו, השאובה רובה ככולה מתולדותיו של העולם ההלני במובנו הרחב, יוצא טוינבי לחפש אף אסמכתא בתרבות המערב, אך תוצאות החפוש הזעומות אין כמוהן לעדות מה חלשה היא המסגרת ותסרת ערך כבטים עיוני בעל תוקף כללי.

נסיון לכפות על ההמונים בכח הורדע להמשיך בחקוי של צורות חיים, התנהגות, רגש ומחשבה שאבד עליהן כלה ושאינן להם עוד כל מקום בסדר הדברים החדש, בקיצור: חברה נשכרת כשהמיעוט היוצר מתכחש ללקתו של כלל הדינמיות הבלתי פוסקת בהיסטוריה, ומתוך תאות השלטון הוא רוצה להקפיא מצבים חברתיים מסוימים ולבלם את כחות היצירה החדשים.

באים אנו לשלב הרביעי במחקר והוא השלב האחרון בחייה של תרבות — תקופת ההתפוררות והירידה. נתוחה של הירידה נעשה מתוך שתי נקודות-ראות: מנקודת-ראות חברתית-פוליטית ומנקודת-ראות פסיכולוגית. חברה מתפוררת מהי? הריה חברה שנקרעה מבפנים ואברה את פרצופה ההרמוני המוגדר. מסגרת החוקיות הפורמלית של תבדי עה ותגובה ממשיכה בשלטונה הצורני כבתקופת הגידול, אולם התגובות אינן מסלקות עוד את התביעות. חסרות אונים הן להתעלות למאמץ יצירה פותר. המיעוט היוצר שבתקופת הגידול היה — הודות לכחות היצירה — יוצר ההרמוניה בחברה, הופך עתה ליוצר המתחים והיגודים. כל כחות היצירה במ קסם את ההמונים בעכר מדלדלים ותשים. רק בשדה פעולה אחד, והוא שדה היחסים הפוליטיים, זוכה הוא עוד להביא פירות של ממש לעולם, והוא המדינה האוניברסלית. אולם אף ימיה של זו ספורים הם. מדינה אוניברסלית זו הבנויה על שלטון התרוב והכח ולא על הפיתוי והקסם מן ההכרח שתהא נושאת בחובה מימי לידתה הראשונים את גרעיני המות. החברה, שאותה היא משמשת בתור מסגרת פוליטית, חברה קרועה ומפוצלת היא מבפנים; על יד המיעוט השולט, או יותר נכון גודו, מוקרים כעת שני גושי כח חדשים שטוינבי מציגם כפרולטריון פנימי וחיצוני. הגדרתו של הראשון חברתית היא ושל השני גיאוגרפית. הפרולטריון הפנימי מרכיב סביבו את כל כוחות האופוזיציה שבתוך התברה, והחיצוני — את אלה שמחוזה לה. מה שמאחד בני אופוזיציה זו לגוף אחד אינה השותפות שבגורל

את גולת הכותרת של פילוסופית ההיסטוריה לטוינבי מהוה החלק השני במשנה הירידה, והוא מעין נספח פסיכולוגי בשם „קרע בנפש“, בו מנתה המהבר בכשיון ארכי-

כפי שנחברר מהרצאת השיטה ובחינתה שלמה והדוקה יותר היא תורת הירידה מוֹ של הגידול. ממשנה הירידה יצאנו וכידינו רקמת חוקים ענפה על פיה נסינו להסביר לא רק את תופעות החברה אלא אף את תופעות הנפש, ואילו מתורת הגידול יצאנו וכידינו אך עיקרון צורני ללא כל תכן איכותי. הכול זה אינו מקרי ויסודו בהשקפה הבלתי דוגמית של טוינבי על בעיות החברה ומהותה. כללה הראשון והעיקרי של השקפה זו הוא כלל היצירה שיסודו באמונה העמוקה בכחם היוצר והמחדש של היחידים. כל זמן שהנך מחזיק בכלל זה מן ההכרח שתותר על האפשרות של תורת גידול. תורה פירושה הצבת גבולין וקביעת חוקים, אך אלה לא יתכנו בעוד מעינות היצירה שוקקים והומים משפע כוחותיהם. הצורות השונות בהן מתגלית רוחו היוצרת של האדם אין גבול וקצבה להן. רק לאחר שמעינות אלה מתחילים דוללים והולכים היכולת בידך להציב חוקים וכללים. אין חוק ליצירה, אך יש ויש למות. יום, יום פגולפה היפה טוה את טויה ע"פ דוגמה חדשה, אך לילה לילה היתה מתירה אותו בנוסח אחר. חברה מתפוררת היא חברה בה הגיעה הפעילות האנושית לסטנדרדיוציה ולכן נגזרת היא להתפס בתחומי שיטה עיונית, אך לא כן הדין עם חברה יוצרת.

תורת הגידול של טוינבי שני צדדים בה: שלילי וחיוני, ושניהם מעידים על תפיסה מפוכחת מתקדמת של תהליכי ההיסטוריה. את לקחה השלילי היא שואבת מכשלונם הגמור של כל הנסיונות המספיקים-ביולוגיים בהסבר ההיסטוריה ואת לקחה החיובי — מן ההסתכלות החודרת במסכת הבעיות החברתיות-כלכליות המזדקרות בכל חריפותן בחברה החדשה שלנו.

לחשבון השלילה יש לזקף את התנערותו הגמורה של טוינבי מכל התורות שנסו ליחס לחברה איזו מהות עליונה, מעין בגין-על בעל ישות מספיקית או ביולוגית הנמצא מתוך ליחידים, והגדרתה „כתחום יחסי" בלבד. לחשבון החיובי יש לזקף את הנוסחה הצורנית של הגידול עצמה. חוקי גידולה וירידתה של

סקטוני מפתיע את נפש היחיד והכלל בתקופת הירידה.

אין לך פרק בו מתגלה טוינבי בכל עוצם כוחו הבונה, במלא תנופתו הממוגנת והמרבי בה כבפרקי סיום אלה, אך יחד עם זה אין כמוהם לעזות ברורה ומשכנעת בדבר מקורות יניקתה של כל השיטה וביסוסה העובדתי המוגבל. כל מסכת ירידה זו, על עשרה ושפע חמרה, אינה אלא הפשטה הגיונית והכללה עיונית של צורך עובדות קטן השאוב רובו ככלו מתחומה של התרבות ההלנית במובנה הרחב. כחיים הפוליטיים והחברתיים של עולם זה מצא טוינבי את אבני הבניין למסגרתו החיצונית: את המדינה האוניברסלית פרי המיעוט השולט, ואת הפרולטריון הפנימי והחיצוני, וביצירתו הרוחנית העשירה בתחום הפילוסופיה, הדת והאמנות מצא את הגתונים מתוכם ועל פיהם בנה את האגליזיה הפסיכר-לוגית-פנימית.

לא כאן המקום להכנס לעביה של בקורת קפדנית שבכחה לנעוץ כמעט כל הנחה והנחה של המחבר. דיינו באם נעיר אך על העקרון העיוני הכללי המונח ביסודה של פילוסופיה הירידה והנראה כסותר את כל יסודות שיטתו, כונתנו לזיקת הגומלין ההדוקה שהמחבר מניח בין מסגרות סוציולוגיות מסוימות לבין אפיין של תופעות הרוח בכל תחומיה של התרבות. אותו טוינבי, שבמהלך החקירה נראה היה להיות אויבו המושבע של המטריאליזם ההיסטורי ותסידה המובהק של התורה הטוענת לפרימט הרוח בהתרחשות האנושית, הופך בפרקי סיום אלה את הקערה על פיה ומחזיר העטרה לתפיסה המרכסיסטית. לא זה בלבד שהתפוררותה של תרבות מועמדת בחשבון סופי על התפוררות המסגרת החברתית-כלכלית, אלא שבה בהתמוטטותה של מסגרת זו, עלינו לחפש, לדעת המחבר, אחר שרשיה של הפילוסופיה, הדת, האמנות, ההשקפות הפוליטיות והחברתיות המיוחדות לחברה יורדת. להסמין את עליתו של המוגר תיאומוס ושל הפילוסופיה האחרותית למדינה האוניברסלית, למשל, אינו אלא להחזירו לזרועותיו של דטרמיניזם חמרני הדוק.

שלנו כלה או באחוי קרעים ובהטלאת טלאים, כלומר: בסגולם של ערכים ישנים, שהיו פרי תנאים אחרים, למסגרת חברתית ורוחנית שאין להם עוד מקום בה. עלינו ללמד לשכח ולהשתחרר מצורות חיים ואפני מחשבה שאבר עלימו כלה. למען נוכל להמשיך ולגדל עלינו לשמר תמיד על רענונתם וחיוניותם של כחות יצירחנו. תהינה בעיות ההוה, שלא תפסקנה לעולם לעלות לפנינו, מוצאות את מלאי כחות לנפש שלנו פתוח לקראתן בתגובות יוצרות חדשות.

יצחק ברזילי

חברה אינם מחוצה לה. בה הם, ביחידים המרכיבים אותה. אין לך עיקרון גידול אחר מהגידול עצמו, מכלל התנועה המתמדת. לאו חמור אחד מטיל עלינו הלקח ההיסטורי, והוא, בנסוחו הקולע של טוינבי — לאו האלילות. אלילות פירושה הערצת מוצרי הרוח במקום הרוח עצמו. ברגע שאנו נתפסים להערצה עזרת — וכל הערצה תוצאתה קפאון והפסקת הגידול — של אותם הפירות שאנו בעצמנו הבאנו לעולם בתחום היחסים החברתיים, הפרטיים או הרוחניים איננו מוכשרים עוד להזדקרות יוצרת חפשית קדימה. כל האגרדיה

הערות לשיטת־בקורת על „הקראים“

היה . . . הנטיה הבולטת לפירודים ופילוגים בדח" (עמ' 193 של ספרי „הקראים“ בתרגום העברי של ד"ר אפרים שמואלי; במקור, בייריש, עמ' 246).

ברם עיקר הטענה של המבקר היא הטענה השניה: הוא גמר בדעתו שהמחבר „אינו בן בית בספרות של אותה התקופה שהוא דן בה“, וש„אינו לא תלמודי ולא מומחה לספרות ולתולדות הערבית“.

התקפת דופן זה של המבקר ראויה היא לתשומת לב. במחקרי דגתי רק בבעיית תנועת הקראים ולא קיבלתי על עצמי פתרון שאלות התלמוד ותקופת התלמוד. אם אני לא התעסקתי באצטלא דרבנן, איזה טעם יש להחזיק אותי כעין כפרן לאותה אצטלא? כמו כן לא התעסקתי באצטלא של מומחה לספרות ותולדות הערבים, אף על פי שעיינתי באותה הספרות עד כמה שהיא נוגעת לעניני, ענין הקראים. המוציא מחברו עליו הראיה והמבקר לא ניסה להביא אפילו רמז של ראיה שטעיתי במה שהבאתי מן הספרות הערבית הן במקור, הן בתרגום. כל הטענה של המבקר בענין זה היא בבחינת „אגב גררא נסבה“ וזהו כל הביסוס גם של ההכללה שלו על „ספרות אותה התקופה“, שהיא בגידון זה ספרות הקראית עצמה. „ראיות“, כביכול, מביא המבקר רק בענין התלמוד. ננתח נא את ה„ראיות“ של ד"ר רוזנטאל לזה שנכשלת

בתורת ד' (שבט, תש"ט) של ה„בצרון“ בתפרסמה בכותרת „התנועה הקראית בהצרה חדשה“ בקורת על ספרי „הקראים“ על ידי ד"ר יהודה רוזנטאל.

בנוהג שבועולם אין משיבין על דברי בקורת וגם אני לא באתי בזה לענות על הריצניזיה שזיכני בה הד"ר רוזנטאל אפילו כדי לסתור את טענותיו, שלדעתי אין בהן ממש. אולם חושב אני לא רק לנכון וראוי אלא גם לחובה לעצמי להעיר את לב הקוראים על שיטת־הבקורת היוצאת מגדר הרגיל, שהשיטת־מש בה המבקר הניל.

את הערעור של ד"ר רוזנטאל על ההנחה שלי, שתורת הקראים לא הושפעה ע"י האיש לאם לא בכללה ולא בפרטיה, מניח אני למומי חיס לשפוט. אמנם גם בענין זה כדאי לעמוד על הדרך האפיונית של פולמוס המבקר: את המחקר המפורסם של המנוח ד"ר ישראל פרידלנדר על השיעיים והכתות בישראל מביא המבקר כתנא דמסייע לו. תמיהני אם באמת נעלם מן המבקר הפרק הששי בספרי שסיימתי דוקא בדברי י. פרידלנדר (מסקנא וסיכום הניתוח שלי). ואלו הם דבריו של ד"ר פרידלנדר המובאים על ידי שם:

„ — — — התבדלות הקראים מקהל עדת ישראל היא תנועה יהודית פנימית; דבר לא קבלה מן העולם התיצוני (שאינו יהודי) פרט לרוח הכללית של התקופה, שסימנה המובהק

בהערותי למצוות ענן עמדותי על ההופעה בכלליותה, שהרבה דינים של הקראים היו בעצם רק התחדשות של הלכות ישנות ודעות מיעוטיות, שהוזכרו בתלמוד (השוה בספרי עמ' 220 הערה 101, עמ' 221, הערה 104). אמנם את הדין של התלמוד על היתר הנשים לשחוט הזכרתי בהערה, מפני שהוא הלכה מפירשת במשנה. לא בזה הצטיינו הקראים שהידשו הלכות שבדו מלבם אלא בזה, שנקטו דוקא הלכות מסוימות בתלמוד שהתאימו לשיטתם. ובנידון היחס של הקראים לאשה אין ספק, שהיתר לנשים למול אינו אקראי בעלמא אלא סימן של מגמה מסוימת, כדיני גט, דיני ירושה וכו'.

המבקר מערער שהזכרתי מעשר עניים כדין מ"מי המשנה" ועל "היה לקרוא את התקופה תקופת הבית השני", היות שזכר כבר אצל יוסף בן מתתיהו. העירער הזה אין בו אפילו משום דיקדוקי עניות אלא הוא סתם חלית בוקי סרוקי: אם מיד במשפט הבא אחר המשפט המעורער כתבתי: "אחר חורבן הבית עוד הוסיפו רבים לקיים את דין המעשר..." ברור ממילא, שבביטוי במשפט הקודם, תקופת המשנה, כונתי לתקופה שלפני החורבן, שהיא תקופת יוסף בן מתתיהו. זאת ועוד אחרת. את ספרו של רב על "ההלכה הקראית" קראתי גם אני, והבאתי בספרי בשמו הרבה מדעותי, כסיוע לדברי, והלא רב הוא המזכיר בשם א. גיגר את המקורות — הנזכרים ע"י ד"ר רוזנטאל, כראיה שמעשר עניים נהג עוד בימי הבית השני — ספר טוביה וקדמוניות היהודים".

הראיה האחרונה של המבקר היא ממה שהסברתי את תקנת אושא. המבוכו אל יבזזו יותר מן החומש "כתקנה נגד הפרזה במעשר עני ובגתנית צדקה בכלל", בשעה שעל פי נוסחת הירושלמי ("שהיא אדם מפריש חומש מגכסיו למצוה") מוכח לדעתו כי התקנה היא לחיוב, להפריש חומש, ולא לשלילה, להגביל. כנראה נעלם מן המבקר שבירושלמי כמו בבבלי מובא בקשר עם התקנה הזאת המעשה ברי' יישוב ש. עמד והחליק את כל גכסיו לעניים, צדקו לכן המפרשים לירושלמי כפני משה המבארים

במה שהבאתי — וגם במה שלא הבאתי — מן התלמוד:

מכיון שהבאתי במרכאות כפולות את הביטוי "מעשה צדוקין" במאמר רב הונא על ירושת בת עם בת הבן (בבא בתרא קט"ו, ע"ב), מדויק המבקר שלא הבינותי את הביטוי, מהי הראיה? האם המרכאות הכפולות הן ראיה שלא ידעתי, כי זאת באמת היתה דעת הצדוקים? במרכאות כפולות השתמשתי, מפני שהבאתי את הביטוי בלשון המקור, כנהוג בציטטות וכמו שנהגתי בהרבה מקומות בנוף ספרי. המבקר ביקש כאן חשבוניות רבים ולאמתו של דבר בעצמו נכשל, חשד ולקה בגופו: בניגוד לדברי מחליט המבקר "שבאמת דעת הצדוקים היתה שהבת יורשת עם הבן". על יסוד סילוף כזה אפשר לטעון דוקא על המבקר, כי לא קרא גוף התלמוד, לא שם ולא במקומות המקבילים. כידוע, הצדוקים מעולם לא נחלקו בדין ירושת הבת עם הבן, הם נחלקו רק בענין ירושת הבת עם בת הבן. אלא מאי? ראוי הוא ללמד זכות על המבקר, שידע את הגמרא, אלא שנכשל בפליטת הקולמוס ברידא ואגב ריהטא השמיט את המלה "בת". אם כן מדוע לא עלה על דעתו של ד"ר רוזנטאל שגם ממני לא נעלמה הלכה שהיא ירושה לפי עדות עצמו "אפילו לבר בי רב דחד יומא" כי נשים פטורות ממצות שהזמן גרמא ולא להפך, אלא שאירע כאן שיבוש: הושמטה כאן מלה אחת ("אחזק" בידיד) ! ועוד לפני שנתפרסמה "תגלית" המבקר תיקנתי את השיבוש במהדורה העברית (ראה שם, עמ' 56: חוץ ממצות עשה שהזמן גרמא). הראיה השלישית של המבקר על כשלוני בתלמוד היא שחשבתי לבנימין נהוגי ליברליזם במה שפסק, כי אשה מותרת למול, בשעה שגם התלמוד מביא דעה כזאת בשם ר' יוחנן (עבודה זרה כ"ז, ע"א). אמת היא, כי בתלמוד מובאה הרעה הזאת בשם ר' יוחנן, ויש גם פוסקים כהר"ף והרמב"ם (הלכות מילה פרק שני) שפסקו כדעת ר' יוחנן (בניגוד לזה היא דעת התוספות בגמרא שם, שההלכה כרב). אלא שלא בכל מקום שהבאתי דין קראים שנמצא בתלמוד כדעת מיעוט, חשבתי לצורך להעיר את הקורא על ההקבלה הזאת.

עם הקראים בשעה שעל עצמו הוא מעיד שהוא „מזדהה עם רוב העם ועם הטובים שבמנהיגיו של התקופה ההיא“ וכו'. ולא נצנץ אפילו במוחו רעיון, שאפשר לחוקר היסטורי שלא יזדהה עם שום צד מן הצדדים הלוחמים, אלא הוא מגלה טיב המחלוקת באופן אובייקטיבי. כמובן לא הבין, כנראה, ד"ר רוזנטאל, שאפשר שיהיה במציאות היסטוריון הכותב את ההיסטוריה של המחלוקת בין בעלי-הריפורמה והאדוקים במאה הי"ט, שבעצמו איננו לא מבעלי הריפורמה ולא מן האורתודוקסיה, ובכל זאת הוא יהודי לאומי, „הממשיך — לפי בטויו של המבקר — את הדרך היסטורית של היהדות“. חושש אני שכל עצם קריאת ספרי ע"י המבקר ד"ר רוזנטאל עלתה לו לתוהו: אני כל כולי לא באתי אלא להוציא את הבעיה ההיסטורית החמורה של הקראים מידי האפור לוגיטיקה, הנושנה, והמקלקלת את השורה. קפץ המבקר שלי וקנא את קנאת האפולוגי טיקה. אם זהו החידוש שבבקורתו, מסופקני אם סופה „להגדיל תורה ולהאדירה“.

ד"ר רפאל מאהלר

את תקנת אושא לשלילה („ולא יותר“). ר' אייזיק הירש חייס ב„דור דור ודורשיו“ (כרך ב' עמ' 146) מביא את המעשה בר' יישוב דוקא כגורם שהגיע את הבית דין באושא לגמור את ההלכה (גם בגוסס הירושלמי!) נגד „תורת המשיחיים“ שלו. על עירעורים כאלה של המבקר נאמר: בא ללמד ונמצא למד . . .

אלה הם הפרטים של המבקר כראיות לכלל שנשלתי „בהרבה טעויות“ בהבנת התלמוד. טיב ה„ראיות“ מוכיח בעליל, שלמרות איומו של המבקר, שהוא מביא „רק קומץ“ מטעוירי, תי, הוא לא החזיק חס וחלילה בשיטה הצנועה של תנא ושייר אלא במדה של כלל ופרט, וגם זה עלה לו ביגיעה רבה של מעייל פילא בקופא דמחטא. ממילא דין הראיות איננו אפילו דין של כלל ופרט כשאין בכלל אלא מה שבפרט: הראיות של ד"ר רוזנטאל מיר סדות כנראה על מדת דרוש מוזרה, מחודשת על ידו, כשאין בפרט מה שבכלל.

המבקר מסיים את דברי בקורתו בסיום מעין „ואתם הדבקים . . .“, לי הוא מיחס הוזהות

שואת ישראל ולקחה

עבר, בני אברהם העברי: ישראל מעבר מזה ואומות העולם מעבר מזה לפי היקפה, תוקפה ומוראותיה, לא היתה כשואה זו לישראל בימי גלותו הארוכים. מה פשרה ומה לקחה? מבין הספרים על השואה בולט ספרו של משה פראגר בנסיונו לסכם ראשי דברים, והוא תרומה חשובה להבנת החזיון הנורא (*). החיבור שקט מלבר, מעשה היסטוריון, המצריך עובדה לעובדה, המגולל יריעה רחבה: הרקע הסוציאלי והרוחני, מיתוס האנטישמיות, השי תלטות היצרים בקרב האומה הפושעת, המער כה הנאצית נגד הגזרות, רעיון השמדת

(*) משה פראגר, חורבן ישראל באירופה. פרקטיסכוס. בצירוף ילקוט בן ס"ט תעודות ומסמכים וחי תצלומים. הוצאת הקבוצ המאוחד, תל-אביב תש"ח.

רוב הדברים על השואה, דברי עדות, חזירות וספרים, בין שנכתבו בידי הניצולים, פליטי הגזירות, ובין שנכתבו בידי מתבוננים, בשעת המעשה ולאחר המעשה, מבני ברית ומשאינם בני ברית, רוב הספרות המועזעת הזאת היא כל עצמה מהוממת, מוכת כאב ויגון, רב כוחה להסעיר את הלבבות עד השתין, לפרפרנו מבשר ועד תחתיות הנשמה, אבל מועט כוחה ללמד בינה בעתים, לסלק את מבוכת המוח ולחשב את חשבוננו הגדול עם אומות העולם תשבון מסכם, ולו רק תשבון ראשון לפי שעה. שהרי תבערה איומה זו אינה ענין של מסכוך בין יהודים ובין משטר מדינה מסוים, אלא כל עיקרו תולדת משבר מחריד ביחסים שבינינו ובין העולם „הנאור“ כולו. לאחר דורות של קורבה תורנו להיות בני

אינם מסתפקים עוד בשלילת הזכויות האנושיות האלמנטאריות מבני הגזע היהודי, אלא הם מוציאים עכשיו לפועל את מנימתו של היסלר, שחזרה וגשנתה בפיו כמה פעמים, להשמיד את עם היהודים באירופה. אבל כל עיקר תפקידם של משתתפי הוועידה — מוכיח המחבר — היה לעכב כל מעשה הצלה נועז. „עוד מראשית הוועידה — נאמר בהודעה רשמית, שנתפרסמה בסופה — ברור היה, כי כל הצעה והמלצה, שיש ביד המשתתפות להגיש לממשלותיהן יש הכרח לבחון אותן, אם המלצה זו או אחרת לא יהיה בה משום פגיעה והתערבות במאמץ המלחמה של הארצות המאוחדות, או גם משום עיכוב והשהיה למאמץ זה.“ בסופו של דבר נחברר למשתתפי הוועידה, שאכן יש במעשה של הצלת היהודים „משום פגיעה והתערבות במאמץ המלחמה של האומות המאוחדות“.

המחבר מנתח את חלקה של אנגליה בעמידה על דמנו, את גזירת הספר הלבן ואת תוצאותיה, — ומראה בעליל, כיצד טשטשו המדינות המנצחות את האסון היהודי, עד שמיידאנק, אושווינצ'ים וברגן-בלזן הן עד היום בלא מצבה יהודית. ההתכחשות לטראגדיה היהודית נעשתה שיטה והיא נתבלטה גם כשניגשו בעלי הברית לרשום ולסכם את פשעי המלחמה של הנאצים.

הדבר השני המופס את כל הגיגיו ומשעב־דם למחשבה נוגה אחת הוא מיאור תגובת היהודים במלחמה על זכויות, אבל לא על עברי פי פחת, ובפחת עצמה. כיצד לבאר אשלייה איומה זו, אפילו על סף המשרפות, כי הדבר לא ייתכן? המחבר מנסה לבאר: היהודים הורגלו לחשוב, שאנטישמיות ענינה קיפוח זכויות, נטילת זכויות אבל לא השמדת הגוף, והם החליפו את חכנית ההשמדה של אותו רשע בחכנית אנטישמית. מלומדים היו היהודים במלחמה על זכויות, אבל לא על עצם החיים. אף בניטאוא, גייסה וריכוזה היה דות את כל כוחותיה להגנה על עמדות הקיום הפיסי והרוחני, כילתה את כוחותיה להדוף את כל ההתקפות, שנראו לה כקרבות הברעה, ושלאמיתו של הדבר היו מתוכננים על ידי התוקף הנאצי קרבות מעייפים לפני בוא

היהודים ודרכי התעמולה להשמדה. אבל מלגו הוא כתב מחאה וזעקת שבר, ובעיקר „אני מאשים“, כתב קטרוג קשה, נוקב עד התהוֹמות: לא באותו רשע ובעמו בלבד תלוי הקולר אלא בכל העמים ה„נאורים“, ובמידה מסוימת — אף בנו.

על ג' דברים ראוי לעמוד ביחוד: שניים מהם הובלטו בספר והשלישי אפילו לא נזכר. פרשת הרדיפות והגזירות, שלב אחר שלב, עד ההשמדה הגמורה, סופרה לא פעם, ובה אין המחבר מחדש הרבה, אף כי יש ענין רב בהבלטת הטכניקה של התעמולה להשמדה, בהכרזות ובהכלעות, באיומים ובשתיקה, ובעיקר בהתאמת המעשים לתגובות מעצמות העולם. המחבר מוכיח במופתים חותכים, מדברי הנאצים, אנשי המעשה ואנשי „הרוח“, שתכנית ההשמדה עובדה לכל פרטיה זמן רב לפני המעשה, ועיקריה נתפרסמו עוד בשנת 1931. ההוצאה לפועל תלויה היתה בשני גורמים: במידת התחשבותה של גרמניה בעולם הנאור ובמידת התחשבותה של אותו עולם בגורל היהודים.

חידוש גדול אני מוצא בניתוח פרטי היחסים בין מעצמות העולם לבין מיליוני היהודים, שגורלם ניתן בידי הנאצים. הפרטים מצטרפים לתמונה מקיפה וכמעט שלימה: מידות ההתענינות ומידות האדישות, הדיבורים והמעשים, הנסיונות והכשלונות, הסרוב לעזור, קריאות המצפון הבודדות והחלושות והשמקת המצפון הרשמית והרמקולית. זהו הדבר הראשון, המרתק אותנו ביותר. כללו של הדבר ידוע לנו מה ידוע: המעצמות עמדו מנגה, השתדלו שלא להזכיר את מלחמת ההשמדה של הרשע־ים בעם היהודי, אף כי סכל הציבור היהודי לא נעלם מהן כל עיקר, וכשהאסון בכל היקפו נודע לציבורי העמים, לא נעשה מאומה כדי להציל את שארית הפליטה. אבל כאן תוארו ונתבאר הפרטים מאוויאן ועד ברמודה, נסיר נות השוא של הצלה, ההסחאות למעשי הצלה, ההתחסדות, שטטוש הדחיפות שבבעיה כולה, הגה, למשל, ועידת ברמודה באפריל שנת 1943. יומיה, קברניטי בריטניה וארצות הברית, ידעו היטב, כי „שלטונות הגרמנים

מיליוני היהודים נשרפו ונהרגו על חטא חול-
שתם של היהודים בכל העולם כולו. אלה
שלא נתפסו על ידי הצוררים גילו רפיון נפש
ואזלת יד, וידיהם שותקו רק מתוך כלימת
החולשה, מתוך הכרת אפס האונים. יהדות
העולם היתה משותקת למעשה ולהוציא לא
יכלה.

כללו של הלקח: «עם רפה אונים במוכן
הפיסי אין לו זכות קיום ביולוגית; עם גטולי
מגן, אשר כלי זינו להגנת עצמו אינם בידיו,
אין לו לצפות לשום עזרה מאחרים; עם קל
דעת, אשר שם את מבטחו בחישובים מצפוי-
ניים-מוסריים של האנושות ושל העולם —
מאבד את עצמו לדעת». אין לכסוח בהצהרות
ובחקיקי שויון ומגן, ביחסי שכנות ובקשרי
גורל לשכנים. הגלות אוכלת את בניה. רק
מהפכה גמורה בתולדות העם עשויה להציל
מאימת הכליה: מן ההיקף אל המרכז, מן
הפיזור אל אחדות העם במדינתו.

הרבר השלישי, והוא לא נפקד ולא נזכר,
הוא חלקה של רוסיה בשואה ובמעשה ההצלה.
רובה של הספרות על אותו נושא מתעלם
מכך. על פי רוב מסתפקים בדברי הווידיה
לרוסיה, שהצילה את שארית הפליטה מכליה
גמורה וזוקפים מעשה זה על חשבון זכויותיה
הגדולות, כאילו לא עשתה אלא דבר מוכן
מעצמו, כשכבשה את שטחי האויב ונהגה
באסירים ובפליטים היהודים מנהג אנשים.
אבל מה עשתה רוסיה לטובת היהודים בחקר-
פת השואה, אפילו לטובת יהודי ארצה? בודאי
היא סייעה למגר את שלטון ההשמדה, אבל
דבר זה אינו דין שיוקף לה לזכותה בחשבון
גנו כאן. הדברים ארוכים ומרובים, או כמו
שנוהגים לאמור אצלנו, «עדינים», וטרם נמצא
חוקר שיטפל בהם בראוי, בלא משוא פנים.
כמאת עמוד הוקדשו בספר זה לתעודות
ומסמכים, שעליהם נשען המחבר.

ד"ר אפרים שמואלי

המהלומה הסופית והמכרעת. דבר אחר,
והוא האכזרי ביותר: המיליונים, שצעדו
בסך צעידה אילמת ומטומטמת לקראת המות,
הגיעו לידי התמוטטות מערכי הנפש, כי
המהלומה באה בדרגע. «אותם ההמונים אסירי
רי הגיטו ומחנות השעבוד, אשר יצר הקיום
השתלה בהם בכל עוזו, נתפסו בבת אחת
לפסיכוזה של מיאוס בחיים, גמנעו מכל
מאבק וגמנעו כניעה אילמת לגורל». האמונה
בהיותו המוסרית של האדם באשר הוא אדם
נגזרה מלבם בבת אחת וגראתה להם כטעותה
של ההיסטוריה היהודית. אף המחבר עצמו,
דומני, נתפס למחשבה זו, שתורת המוסר היהודי
זית היא «הטעות הטראגית» של תולדותינו.
דבר זה בודאי צריך ביאור ותיאור נוספים.
כאן אתה מוצא הכללה נועזת, המבארת סתום
בשאינו מפורש, המיליונים שידעו ללחום רק
למען צורות החיים לא ידעו ללחום למען
החיים עצמם, קבלו בכניעה את מיתתם, והכל
בגלל האמונה בויקתו המוסרית של האדם
מישראל, בגלל האמונה בשלטון המשפט ובנצח
חן הצדק? אתמהא! העובדה היא, כנראה,
עוברת, ועליה אין חולקים: כניעה גמורה,
מפולת מוסרית ונפשית. «הצצה לתוך אופל
התהומות ובאופל זה שוקע הכל, הכל שוקעת
תפארת האדם, שוקע צלם האדם, שוקעת
האמונה באדם, שוקע הבטחון בתכלית המוסר,
בתכלית החיים, שוקע גאון האנושות ושוקעת
האנושות עצמה. העולם כולו שוקע.
יסודות הבריאה שוקעים. המכול בא ומציף
הכל, הכל. קץ העולם, קץ כל בשר, קץ כל
הקצים». זאת היתה, כנראה, הרגשת רבים,
להחתנו, אבל ההסבר עדיין אינו מניח את
הדעת.

בבהירות אכזרית מסיק המחבר את תמצית
לקחה של השואה: אין ליהודים בסיס חיים
בגלויות, אפשר לעשות כלה באומה שלימה.
העם היהודי רפיונו עולה לו בקיומו הביולוגי,
ואין בני האומות הנאורות עומדות להגן עליו.

מסע בארץ הקדם

„פעולתו חוללה מהפכה גמורה בחייהם הרוחניים של יהודי בוכארה. עד בואו היו יהודי בוכארה מתפללים בנוסח יהודי פרס, שנשתבחה ביניהם מפי יהודי פרס עצמם, המבוסס על סידור רב סעדיה גאון, וקבלה היתה בידם שהם מצאצאי עשרת השבטים. ר' יוסף ממאן אמר להם שהם יהודים ספרדים מצאצאי גולי ספרד, הנהיג ביניהם את נוסח התפלה של יהודי ספרד והביא להם סידורי-תפלה מדפוס ליוורנו כדי להפיץ את הנוסח הזה. מבחינת האמת ההיסטורית גרם השליח נזק בזה, ואולול נמצא במקרה סי' דורה-תפלה בנוסח פרס בכתביד על ידי החכם האספן א. נ. אולר מלונדון, היה מנהג זה יורד לתהום הנשיה. אפשר שטעה ר' יוסף ממאן וסבור היה באמת שיהודי בוכארה הם מצאצאי גולי ספרד, אבל אפשר גם כן שהוא עצמו ידע את האמת אלא התכוון ביוזעים להפיץ ביניהם מנהג ספרד כדי לקשרם אל אחיהם שבשאר התפוצות. על כל פנים הצליח שליח זה להציל את שארית הפליטה של יהודי בוכארה, השפיע עליהם השפעה עצומה ונעשה למנהיגם הרוחני.“

עוד פרק חשוב בתולדות יהודי פרס מקבל הארה ע"י אפרים גיימרק, והוא — ראשית דת הבהאיסם. יערי מעיר שתאור הנוסע הוא שחזי ומטעה ומסמן כמקור מעמיק יותר את ספרו של גולדציהר („פארלעזונגען איבער דען איסלאם“). רבים מהמבקרים בנן הפרסי הגדול „אל בגי“, סמוך לעיר עכו ומסתכלים בקברו של בהאי אונא מיסד כת הבהאיסם, לא יעלו על דתם שעל ידי אמונה חרשה זו שקמה רק במאה הקודמת, נדחו יהודים פרסיים לאלפים אל השמד. אמונה זו המתנגדת לקנאות השיעית תכלית שנאה, משכה מחמת ליבר-ליותה את היהודים ששאפו לשיחרור מעול דת השלטת, כשם שרבים מיהודי פורטוגל ומאנוסי ספרד נמשכו לפני ארבע מאות שנה אחרי הכנסיה הפרוטסטנטית שנלחמה באיני-קוויזיציה. דווקא האופי הפרוטסטנטי של

השם „מסע בארץ הקדם“ הוא שם חביב על כותבי רשמי-מסעות במזרח. כבר בשנת תרמ"ג יצא ספר בשם כזה ע"י אפרים דיינאד בפרסבורג ובו תאר את נסיעותיו במצרים, ארץ-ישראל, סוריה, קני'א, קפריסין; וכעת הוציא אברהם יערי, שהתמחה בשנים האחרונות בהרצאת ספרי-מסעות למזרח, וביחוד לארץ-ישראל, ספר מסעות, שהופיע בשנת תרמ"ט בספר השנה „האסיף“, והמקרה רצה שגם מחברו מתקרי אפרים. — אפרים גיימרק: מסע בארץ הקדם (הוצ' לוינ-אפשטיין ושות' בע"מ, ירושלים, תש"ז).

הספר מביא לנו רשמים ועובדות על היהודים וחייהם בסוריה, ארם-נח"ר, פרס ואסיה המרכזית. יש לציין שבזמן האחרון יצאו שני ספרים „אבק דרכים“, מאת א"י ברנר, גיאוגרף בעל שם ותלמיד-חכם, וגם נתפרסמו בכמה כתבי עת מחקריו של ד"ר י. ה. פישל על פרס וביחוד על אנוסי משה ד („דבר“, „מאזנים“, „תרביץ“, „ציון“, ועוד).

מהספר הנזכר אנו למדים, שאנוסי משהד נקראו על שם מקומם „סדומי“, כי לא רצו לגלות לגויים את שם העיר משהד והשתמשו משום כך בשם מוסווה. רבים מאנוסי משהד באו לא"י מדרך החאג' למיכה שעשו גם כן כדי שלא לעורר חשד אצל המוסלמים. גם את ילדיהם השיאו בינם לבין עצמם כבר בימי נעוריהם, כדי שלא יבואו מוסלמים וירצו להתחתן בהם.

על המעורר של יהדות בוכארה, חכם יוסף ממאן, יהודי מרוקני שבא לשם שמונים שנה לפני בקורו של גיימארק בפרס, מספר המחבר בפרוטרוט; ואברהם יערי, שהקדיש כבר כמה מחקרים לענין השליחים והשליחות מארץ ישראל לגולה, מאריך בדבר הופעתו של רב זה (בהקדמה, פרק ה'): שליחים מא"י לבוכארה:

מלחמה זו נתקברו יהודי פרס לאחיהם שבשאר הארצות על ידי זרם פליטי יהודי פור-לין שנתעכבו בפרס בדרכם מרוסיה לא"י, על ידי הפועלים היהודים מא"י שעבדו כדורם פרץ על חוף המפרץ הפרסי ועל ידי חילים יהודיים מצבאות הברית שחנו בפרס. מספר היהודים בפרס מגיע כיום לחמשים אלף בערך.

הספר שיצא בצורה נאה ועם מפתח ענינים ושמות האנשים והמקומות עלול לשמש גשר גוסף בין הישוב היהודי בארץ ובין נדחי ישראל במזרח.

מאיר פרנקל

אמונה זו, שמקורה באיסלם אלא שנתרחבה, משך את עבדי הגלות. אם גזע שלמשל זהוג היה בדת השיעית חוק ה"סומאה" כלפי היהודים שהיו אסורים במגע המאמינים, ובין את כוח המשיכה של הבהאים. פישל מספר עוד שבמסעו הראשון לפרס דרשו ממנו בעד כוס תה שילינג, כי לא רק בשביל התה שלם אלא גם בשביל הכוס שנטמאה על ידו! שליסי-פרס האחרונים בסלו את חוקי הסומ"א אה עד כמה שירם הגיעה. "לשחיין זכויות הגיעו היהודים רק בימי רצא שאה פהלוי (1925—1941) ועוד יותר אהריו, עם כניסת צבאות הברית לפרס במלחמה הזאת. בימי

ציונים ביבליוגרפיים

לפעם. בחוברת זו המונחת לפנינו (ג'ד) נתפרסמו דברים משל חוקרים מובהקים בשדה הפולקלור וגם משל חובבים שונים — דברים שיש בהם משום ענין והמחולקים לפי המדרגים הללו: "אורח חיים" (כתבות בשערי ספרים, "סדר עבודת השמש דק"ק אופניבר" ועוד); "במעגלי ישוב" (חיפה העברית מלפני חמשים שנה" ועוד); "בעמק הבכא" ("אר" כיון הקהילה בברסלאו — אוד מוצל מאש" ועוד); "בפי העם" (מאובנים בפולקלור הספרדי" ועוד); "שיחות חולין" (מפי ראשו"ר נים" ועוד); "שיר זמר" (פזמון חצות של הסבא משפולה" ועוד); "בניחה וחידוד" (מצחוקה של הוסיאטין" ועוד); "תג לתג" (תוספות, תשובות, הערות); "ביבליור גרפיה". כמורכן באו בחוברת ידיעות על הכינוס הארצי הראשון של חובבי הפולקלור וחוקריו ואספניו בטבריה ועל פעולות החברה ל"דע"עם".

"ידע"עם", במה לפולקלור יהודי בעריכת יוסיטוב לוינסקי. חוברת ג'ד. הוצאת החברה העברית ל"דע"עם. תל-אביב, טבת תש"ט (48 עמ').

החברה העברית ל"דע"עם" ממלאת בארץ ישראל תפקיד חשוב, והוא — מחקר הפולקלור העברי של כל השבטים והעדות בישראל, אוסף-חומר על כל המנהגים, המסורות, שירי העם, הדיאלקטים, ההומור וההזי, שהיו רוחיים בכל תפוצות-ישראל. אין כארץ-ישראל מקום מתאים לשם עבודה ממין זה, כי הלא בארץ נהרכזו קיבוצים יהודיים מכל קצווי העולם, ואפשר למצוא אצלם חומר פולקלוריסטי מגוון. ברם יש להזהר בפעולה זו, כי כל בני-העולים מתערבים ומתמזגים יחד בישוב עלי-ידי החיי גוף הלאומי הכללי, וההזי הישן של ארצות מוצאם הולך ומיטשטש, הולך וגשכת.

לפיכך יש לשבח את החברה ל"דע"עם" בארץ-ישראל על פעולתה החרוצה בשטח זה ועל החבורות המענינות שהיא מפרסמת מפעם

רשימות וסקירות

מעידן לעידן

אותה מצוה שתהילתה נישאת בפי כל ידידי ערב — אלא סירבו לטפל בהם ובפשיטא דפשיטא טא כלאום במחנות הסגר מבלי אפשרות של תנועה חפשית. לכאורה יראים מושליהם מפני הפצת מחלות מתדבקות, אך לאמתו של דבר חוששים הם שמא יכולע להם על ידי זה שהפליטים, יוצאי ארץ של קידמה סוציאלי, יפוצו את „חידקי הכפירה“ של משטר אנושי יותר שבו התקיימו במשך שנות ישי בתם בארץ-ישראל. ומושלי ערב מסרבים להשתקענותם בתוך גבולות ארצותיהם.

אך גם מדינת ישראל אינה מוכנה לקבלם לפי אותו מספר ממש הגישה בפי כל. אין היא מסרבת סירוב גמור להחזיר אחוז ידוע של הפליטים, אך בכל תוקף היא עומדת על דעתה, כי אין להחיות מחדש את „הבעיה הפלשתינאית“, שלפיה יש להגדיל את מספר הערבים במידה כזאת שתסכן ממש את קיום המדינה עצמה. מדינת ישראל הרי מוכנה היתה להתפשר עם הערבים, ואפילו מוכנה היתה לתמוך בהם תמיכה כספית הגונה בסכום של ששה-עשר מיליון דולר לשנה, כפי החלטת החלוקה של האומות המאוחדות. אך במה היו דברים אלה אמורים? — אלמלי היו מקבלים על עצמם את תנאי החלוקה. אך הם הפרו אותה בידיים ממש, ובמקומה החלו במלחמה בקתתם כי היא תהא להם „מסע נצחון“, אך משנהפכה להם לכשלון ותבוסה, החלו לצעוק: „אללי לנו, מוסב לנו לחזור לאותו „גיהנום“ של ישראל מלישב בגן-עדן של המלך פארוק וסיעתו או שאר מושלי ערב“. . . עתה,

ועידת לוזאן עם כתיבת שורות אלה מחיימת בלוזאן, במדינת

שווייצריה הנייטראלית, ועידת השלום בין נציגי מדינת ישראל ומדינות ערב. ועידה זו נקראה בהתאם להחלטת ועדת הפשרה של האומות המאוחדות, בראשותו של מארק אטי' רידג', נציג ארצות הברית, אשר קודם לכן ביקרה בארצות ערב וב ישראל והקשיבה לחתיתיהדעת שראשי הממשלות המעונינות השמיעו בענין השלום במזרח התיכון. הדין וחשבון שועדת הפשרה הגישה למזכירות האומות המאוחדות לא נחפרסם, אך ידוע כי הוא טפל בשלש בעיות עקריות: משטר בין-לאומי לירושלים, שמירת המקומות הקדושים ובעית הפליטים הערבים. על אלה נוספה גם בעית הגבולות שעתידים להיקבע בין ישראל לשכנותיה, וגם היא שאלה עקרית בסבך המשאיומתן לשלום יציב. המלצותיה של ועדת הפשרה אינן ידועות, אך מתוך סדר היום בוועידת לוזאן ניכר, כי ענין הפליטים הערבים היא הבעיה בהא הידיעה, ויש לצפות כי המשאיומתן עליה יהיה יגע ומסובך.

רבים הם הצדדים המעונינים בבירורה ופתרון, אך מכולם ישראל ומדינות ערב הן „המתותנים הראשיים“. הסובלים ממש הם הפליטים עצמם שעקרו את מקומות מושבם, אם על פי „צו מגבוה“ או לרגל התקדמות צבא ישראל בערים ובכפרים ערביים כשצבאות מדינות ערב ניגפו לפנייהם. עתה מתגלגלים הפליטים בארצות הערביות, שלא רק שלא נהגו בהם מצות הכנסת אורחים של אחים לצרה —

עם כל אלה לא תוכל מדינת ישראל לקלוט את המספר הגדול של רבע מיליון, כפי שועדת הפשרה מציעה. איומים לא יועילו כאן, ולחץ מהחוץ — והוא גדול מאד — אינו עלול לשנות במידה ניכרת את המציאות הפשוטה של ארץ קטנה הנאבקת מר על קיומה הכלכלי. בלחץ זה, שבו היו ברוכים נימוקים שונים, השתמשו זה לא כבר בשעה שמדינת ישראל נדחתה מלהתקבל כחבר באומות המאוחדות. ואשר למספר הגדול של רבע מיליון פליטים שישראל נדרשת לקבל, ניכר, כי ועדת הפשרה בלונדון נוהגת כאן מנהג של קדושה: מה כהן גדול בבית המקדש נוהגין בו מנהג של „מעלין בקודש ולא מורידין“, אף ארץ ישראל שקדושה היא, כך...

אך חושבים אנו, כי יורידו ממספר זה, אף יורידו. סימן מובהק לכך הוא — החלטת ועדת הפשרה למנות ועדת משנה מירידת שתעסוק בבעיית האפשרויות של החישוב פליטים בארצות ערב. וזו הרי הצעת מדינת ישראל שהציעה בתזכיר שהוגש על ידה לאומות המאוחדות, ושעליה חזר גם מר חלטר איתן, מנהל משרד החוץ, בפני ועידת לונדון. מבלי להכנס בפרטים, שעדיין לא נתפרסמו, אפשר רק לציין את הקוים הכלליים של אותה הצעה. לפיה יש ליישב רובם הרובם של הפליטים בארצות ערב היכולות לקלוט תוספת תושבים על ידי פתוח תכניות התיישבות ואוצרות מים ההולכים לאבוד. מקום ראשון בתכנית זו תופסת עיראק היכולה להגדיל את מספר תושביה שנמנה עתה כשלושת מיליון. עיראק, זו ארם נהרים, מבורכת בשפע לה הפוריה של נהר פרת שמימיו יכולים להשקות שטחים נרחבים העומדים עדיין בשממחם. אדמתה מסוגלת לקלוט חקלאים נוספים אשר יגדילו את פרינה ואת תוצרת המזון במזרח הקרוב בכלל.

אותם הדברים אמורים גם לגבי סוריה ומצרים, ויותר מזה כלפי עבר הירדן שעם כל שטחה הגדול אין יושבים בה אלא כשלש מאות אלף תושבים. גם היא ברוכה באוצרות מים, בבארות ומעיינות שחלק מהם נטחם בשנים עברו על ידי הבידואים, מחריבי

משהם נהפכים מצד אל צד, ללא לחם לטפם וללא כסות לגופם, שוב תאבדים הם לסיר הבשר ולקצרת השופע שמהם נהנו עת ישבו תחת תאנתם ותחת גפנם בארצם של ה„ציר גים“.

אך — תאנה זו וגפן זו חרבו, ואין הן בשלות לאלה שגדעו אותן בידיהם ממש. משום — שהכלכלה הערבית, שעליה היתה מתיתם, שוב אינה קיימת ונתפוררה כליל. ופליטתה ערבית זו שהיתה במציאות בשנות המנדט הבריטי לא נשאר הימנה אלא אותו משולש של ג'נין — שכם — תולכרם אשר זרים, צבאות עיראק, מושלים בו. כל אשר היה להם לערבים בחקלאות ופרדסנות, בתע"ה שיה ומסחר, בהובלה ומשא, בעבודה ויגיעת כפיים נעלם לגמרי מהמשטר הכלכלי ההולך ונוצר במדינת ישראל. עם הישוב החקלאי הערבי שהתמוטט, נתדלדל ממילא אף הישוב העירוני — ואין מדינת ישראל מוכנה לקבל „פרולטריון מרושש“ אשר יפול למעמסה כבדה על גופה הנמצא עדיין בשלב ראשון דראשונים של גידול, ולא עוד, אלא אף זה: מדינת ישראל הוקמה אך ורק במטרה של קליטת פליטי ישראל ממחנות ההסגר בארץ הזמים ושאר מהגרים, אשר קיומם בארצות מושבם בסכנה הוא. להם, לפליטי חרב — זאגת מדינת ישראל, ולא לאלה, שבעצת מנהיגיהם, קיוו להפכה לתל חרבות.

משערים אנו לעצמנו, כי ראש ממשלת ישראל ומנהיגיה ביררו דברים אלה לתועדת הפשרה ואף לנציג ארצות הברית בה. יחד עם זה ידוע אף ידוע, כי הציעה הצעות משלה לפתרון בעיית הפליטים הערבים, שלא היא האחראית לה, ושהפכה עתה לשאלה בין לאומית. מוכנה היא לקבל, כפי המשוער, אתו ידוע של הפליטים שלהם יש להגיש עזרה לקליטתם מחדש. יש גם לחשוב בצדק, כי גם בענין החזרת פליטים אלה שעליהם חבוא הסכמתה, הרשות תהא למדינת ישראל לברור את האלמנטים הרצויים ביותר מבחינת נאמנותם וכושר קליטתם. לא יתא זה רחוק מהמציאות ורגש ההבנה האנושית, כי הבכורה תינתן לבני משפחה שקרוביהם לא הקשיבו לתעמולת הוועה וההסתה ונשארו בארץ. אך

כי הפליטים יהיישבו בארצות ערב השכנות, הכל לפי כח קליטתן.

מכל האמור ברור, כי בעיני הפליטים הערביים תעמוד במרכז הדיון ברעיונות לזואן, וקשיים מרובים צפויים לה למדינת ישראל עד אשר ימצא פתרון מתאים לשאלה זו העלולה להיות למכשלה בכל תכניות הפיתוח שלפניהן עומדת מדינה צעירה זו אשר לגדולות נוצרה.

רומא וירושלים שאלה לא פחותה במעלה במסכת היה

סים הבינלאומיים של ישראל עם מדינות העולם, שרובן נוצריות הן, היא זו של יריי שלים. לפי תכנית החלוקה של האומות המאוחדות צריכה היתה ירושלים להכלל במשטר בין-לאומי בפיקוח האו"ם. ענין זה לא נתקיים, כשם שכל תכנית החלוקה לא נתקיימה כפי שתכנונה קברניטי עולם. המאורעות עשו את שלהם, וירושלים נתונה עתה למשטר שני עמים יריבים: העיר החדשה, וחלק מהשכונות הנוצריות בה, תחת מרותה של מדינת ישראל היא, והעיר העתיקה על כל מקדשיה תחת שלטון הלגיון הערבי של עבדאללה היא. כל זה נחשב בעיני האו"ם כסידור זמני בלבד, הרוש את פתורנו הסופי כפי שתוכן מראש, היינו: משטר בין-לאומי, חיצוק לדרישה זו בא בשבועות האחרונים מהאפיפיור ברומי. השעה עמדה לו לכך: ימי הפסחא הקדושים לנוצרים בכל העולם, ואין לך שעה יפה מזו לעורר רגשות נגד ישראל מאשר ימים אלו, בו מרבית לספר בשבחיו של "אותו האיש" ולתנוות את ענוויו בדרך לצליבתו. בשנים עברו, כידוע, היו לנו ימים אלה ימי אימה ופחד, ולא נפש אחת מישראל נכרתה מארץ החיים בעלילות שגם הן ידועות אף ידועות. עתה נהפוך רועם של הנוצרים לצאת בדרישה למשטר בין-לאומי לירושלים ואף לשאר מקומות הקודש הנוצריים בארץ ישראל.

עמדת ממשלת ישראל לדרישה זו נתרברה כל צרכה בנאום הנשיא, ד"ר חיים וייצמן, שנשא בפני קהל רב של מוזמנים וקרואי האומות המאוחדות בנוסף לכבוד "מכון וייצמן"

הישוב. האפשרויות להתיישבות בה נחקרו בעבר על ידי פקידים בריטיים, ואחד מהם, פ. אי. סטוקריל, היועץ החקלאי למיניסטרוני המושבות, כתב בדיווחשבון שהגיש בשנת 1935 כדברים האלה:

"בעמקים משתמשים במים להשקאה ככל האפשר. מים אלה — מוצאם ממעינות היוצרים זרמים בלתי-פוסקים. תעלות השקאה מארכות העוברות על פני הארץ, אפשר לראות בכל אשר תפנה, היתה לי האפשרות להסתכל באחת מאותן שיטות-השקאה בדרכי מגשר אלגבי בואן רבתי-עמון, ודומה להן בצפונה של הארץ. נוכחתי כי מים רבים נפסדים בתעלות אלה, וברי לי כי אפשר להעלות את התוצרת התקלאית בחמשים אחוז לפחות אלי מלי היו משתמשים כראוי במי-השקאה ואלמר לי היו יוצרים תיעול מספיק בהשגחה מעולה. בלי שום ספק קיימות כאן אפשרויות לפיתוח עם השבחה שיטות ההשקאה הקיימות ועם ייסוד שיטות חדשות."

עבדאללה, מלכה של עבר-הירדן, היה מסכים, ללא כל צל של ספק, לקבל רובם דכל הפליטים הערבים, שמספרם נאמד כשש מאות אלף בערך. תוספת זו היתה מגדילה את מספר תושביו, ועמדתו כלפי ארצות ערב היתה מתחזקת פי כמה. אך יש לחשוש, כי רצונו לא ינתן לו משום חשבונות פוליטיים הכרוכים במסכת הבעיות של המזרח התיכון. שאר ארצות הליגה הערבית ודאי תתקוממנה נגד שאיפה זו, משום שהן רואות בה סכנה כלפי קיומן. התנגדות זו תבוא בעיקר ממצרים ומסוריה היראות מפני ומתכונותיו לחיזוק שלטונו. פארוק, מלך מצרים, חושש שמא תגדל השפעתו של עבדאללה בין שאר ארצות ערב, וסוריה מפתחת מפני מוזמותיו ליצור "סוריה רבתי" שעדיין חולם הוא עליה. ממשלת ארצות הברית מעוניינת ב"שווי משקל" במזרח התיכון ועל כן לא תתן יד לשאיפתו, אך אנגליה, שעבדאללה עבד נאמן לה, עלולה לצדד בנכונותו לקבל מספר רב של פליטים.

מדינת ישראל אף היא אינה מעוניינת שלצדה תתקיים ארץ ערבית שמושללה ידוע בתאוות האכספנטיה, ודאי רצוי לה, בתנאים הקיימים,

המקומות הקדושים בידי מעריציהם, ויחד עם זה לזרז ולקבל על עצמנו כל שמירה ופיקוח בין-לאומי לחיסונם והגנתם".

היתה זו תשובה מלאה כבוד לדרישה שהשמיץ האפיפיור, אך יחד עם זה הדגיש נשיא ישראל, ללא כל צל של ספק, כי תושבי ירושלים העברית זכאים ורשאים להנהלה אבטונומית של עניניהם מידי יום ביומו. פירושם של דברים אלה, ללא צורתם הדיפלומטית, הוא, כי ירושלים העברית צריכה להכלל במסכת השלטון של מדינת ישראל. היש תקוה כי מטרה זו תושג?

לפי מצב הדברים הסכים ממשלת ישראל לכל פקוח בין-לאומי שהוא על המקומות הקדושים אבל לא על השטח בהם הם נמצאים, והבדל זה בפקוח יכול להתקבל על לב המעוניינים בדבר. ישראל אינה רוצה במשטר בין-לאומי, שלה גם עבדאללה מסרב ואף אנגליה השמיצה את התנגדותה לכך. היא חוששת, כמובן, מפני אפשרות המצאם של נציגי רוסיה הסובייטית בועדת פקוח בין-לאומית על ירושלים. עליכן יש לקוות, כי ענין עיר הקודש והמקומות הקדושים ימצא פתרון רצוי לכל הצדדים.

מ. ק.

מן במלון וולדורף-אסטוריה בני-יורק, וכדאי, כי הסעיפים הנוגעים לענין, יובאו כאן במלואם בתרגומם לעברית. בין השאר, השמיץ ד"ר חייצמן בנאום זה דברים אלה:

"מסבך הדברים הוא, כי בעונה זו יפנה העולם את מחשבותיו כלפי ירושלים עיר הקודש. במשך שנה אחת הצלה באה לירושלים מתנאים של אימים, שרירות, מצור ורעב שלהם הופקרה אשתקד. תושביה סבלו עניים עצומים והקריבו קרבנות שלא ישכחו. התיישבתי רשם עמוק, כי מאז שבה ירושלים לאיתנה, וברגש גאוה מיוחד יש להזכיר את חלקם של ממשלת ישראל ותושביה בהחייאתה של ירושלים ובטחונה, בייסוד משטר סדיר ופעיל, בסידור מחוש של אספקת מזון ומים ובהחייאת רבונותה התרבותית כיאה למסורתה. הישג זה, שהושג במחיר של חיים צעירים וקריים, צריך שיתקבל בקילוס ע"י אותם מורקירים ושומרי אמונים אשר הזנתו ירושלים והשפלתה בשנה שעברה היתה להם לכלימה עמוקה.

"ממשלת ישראל ותושביה יודעים ומכירים, כי חשיבות בין-לאומית יש בשמירתם של המקומות הקדושים ובהבטחת רשות הכניסה החפשיית להם, אנו מבטיחים בטחון מלא למוסדות הדת במלוי תפקידיהם—למסור את השגחת

א ר ב ע ה ה ס כ מ י ם

(מכתב מירושלים)

ומתן בדבר שביתת-נשק; בו בזמן שאפה גם ממשלתנו למשאיומתן עם הממשלות השכנות, ואף למטרה המרחיקה לכת יותר — לא לשביתת נשק בלבד כי אם גם לשלום-קבוע. במצע הממשלתי הובלט דוקא הענין הזה (בפרק המוקדש למדיניות-חוץ), והוא גוסס שם ככה: "חתירה לקראת ברית יהודית-ערבית (שיתוף-פעולה כלכלי, תרבותי ומדיני עם הארצות השכנות) במסגרת האומות המאוחדות, בלי שברית זו תהא מכוונת נגד מישור באו"מ". ואמנם השתתפו נציגי או"מ כל הזמן במשא ומתן בינינו ובין הערבים וסייעו

במשך הרבע הראשון של 1949 וכנסה מדינת ישראל לפעילות מוגברת בשדה המדיניות החיצונית. והתוצאות ניכרות מאד: הושגה הכרה רשמית במדינתנו מצד אומות רבות; נעשו חוזים מסחריים עם כמה מדינות; נתקבלו רוב כספי המלוה האמריקאני, ועוד. תשומת לב הקהל בארץ הוסבה בעיקר אל פרשת ההסכמים עם המדינות הערביות. פרשה זו הוכנה ע"י ארגון האומות המאוחדות וע"י ממשלת ישראל במשותף. עצרת או"מ קיבלה ביום 16.11.48 החלטה מפורשת הדורשת מאת מדינתנו ומדינות-ערב להכנס במשא

אויכינו בנפש, אשר אך לפני שנה זממו להחריבנו, נאלצים עכשו לוותר על מזימתם ומאשרים רשמיים את הפסקת הקרבות, והשקט בגבולותינו מאפשר לנו לשחרר חלקים גדולים של צבאנו ולהחזירם לעבודה פוריה במלאכה וחרושת, בחקלאות וכו', אף זו: ההסכמים מרימים את קרנה של מדינתנו בחוגי האומות הבאותיות, מעידים עליה שהיא מדינה שומרת שלום ומביאים לנו תועלת עצומה מדינית ומעשית כאחת. על כך מדברים אתנו בגלוי בחוגים הבינלאומיים. אבל, מאידך גיסא, מבחינת ה ת ו כ ן של ההסכמים אין אנו יכולים להיות מרוצים בשום אופן, ובעיקר שנים מהם — עם מצרים ועבר הירדן — עוררו התרגזות עצומה בקהל, גם וויכוח נסער בכנסת. אגב, האופוזיציה בכלל רוגזת שהמשלה לא נועצה עם הכנסת בכל האיסטרטגיות של המשא ומתן עם המדינות הערביות ואפילו לא הביאה לפנייה את ההסכמים לאישור לא לפני התמימה ולא אחריה. רק לפי הדרישה הנמרצה של האופוזיציה נערך דיון בישיבה אחת של הכנסת על ההסכמים עם עבר הירדן, חלק אחד מן האופוזיציה הציע לדחות אותו, וחלק אחר הציע להביע אי אמון לממשלה. ראש הממשלה יצא בשני נאומים גדולים ללמד סיגוריה על ההסכמים, והאחרון אושר — ברוב של מפלגות הקואליציה בלבד. בין הנמנעים מהצבעה היה גם השר הרב י. ל. פישימן, שמחה בזה על סירובו של ראש הממשלה להוועץ עם הכנסת תחילה. מבחינה פ ו ר מ ל י ת צדקה הממשלה, יען כי תוקת המעבר אינה מחייבת אותה להביא הסכמים בינלאומיים לפני הכנסת — לא קודם תמימתם ולא אחריהם. הסעיף האחד-עשר של החוקה מדבר רק על מתן ד י ו ח ש ב ו ן ע"י הממשלה על פעולותיה, וזהו הלא משהו אחר. אם לדין וחשבון בלבד הרי חפשיית הממשלה לבחור מה היא רוצה למסור בדו"ח ומה היא אינה רוצה. אותו הסעיף האחד-עשר קובע שהממשלה תספיק לכהן כל עוד שמור לה האמון של הכנסת, ופירוש הדבר שהיא תשאר על משמרתה עד הבחירות הבאות, יען כי הרוב שלה בכנסת לעולם לא יביע לה אי אמון.

הרבה לסימוני החיובי, כלומר לעשיית ההסכמים. יתר על כן, כל הסכם קובע מינוי ועדה מעורבת (יהודית-ערבית) לשם פיקוח על בני צונו, ויז"ר כל ועדה מעדה הוא נציג או"מ. עד עתה נחתמו ג' הסכמים — עם מצרים, הלכנו, עבר הירדן — והרביעי (עם סוריה), כפי שסבורים, יחכם בימים הקרובים. טרם ידוע, אם יתנהל משא ומתן גם עם עיראק, סעודיה ותימן, משום שההסכמים הנוכחיים נעשים לשם קביעת קווי הגבולות — ועם שלוש הארצות הללו אין לישראל גבולות משותפים. ביחס לעיראק קרה דבר משונה: היא שלחה בשעתה צבא לארץ ישראל החוגה כל הזמן ב"משולש" (כך נקרא השטח שבין שכם, ג'נין וטול-כרם), אך הודיעה עתה רש"מית לעבר הירדן שתחזיר את הצבא הביתה וממלאה את ידי המשלחת של עבר הירדן לישא וליתן בשמה. ברם ימים מספר אחרי תמימת ההסכם בינינו ובין עבדאללה הריץ שרי החיצון העיראקי הודעה נמרצה לד"ר באגץ, בה הוא מכחיש שלעבר הירדן היתה הזכות לנהל משא ומתן כשם עיראק — וזה על אף מכתבו הרשמי אל ד"ר באגץ מיום 20.3.49 הכולל זכות זו! ומי הוא בעת שרי החיצון העיראקי? לא אחר אלא נורי סעיד פחה, המתון שבמדי גאים הערביים. אך כאלה הם כולם: ה"הן" שלהם לא "הן" וה"לאו" שלהם לא "לאו"... בינתיים נעשה המצב בלתי ברור, כי אפשר מאד שעיראק לא תוציא את צבאה מן ה"משולש" לש"י, ואם תוציא — תעמיד אולי תנאים מיוזמים. ב"משולש" ויתרה לנו מלכות עבדאללה על שטח מסוים, בחוף זה הכביש טול-כרם—קאלקיליה, תמורת ויתורים הרבה יותר גדולים מצדנו. מי יודע, אם לא תבוא עתה עיראק בדרישה להעניק פיצויים גם לה. על כל פנים רצוי הסכם נפרד גם עם ממשלת עיראק, וכמו כן עם סעודיה ותימן, אף כי אין למדינתנו גבולות משותפים עם שלוש הארצות האלה. דבר זה יכניס יותר בהירות במצב, וזה חשוב ביותר משום שאין כל תקווה לשלוש-קבע עם המדינות הערביות. הצבור בארץ קיבל את שלושת ההסכמים ברגשות מעורבים. מצד אחד מבינים הכל את החשיבות העקרונית והמעשית של הדבר:

(עבר הירדן ומצרים מחזיקות בידיהן כ־90% של השטח שנמסר לערבים הא"י, לפי החלטת החלוקה של עצרת א"מ) ולמען ההכנות להסתערויות הבאה על ישראל. שנית, היה כאן ציות לדרישה מפורשת של א"מ, והמדינות הערביות קיוו שע"י כך ישימו עליהן עין לטובה — והן לא שגו בזה. בוויז היה כאן היועץ הראשי של הממשלות הערביות — לרעתם של ישראל התכוון כמובן. חשש הצורך שמא לא יושב צבא־גיבורינו בחיבוק ידיים, אם ימשך המצב הקיים של „לא שלום ולא מלח" מה" ויכבוש שטחים נוספים; את זאת רצה למנוע. ומזימה נוספת הייתה בלבו: ע"י הכרה רשמית — ותהא זו הכרה זמנית בלבד, בדרך של שכיתת נשק — בשלטונו של עבדאללה על חלק גדול של ארץ ישראל המערבית והדרומית תיכנס שמה גם בריטאניה עם קלגסיה. החתימה על ההסכם הביאה אתה את ההכרה המבוקשת הזאת בשלטון עבדאללה — הן מצד ישראל והן מצד האומות המאוחדות. במשא ומתן עמנו הראו לנו פראי־המדבר את פראותם ושנאתם. כל משלחת ערבית נהגה בימים הראשונים לא להפגש עם משלחתנו כלל, וראש המשלחת של עבדאללה אף העלים קשה את ראש משלחתנו בסרבו להושיט יד ולהשיב לו ברכה, כאשר הוצגו זה לפני זה ע"י ד"ר באנק. בטכס של חתימת ההסכם מים נהג נציג ישראל להביע קורת־רוח ולהודות לצד השני על „רוח־השיתוף" שבחגיגת הלחץ המשא ומתן; ואילו נציג הצד השני לא השיב לו כגמולו ובנאום־הסיום הודה רק למתווך מטעם א"מ, בעברו בשתיקה גמורה על דברי הידידות של בא־כוחנו. הערבים נכנסו במשא ומתן כמי שכפאו שד' והיו מפסיקים אותו פעם בפעם לימים שלמים, כדי לסחוט יותר ויותר חיתורים מישראל — והם לא נכשלו בטכסיס זה. כל סירוב מצדם, כל הפסקה במו"מ הביאו להם רווחים. וככל שראו יותר וכוונתו מצדנו לחתור, כן תבעו יותר. זוהי הסיבה שתוכן ההסכמים אינו מניח את דעתנו, בשעה שעצם החתימה על ההסכמים חודא ברכה רבה בה לעניינינו מכמה בחינות חשובות. וזיתורינו מכאיבים ביותר משום שידוע לכל בר־בי־רב כי במשך

הניסוח הבלתי מוצלח של יחסי הממשלה והכנסת היה שגיאה חמורה, ובחוקת־הקבע צריך יהיה להכניס סעיף מפורש שיחייב את הממשלה להביא כל חוזה בינלאומי לפני הכנסת לאישור.

אך נשוב אל ההסכמים עם מדינות־ערב. הצד השווה שבהם מבליט את הכוונה של יריבנו והריהו: כולם מדגישים בסעיפים שלמים וחוזרים ומדגישים שהוסכם בזה רק על הפסקת אש, שהמדובר הוא רק בעניינים צבאיים בלבד, שאין כאן ענין של שלום־קבע, שקביעת קו־שביתת־הנשק אינה מבטלת את הזכויות וההתביעות של הצדדים בעניינים מדיניים וטריטוריאליים וכו'. ואמנם אחרי חתימת הסכם עם ישראל יצאה כל מדינה ערבית בהכרזה, שהיא מגבירה את כוחותיה הצבאיים, שהיא שואפת יחד עם מדינות ערביות אחרות למגר את מדינת ישראל. וזוהי הלכנון — החלשה שבמדינות הערביות! — לא נחה דעתו עד שהודיע קבל עם, כי ארצו נגשת מיד לפעולה; אמנם לא בתזית הצבאית אלא בתזית הכלכלית — והריהי מכריזה חרם גמור על מדינתנו ומציעה שגם שאר המדינות הערביות תעשינה כמותה. מצרים, למרות התחבחותה בחוזה להימנע מכל פעולות איבה נגד מדינת ישראל, מוסיפה למנוע את ספינותינו בזרוע מלעבור את תעלת סואץ. וכאשר הושמעה בעתונות הדעה (גם מפי דוברי־ישראל רשמיים), שהחתימה על ההסכמים פירושה הכרה במדינתנו מצד מדינות־ערב, פרצה מיד זעקה של נציגיהן: „לא מיניה ולא מקצתיה! המדינות הערביות לא הכירו ולא יכירו במדינת ישראל. מה שנחתם אינו אלא אישור רשמי של הפסקת האש, אינו אלא הפוגה זמנית, ותו לא. המלחמה עם ישראל תתחדש בשעה הראויה לכך ותימ" שך עד שארץ ישראל כולה תהיה למדינה ערבית ותיכון בה ממשלה ערבית".

חודאי יש כאן מידה רבה של הידרות והעמדת פנים, אך גם לא מעט מן האמת. המדינות הערביות חתמו על ההסכמים מפני שתי סיבות: ראשית, נוכחו לדעת שכעת אין ביכולתן למגר את מדינתנו, והן רוצות לנצל את ההפסקה למען שמירה על ההישגים מכבר

נפטרנו ממנו לפני כשנה אחרי כל כך הרבה קרבנות, עתיד שוב יום אחד לעמוד קרוב לתדרה, לפתח תקוה, לתל־אביב. וודאי, השטח חים במשולש ובאזורים אחרים היו בידי עבדי אללה כבר קודם לכן, אבל ע"י תחימה על ההסכם אישרנו את זכותו על השטחים הללו. עבדאללה הוא לא פולש סתם, כי אם פולש תובע: הוא תובע את א"י כולה, הוא רוצה לשלוט על א"י משני עברי הירדן, ולפיכך גם קורא למדינתו "ממלכת הירדן". הוא מסוכן לנו יותר משליטים ערביים אחרים בגלל שאיפתו זו, ביחוד בשעה שהיא נתמכת ע"י הבריטים הצוררים שלא ויתרו עוד על חיפה, על עזה ועל הנגב. כשם שהם הכניסו לעקבה את צבאם זה לא כבר, כך חולמים הם את חלומם המתוק לשלוט פעם את חילם גם לחיפה, לעזה ולנגב. ואילו לכל הפחות היה בהסכם סעיף האוסר כניסת צבא לא־עבר־ירדני לשטחים הא"י המוחזקים בידי עבדי אללה! אבל לצערנו אין סעיף כזה בהסכם. שנית, אנו ויתרנו לעבר הירדן על שטח ניכר כנגב, דרומית ומערבית לחברון, תמורת רצועה צרה ב"משולש". ע"י כך התקרבה מלכות עבדאללה לאזור באר שבע ולבאר שבע עצמה, שאנו הופכים אותה עכשו למרכז של הנגב כולו. מה שעבדאללה מסר לנו ב"משולש" לש" אינו שווה הרבה, כי בצפונה ובדרומה של הרצועה העוברת לידינו עומדות טולי־כרם וקילקיליה, ובכן גם בכביש גם במסילת הברזל קשה יהיה לנו להשתמש. בכל זאת התחייבנו לשלם לעבדאללה סכום גדול כדי שיוכל לסלול כביש אחר ממדרגה ראשונה באורך של עשרים קילומטר. שימו לב: גם אדמה במקום אחר גם כסף לסלילת כביש. כאן בתמורה כפולה וכה שכירו של בחיין! ענין שלישי, שסכנה גדולה בו: ההסכם קובע שלכפרים הערביים, העוברים עכשו ב"משולש" למדינת ישראל, אסור יהיה לכר חות צבא ומשטרה יהודיים להכנס, או לחנות שם, ובהם תהיה משטרה ערבית בלבד שתגויס מאגשי המקום. ברור שהאובלוסין והשוטרים הערביים בכפרים הללו, היועצים מימים ימי מה כקני־פורעים־ומרצחים, יסייעו בכל הדור כים להסתגנות כנופיות לתוך גבולותינו, כמו

ימים מספר היינו יכולים לכבוש את כל הארץ עד הירדן, אילולא המשא ומתן על ההסכמים. גלך מן הקל אל הכבד. המו"מ הפשוט ביותר היה לנו עם הלבנון. ומה זה פשוט? בידינו היו אחד־עשר כפרים לבנוניים — והחורנום לשכנינו מניה וביה, בלי כל פיצוי יים. אנו דרשנו תחילה שגם הסורים יצטרפו אל המו"מ עם הלבנון מכיוון שהצבא הסורי עומד קרוב לגבול הלבנוני, אף מחזיק בידו שטח ניכר מאדמתנו (הכולל גם את המושבה משמר הירדן), ובכלל כל הגבול הצפוני והצפון־זרמערבי אחד הוא. הלבנונים דחו את דריש־תנו, ואנו ויתרנו עליה. מכל מקום לא הפסדנו אף שעל מאדמת ארץ ישראל בחתמנו על ההסכם עם הלבנון. הפסדנו עמדות איסטרטגיות חשובות, אך הן על אדמת הלבנון. הדבר יורגש, אם התחדש התקפת הערבים על מדינתנו.

בהסכם עם מצרים יש כבר פגיונות רבות. פגימה ראשונה: הצבא המצרי נשאר בארץ ישראל ברצועה הארוכה עזה—רפיח. והרי אין המצריים תובעים חלק מארץ ישראל! הם הנם פולשים כאן, וחנאי ראשון במו"מ עם כל פולש הוא: הסתלקות מאדמת הפלישה. שנית, בידם נשארה עזה גופה, וזוהי מצודה משולשת: יבשתית, ימית ואווירית. המצרים הופכים עכשו את עזה לבסיס חזק ומצויד בכל למען התקפת על גבולותינו לעתיד לבוא. שלישית, אנו הסכמנו להוציא את צבאנו משני מקומות איסטרטגיים חשובים: ביר עסליג' ועוג'ה אל חפיר, והמקומות האלה הם בנגב, ז. א. על אדמתנו; הסכמנו איפוא שם לשלילת זכויותינו במידה מסוימת. ואנו גם פנינו שני אזורים ברצועת הים עזה—רפיח, כדי להקל מעל המצריים! אף זאת: הסכמנו לשחרר את כל הצבא המצרי שהיה סגור בפאלוג'ה הצו"רה (צפונה לבאר שבע) על כל בלגש קו הדרב! והיו שם אלפי חיילים עם קצינים גבוהים, ממיטב הכוחות המצריים.

עוד יותר קשה לנו ההסכם עם עבר הירדן. ראשית, עצם העובדה שנוכחה כבר לעיל: הסגרנו רשמית את מזרחת של ארץ ישראל ביד עבדאללה שבריסאניה מסתתרת מאחוריה. פירוש הדבר שהצבא הבריטי האויב, אשר

לות הנוגעות לירושלים, תביא לידי תוצאות חיוביות תופג במקצת המרירות שעורר בצבור הרחב ההסכם הזה.

והנה עוד מעט יבוא עלינו ההסכם הרביעי, שיהיה האחרון לפי שעה. הסורים הם לנו אחד היריבים הקשים ביותר שבמחנה הערבי, שכן גם להם חביעה מכבר: הם קוראים מאז לארץ ישראל "סוריה הדנומית" ותולמים על סיפוחה לארצם. ראשית דרישתנו במשא ומתן עם הסורים היא הסתלקות צבאם מאדמתנו; שלא כאנשי עבדאללה והמצריים, הרי הם מתחזקים בידיהם שטחים ממדינת ישראל ממש. בשחצנותם ידרשו מאתנו כמובן תמורה, ובאמת במה גרועים הם מעבר הירדן? קשה כרגע לדעת, במה יסתיים המו"מ עם הסורים, אך הכל מתנבאים להסכם בסמכם על חתרנותה של ממשלת ישראל כי רבת.

בעתונות הממשלתית, המלמדת סנגוריה על חתרנות זו, רומזים כי ב מ ש ה ז מ תתגלה לגד עינינו כל הטובה הצפונה בהם כמים הללו. מי יתן והיה!

ירושלים י"א בניסן תש"ט.

שלום שווארץ

שנהגו לעשות בכל מאורעות-הדמים כארץ מאז 1921. כמו כן קובע ההסכם שאם כמה מתושבי הכפרים ירצו להסתלק ממקומותיהם, חייבת ממשלת ישראל לשלם להם ומי-פיצוי בעד אדמתם הגטושה — כלומר בעד אדמתה שלא תהיה למעשה בידנו, שלנו תהיה אפילו אסורה הגישה אליה! אכן הענין הכפול הזה של הכפרים הוא המשונה ביותר שבהסכם עם עבר הירדן, והריהו באמת ללא-תקדים! אכזבה רביעית: קיומה הצבור שלכל הפחות דבר אחד טוב וקבל מן ההסכם עם עבדאללה: הסדר זמני בכמה שאלות חשובות הנוגעות לירושלים כגון גישה חפשיה אל הר הצופים (ג. א. אל האוניברסיטה העברית ובית-החולים הדסה), אל בית הקברות שעל הר הזיתים, אל הכותל המערבי; תופש התנועה דרך לאטרון וחינוך אספקת-המים בדרך זו ועוד, אך שליחי עבדאללה העמידו דרישות נגדיות, וההסכם נחתם בלי פתרון השאלות האמורות. נבחרה רק ועדה מבאי-כוח שני הצדדים, והיא תדון בהן.

אפילו במפלגות הקואליציה, המסורות לממ" שלה מאז, רבים רוגזים על ההסכם עם עבר אללה. רק אם הועדה, שנבחרה כדי לדון בשא

לקראת השנה השניה לעצמאות ישראל

ההתנגדות הפוליטית והכלכלית בעינה עומדת. סכנת אנגליה הוקטנה, אולם היא קיימת. הנצחון הגדול ביותר בשנה זו היה הנצחון הצבאי. נצחון זה הביא לידי הגדלת שטח המדינה ולשביתת נשק עם כמה ממדינות ערב. לפי החלטת האומות המאוחדות הוקצבו משטח א"י למדינת ישראל 55 אחוזים ו-45 אחוזים לערבים. כעת אנו שולטים על שטח של 85 אחוזים מאדמת ארץ-ישראל וזה געשה לא בכוח שיחות פוליטיות או החלטת מדינות שולטות אלא בכוח צבאנו אשר יצא להגן על עצמאות מדינתנו בכוח הצדק והנשק. מדינות ערב, הממשיכות להלחם נגדנו באו"מ נכנסו אתנו במשא'ומתן, ועוברה זו משמשת מעין הכרה בכוחנו ובעובדה שאנו קיימים ושולטים במדינתנו. ההסכמים עם מדינות ערב היו לטובתנו.

מדינת-ישראל נכנסת לשנה שניה של עצמאות מדינית. עברה שנה קשה, שנה של מלחמה על עצמאות מדינית וכלכלית, שנה של פעולה פוליטית גדולה מחוץ לגבולות ישראל ושנה של קליטת עליה המונית.

שלוש בעיות עיקריות עומדות כעת לפני מדינת ישראל ואלו הן: א) ביסוס פוליטי וצבאי, ב) ביסוס כלכלי, ג) קליטת העליה בחיי המדינה ובעבודה.

א. הביסוס הפוליטי והצבאי

שנה זו היתה שנה של ביסוס פוליטי בפנים ובחוץ. ההכרה המרובה מצד מדינות החוץ חזקה את עמדתה הפוליטית של ישראל בעולם וזה גם השפיע על שביתת-הנשק עם ארצות-ערב. התמיכה הבלתי פוסקת במדינתנו מצד ארצות-הברית וברית המועצות החלישה במידה מסוימת את התנגדות אנגליה לישראל, אם כי

כך שהתנועה לעמק תהיה קצרה יותר, כמו בימי שלום.

להסכמים אלה ערך צבאי ופוליטי רב. הם צעד ראשון להסכם אמיתי, אם כי יש לזכור שהם הסכמים צבאיים בלבד ואינם קובעים שום דבר פוליטי או טריטוריאלי. הסכמים אלה קובעים רק, שלא-יך קו מסוים — הנמשך מאילת ועד דרומה של הכנרת ומשם דרך הגלבע ורוכסי הגבעות בשומרון עד רוכסי הגבעות ביהודה, ומשם לירושלים — ומשני עבריו יכולים בתנאים מסוימים להת-נועע הכוחות הצבאיים של שני הצדדים.

למרות שההסכם הוא צבאי גרידא, בכל זאת נודעת לו גם חשיבות פוליטית, כי הוא בא אחרי הנצחון שלנו ומפלת הערבים ולמרות רצונה של אנגליה, אשר המשיכה לעמוד בגדנו. הסכמים אלו שברו את כוחו של המופטי וה"ועד הערבי העליון" והקטינו את אמונם של הערבים בהבטחות אנגליה, שאפשר להסל את מדינת ישראל בכוח. נשארה לכן לפניהם הדרך היחידה להגיע אתנו להסכם של שלום ועל כך מתנהל המשאומתן בשווייץ.

ב. ביסוס כלכלי וקליטת עליה

בשלושת החודשים הראשונים של 1948 הגיעו ארצה 81 אלף עולים. העולים של היום הם לא מאותו סוג העולים שבאו ארצה לפני מלחמת העולם השנייה. הם אנשים שסבלו הרבה באירופה, ורבים מהם זקוקים לטיפול מיוחד. כולם באים מתוסרי כל ולכולם דרושים שיכון ועבודה. הישוב לא התכונן לקליטה המונית זו בנמון המלחמה העולמית וכמובן שלא עשה הרבה בתקופת מלחמתנו על עצמי אותנו. העולים באים ארצה, והם מוכרחים לבוא מהר פן יוצאו חוקים באירופה, שיעכבו את יציאתם משם, עיכוב חלקי או מלא.

הישוב עבר לחיי צנע ולתשלום מסים גבוהים. הרוח החלוצית בקרב העם גדולה והעם ממשיך במאמץ ההתישבותי והמשקי בעיר ובכפר לשם ביסוס כלכלי וקליטת עליה גדולה. בכדי לקלוט עליה כה גדולה יש צורך בשני דברים : עבודה ושיכון.

בכל מקום נטשו השכנו עולים ובמחנות הקליטה של הסוכנות נמצאו בחודש אפריל 44,620 עולים, ונוסף לזה נמצאו גם 2,000

אם כי ההסכמים הם רק צבאיים ושביתת-הנשק איננה עדיין שלום מוחלט.

ההסכם עם מצרים נתן חופש-תנועה גדול יותר לצבא שלנו בנגב. הסכם זה נתן לנו אפשרות להכנס לאילת ולבצר את שלטוננו בנגב. לאחר הסכם מצרים, שהיא המדינה הערבית העצמאית והגדולה ביותר במזרח התיכון, ראו גם המדינות היותר-קטנות אפשרות לעצמן לשבת עם ישראל ולדון על שביתת נשק, וכך הגענו לידי הסכם עם עבר-הירדן ולבנון, ומתנהל כעת משא ומתן עם סוריה, ובשתיים נפתח המשאומתן על שלום קבוע.

המשא ומתן עם עבר-הירדן היה קשה יותר מאשר עם מצרים והקשיים היו: א) עבר-הירדן תלוי באנגליה ועליה לשמוע בעצות בחינן, ב) הבעיה של ירושלים והדרך ליור-שלים, ג) ענין הנגב. נוסף לקשיים אלה נוספה בעיית "המשולש", שבה ישבו כוחות צבא עיראקיים.

למרות קשיים אלה הגענו לידי הסכם עם עבר-הירדן, אשר פתר את הקשיים שהיו בזמן המשא ומתן. הקושי בנגב סולק ע"י כך שעבר-הירדן הסכימה שקו שביתת הנשק יהיה הקו הבינלאומי, אשר היה קיים בימי המנדט — לאורך הערבה עד אילת ועד בכלל והוא חוצה את ים המלח באמצע ומגיע עד עין גדי.

בנוגע לקשיים בקשר לירושלים והדרך אליה נקבע הקו לפי המצב הקיים והוסכם שיתנהל משא ומתן ישיר בין שני הצדדים בדבר גישה חפשית להרהצופים, הר הויתים, כביש לאטי-רון ושאלות צבאיות, פוליטיות וטריטוריא-ליות אחרות. שאלת "המשולש העיראקי" פות-רה ע"י כך, שעיראק מטרה את המשאומתן בענין זה לעבר-הירדן. הושג הסכם עם עבר-הירדן ותמורת ויתור מצד מדינתנו במחוז חברון, בו הוגדל הקו הצבאי העבר-הירדני יותר מערבה, ויתרה עבר-הירדן על שטח ניכר באזור התיכון. לפי זה זו הקו שלנו בעמק יותר דרומה לעבר השני של רוכסי הגלבע. גם קו הרכבת מלור עד חיפה, חוץ משתי נקודות ליד קלקליה ותול-כרם, יהיה עתה מעבר לקו הצבאי שלנו. כביש קלקליה — תול-כרם ימצא בחוץ הקו שלנו,

תכנית התזמזש של הקואופרטיבים ייודרשו כ-15 מיליון לירות. הדרך הקואופרטיבית היא הדרך הטובה והזולה ביותר לסדורו הקבוע של העולה החדש, אשר לעתים קרובות היא מחוסר מקצוע וגסיון בעבודה. השאלה היא מי יעזור לעולה בסדורו זה. לעולה החדש אין כסף. לממשלה אין אפי שרות לעזור בהרכה בשטח זה מתוך חוסר אמצעים כספיים. ההסתדרות אמנם הגדילה את הקרן הקונסטרוקטיבית שלה בשטח העזרה לעולים החדשים בסדורם בעבודה, אבל אין ביכולתה להרים את כל המשא הזה, מתוך אותה הסיבה — חוסר אמצעים כספיים.

נשאלת לכן השאלה — מי יעשה את המלאכה הקדושה הזאת של קליטת העליה בעבודה ודאגה לשיכונה? התשובה היא: מדינת ישראל יחד עם יהדות אמריקה. השותפות היא לא רק בימי שמחה, אלא גם בימים האפורים וחיי יום יום. קליטת ההמונים בישראל היא דאגת העם כולה. קיימות תכניות כלכליות כבירות לשם הבראה כלכלית וקליטה המונית — ולזה דרוש מאמץ עליון של האומה כולה. הישג עושה את חובתו, וחי חיי צנע לפי מנות קצובות במזון ופינוק קצובות בדירה, והוא תובע, ובצדק, את השתתפותה של יהדות העולם, ובייחוד של יהדות ארצות-הברית, בהגשמת התפקידים הכבירים.

מדינת ישראל נכנסת לשנה השנייה של עצמאותה בראש מורם. במשך שנה אחת היא פתרה שאלות פוליטיות, צבאיות וכלכליות רבות. פתרון זה בא לא רק עלידי כוחות עצמאיים של חושבי ישראל, אלא מתוך עזרה של יהדות העולם. עוד ארוכה הדרך לביטוס פוליטי וכלכלי מלא ועוד רבים השונאים המחכים לכשלונו. הסכנות טרם חלפו. הישוב נמצא עוד בתוך המערכה. יש לקחת, שמדינת ישראל תתגבר על כל המכשולים אם גם להבא תהיה שותפות אמת מצד כל העם היהודי, שותפות האומרת עזרה הדדית ודאגה הדדית לישראל העצמאית.

אהרן בליך

עולים במחנה המעבר, "שעריהעליה", והוחל בהקמת מחנה-שיכון זמני שלישי בשביל 300 משפחות. כל זה איננו מספיק. בכדי למלא את החסר בשנה הזאת, יש צורך ב-75,000 יחידות-דירה, מה שצריך לעלות בעשרות רבות של מיליונים לירות ישראליות. לרגל האינפלציה ויוקר החיים עלו הוצאות הבניה ואין בעל ההון הפרטי נוטה להשקיע את כספו בבנין. בשנת 1945 עלו הוצאות הבניה ליחידה של 2 חדרים (בלי מחיר המגורש ובלי רווח הקבלן) 1,600 לירות ובתחילת שנת 1949 עלו הוצאות-הבניה לאותה יחידה ל-2,200 לירות — כלומר עליה של 37 אחוזים. אילו היה הישוב מוצא פתרון לבעיית השיכון, היה דבר זה פותר לא רק את שאלת הדירה לעולים החדשים, אלא היה גם מכניס את המשק הישראלי למסלול של התפתחות גדולה, והיה מפתח את תעשיית-הבנין, נתן עבודה לעשרות אלפי פועלים. יש, לכן להתחיל בתנועת-בנין גדולה בישראל, ומיד.

הקטיף בישראל נגמר ואלפי פועלים נעשו מחוסרי-עבודה. החיילים המשוחררים חודרים למקומות עבודתם, אולם חלק מהם זקוקים לעבודה. העולים החדשים דורשים עבודה. עבודה יש בישראל לכולם, אולם לא מיד, ודרוש זמן לשם עיבוד התכניות הכלכליות ולמשיכת ההון הפרטי מחוץ לארץ להשקעות בישראל.

לעולים החדשים ולפועלים מחוסרי-העבודה אין זמן לחכות ולכן התחילה הממשלה לבצע עבודות צבוריות ומניות כגון: פינוי ההריסות בכפרים הנטושים, תיקון כבישים וכו'. כל זה נושא אופי זמני, ובכדי להוציא לפועל את התכניות הגדולות יש צורך במיליונים רבים של דולרים, ובלי זרימת המיליונים לשם ביטוס כלכלי תימצא מדינת-ישראל במצב כלכלי חמור וקשה מאוד.

כל המוסדות הכלכליים הועמדו בסימן קליטת העליה. הקיבוצים, הקבוצות, המושבים והקואופרטיבים — כולם מכוננים את תכניותיהם מתוך קו אחד: קליטת העליה. הוטל על הקואופרטיבים לקלוט 5,000 יחידות עבודה לשנה ובממוצע תעלה הקליטה הזאת כ-600 לירות ליחידה ולהגשמת

ידיעות ושמועות

ד"ר סמואל ס. ווייז ז"ל
הלך לעולמו חד"ר סטיפן ס. ווייז, המנהיג הדגול של הציונות האמריקאית ומיסד הקונגרס היהודי-האמריקאי.

מותו עורר אבל רב בכל העולם היהודי, וגם בקרב חוגי הליברלים הבלתי-יהודיים, שהעריכו והעריצו את המנוח בתור לוחם אמיץ למען הצדק והיושר, שהיה תמיד מוחה בעוז נגד כל מקרה של קיפוח והפליה בארצות-הברית.

ביחוד גדל אבלם של ציוני אמריקה, כי הלא המנוח היה ממניחי-היסוד של התנועה הציונית בארצות-הברית ומראשוני הרבנים הריפורמיים שנתנו את ידם לרעיון התחייה הלאומית. בהלווייתו של המנוח, שנערכה באסריתג של פסח, השתתפו המוני רבים. כעשרים אלף איש מילאו את אולם קארנגי, שבו הונח הארון, ואת הרחובות הסמוכים. בין הנוכחים באולם היו: ד"ר חירה וייצמאן, אשת נשיא ישראל, השגריר אילת והציר לוריא, ראש העיר או-דוואייר וראש המשטרה או-בראין, פרנקלין ד. רוזוולט הצעיר, שייצג את משפחתו, דוד גילס, שייצג את הנשיא טרומאן, וראשי התנועה הציונית בארץ. משום שחלה ההלוויה בניסן לא נשמעו דברי הספה, ורק ד"ר דוד פייטיגורסקי, מנהל הקונגרס היהודי-האמריקאי, סיפר בשבחו של המת.

לכבוד מלאת עשר שנים לייסוד "בצרון" יתקיים משתה גדול ביום ג', י

סיון תש"ס (7 ביוני 1949), בשעה 6:30 בערב, במלון "קומודור" (שדרת לכסינגטון ורחוב 42, ניו-יורק).

תבוא תכנית עשירה. בין השאר יתקיים בנוסף סכס של מסירת אותות-הצטיינות מטעם "בצרון" למנהיגי התנועה הציונית בארצות-הברית, בעד עזרתם הכבירה להקמת מדינת ישראל. אותות ההצטיינות ימסרו עלידי באי כוחה של ממשלת-ישראל לארבעת הנשיאים של אגפי התנועה הציונית בארץ זו: נשיא ההסתדרות הציונית האמריקאית, נשיא "המזרחי" (א. ל. גלמאן), נשיאת "הדסה" (הגב' רוז הלפרין) ונשיא "פועלי-ציון" (ברוך צוקרמאן).

מר אברהם מאזר, מראשוני-תומכיו של ה"בצרון" מאז הוסדו, נבחר בתור יו"ר ועדת-המשתה. על ראשי-העסקנים של הועד נמנים: מר יצחק פינקל, השופט מוריס רוטנברג, ד"ר נחום גולדמן, ועוד.

כל קוראי "בצרון" וחובבי התרבות העברית מתבקשים להזמין מיד (עלידי משרד "בצרון": 1141 ברודוויי, ניו-יורק) כרטיס סים למשתה (מחיר המנה: חמשים דולר). שום מגבית-כספים לא תיערך במשתה.

ספרים שנתקבלו במערכת

ועליג, ה. ל., די סדרה און הפטרה (געזאגט קען און מיינונגען פון דער אגדה). צווייטער באנד — ספר שמות ופורים; דריטער באנד — ספר ויקרא ופסח; פערטער באנד — ספר במדבר ושבועות; פינפטער באנד — ספר דברים. נירנאָרק, 1948.

מאלץ, שאול, דאָס געזאגט פון איוב. מאַר-לאַג חברים-קאָמיטעט. נירנאָרק, תש"ס (1940 ע"מ).

פייגענבוים, מ. י., פאָדליאַשט אין אומקום (נאָטיצן פון חורבן). אַרויסגעגעבן פון דער צענטראַלער היסטאָרישער קאָמיטעט ביים צ"ק פון די באַפֿרייטע יידן אין דער אַמעריקאַנער זאָנע אין דייטשלאַנד. מינכען, 1948 (VIII+355 ע"מ).

פינקלשטיין, לעאָ, פֿידיון השם. פאַרלאַג גרשון פאַמעראַנץ עסיי ביבליאָטעק, טאַראַנטאָ (קאָנאָדע), 1948 (89 ע"מ).

Charting Freedom's Course (The forty-first annual report of the American Jewish Committee). New York, 1948. 224 pp.

Jewish Life, a bi-monthly publication. Saul Bernstein, Editor. Vol. XVI, No. 1. New York, Union of Orthodox Jewish Congregations of America, October, 1948. 103 pp.

Publications of the American Jewish Historical Society. Number XXXVIII, Part 1. New York, American Jewish Historical Society, September, 1948. 80 pp.

Yivo Annual of Jewish Social Science, Volume II-III. New York, Yiddish Scientific Institute, 1948. 33 pp.

חד הקבוצה (פעולות „הקבוצה העברית“ במשך שנת תש"ז-תש"ח). חוברת י"א — י"ב, שנה ז' — ח'. העורכים: ב. איזיקס — א. טבאי (טבק). הוצאת הקבוצה העברית בדיטרויט (48 ע"מ).

הספר העברי, קובץ שנתי תש"ס (שלשה מדורות: עברי, אידי ואנגלי; עורך המדור העברי — ד"ר פנחס חורגין; עורך המדור האידי — משה שטארקמאן; עורך המדור האנגלי — אברהם ג. טוקר). כרך שביעי. הוצעת המועצה למען הספר היהודי באמריקה. נירנאָרק 1948 (צ"ז+117 ע"מ).

ורדי, דוד, בדרך הלוכי. הוצאת „מסדה“, תל-אביב (210 ע"מ).

וילבערבערג, אברהם בנימין, חשנת בנימין (שאלות-וחשובות). נירנאָרק, תש"ח (164 עמודים גדולים).

מאוצר הספרות החדשה. (מקראה עם תרגום לים, מלונים והערכות קצרות על הסופרים), עורך בידי מרדכי זלנדר וגדליה ל. עפשטיין. עם מבוא מאת ד"ר פנחס חורגין. הוצאת „היברו פובלישינג קומפאני“, נירנאָרק 1948 (xiv+258 ע"מ).

נ"ר, קובץ שנתי היוצא עלידי הסתדרות התלמידים של בית-המדרש למורים שע"י ישיבת רבנו יצחק אלחנן. נירנאָרק, 1948 (44 ע"מ).

שבילי-החנוך, רבעון נערך בידי צבי שארפ-שטיין. שנה חמישית, חוברת שלישית ורבי-עית. המוציאים: ההסתדרות הארצית של המורים העברים באמריקה, המועצה הארצית למען החנוך היהודי באמריקה, אגודת המורים העברים בניירנאָרק ואגודת מנהלי בתי תלמוד-התורה בניירנאָרק ובסביבותיה בסיוע ההסתדרות העברית באמריקה. נירנאָרק, ניסן-אלול תש"ח.

Isaiah Wolfsberg, *The State of Israel in Historic Perspective*

The pangs of redemption correspond to the suffering of exile. The rebirth of the Jewish people after its age-long homelessness has proceeded in modern times in a line which fluctuated between promise and despair. Its high marks were: the Hibbat Zion movement of the past century and its successor, the World Zionist Organization; the Balfour Declaration and the Mandate; the efforts, the toil and dedication of the pioneers; the Peel Commission Report of 1937; the decision of the United Nations of 1947; and, finally, the proclamation of the State in Tel-Aviv on May 14, 1948. Each great event was followed by a recession marked by breach of faith and bloody conflict.

But the State exists and exist it shall, albeit we may be destined to pay for it with more travail than most resurrected nations pay for theirs.

For two millenia Jewish civilization survived and thrived without the framework of a state. It was thus denied one of the essential ingredients of a healthy existence. Yet, despite the absence of a political life, the Jews preserved much of the thinking habits and much of the political wisdom which are required for the successful conduct of difficult affairs of state. The consciousness that the ultimate goal of Jewish history was the re-establishment of the Commonwealth in Palestine never left the Jews.

The foundations upon which the State of Israel shall rest are deeply imbedded in Jewish civilization through the laws of the Torah. The main foundations are peace and harmony both inside the polity and in relations with other states. While cultivating the aesthetic side of life, Judaism seeks to make the moral principle supreme.

In discussing the restoration of the Jewish State, one can hardly avoid touching on the Messianic vision of the future. Viewed objectively, it would seem that in the Jews' aspiration for political sovereignty and in the proclamation of the State is reflected the collective Jewish will to hasten the redemption of mankind. As a people, we long for universal human salvation, for an era of international brotherhood. But we do not wish it to involve national suicide. Our own renaissance will enable us to make our contribution to bringing in the great era of world peace. It is inconceivable that we should have triumphed in this great achievement and that our historic determination would have persisted, if not for the idealism with which it was infused which is not content with a mere egotistical objective.

We have been building the state at the cost of bloody sacrifices. Deep is our joy, but it is a joy taken in historic perspective. The generations yet to come will rejoice at this great triumph without feeling the pain or tragedy that is our lot.

אוצר החיים
חיבור מדעי יש בו משום שינוי ערכיו ומסורות
מוכיח את מובנו האמתי של החג עליפי התורה והדת.
כל יהודי, ביהוד הרבנים, חייבים בקריאתו. לא היה
כבושם הזה מעולם. מעשה ירי הגאון והחוקר
RABBI N. WOLF
556 Seventh Avenue New York, N. Y.

**CHARM CHEMICAL & BACTERIOLOGICAL
LABORATORIES**
Founded by Dr. H. M. Charm
1018 E. 163rd St. - New York City - DA 9-0857

אין מקום נזה יותר להדפסת
ספרים
מאשר אצל הסדפיסים העברים
האחים שולזינגר
סדפיסי תלמוד בבלי
SHULSINGER BROS.
Linotyping & Publishing Co.
21 EAST 4TH ST., New York 3, N. Y.
Phone: GRamercy 5-3637-8-9

„גליונות“
לדברי ספרות, מחשבה וביקורת
יוצאים אחת לחודש עליידי
יצחק למדן
(מספרים משנת תרצ"ד)
תנאי החתימה:
לשנה — \$10 ; לחצי שנה — \$5
הכתובות:
„גליונות“ תל-אביב, ת. ד. 4017
ישראל

**Use the Pleasant
Laxative**
Ex-Lax is the laxative you enjoy
taking. Tastes like delicious choc-
olate, and gives thorough relief
gently and comfortably. Ex-Lax
is America's biggest selling lax-
ative—used for over 40 years.
Still only 10¢, Economy size, 25¢.
When Nature "forgets"...remember
EX-LAX
THE CHOCOLATED LAXATIVE

ROKEACH
BORSCHT
...SCHAV
DELICIOUS
HOT OR CHILLED

יינות כרמל
מבוקקים בייקבי
ראשון לציון
אצל הסוכנות הראשית
לארצות הברית
י. מ. קובלסקי
PALESTINE HOUSE
8 West 28th Street
New York 1, N. Y.
LExington 2-8320-8321

Published monthly by Bitzaron, 1141 Broadway, New York 1, N. Y. (except in Dec-Jan.
and from June to Sept., when published bi-monthly). Prof. Chaim Tchernowitz, Editor;
Dr. Maurice E. Chernowitz, Managing Editor. Annual subscription, payable in advance:
\$7.00 per year; foreign \$8.00. Single copy 70 cents. Bi-monthly issue 80 cents. To mem-
bers of the Armed Forces half rate. Entered as second class matter, January 5, 1940;
re-entered as second class matter, March 6, 1947, at the Post Office at New York, N. Y.,
under the act of March 3, 1879. Copyright, 1949, by Bitzaron, Inc. All rights reserved.

BITZARON

THE HEBREW MONTHLY OF AMERICA

Editor: CHAIM TCHERNOWITZ (RAV TZAIR)

Managing Editor: MAURICE E. CHERNOWITZ

Tenth Year of Publication

Vol. XX

NISSAN, 5709 (April, 1949)

No. 6 (114)

CONTENTS:

Autobiography	<i>Rav Tzair</i>	1
The State of Israel in Historic Perspective	<i>Isaiah Wolfsberg</i>	9
Poem	<i>Ephraim Lisitsky</i>	15
Travel Impressions	<i>Reuben Wallenrod</i>	16
Professional Preparation for Jewish Leadership	<i>Jacob I. Hartstein</i>	26
Studies in Hebrew Linguistics	<i>Alexander Freed</i>	30
Story	<i>Ever Hadani</i>	35
EVALUATIONS AND BOOK REVIEWS		42
(a) A History of the Jews in Warsaw— <i>Mark Wischnitzer</i> ; (b) Survey of Israeli Literature— <i>M. R.</i> ; (c) Toynbee's Philosophy of History— <i>I. Barzilai</i> ; (d) Comments on the Review of "The Karaites"— <i>Raphael Mahler</i> ; (e) The Jewish Catastrophe and Its Lesson— <i>Ephraim Shmueli</i> ; (f) "Journey in the Orient"— <i>Meyer Frankel</i> ; (g) Bibliographical Notes.		
NOTES AND COMMENTS		64
(a) From Time to Time— <i>M. K.</i> ; (b) From Israel— <i>Shalom Schwartz</i> ; (c) The Second Year of Israel's Independence— <i>A. Blich</i> .		
News and Events		74
Books Received		75
Abstracts in English		76
Index to Volume XIX		

\$7.00 a Year (\$8.00 Outside of U. S.)

Single Copy 70 Cents

BITZARON
Broadway
New York